

KIUSAAMISEN EHKÄISY VARHAISKASVATUKSESSA

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen
suunnitelman laatiminen

Laura Kirves | Maria Stoor-Grenner

MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

 folkhälsan

KIUSAAMISEN EHKÄISY VARHAISKASVATUKSESSA

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen

Laura Kirves | Maria Stoor-Grenner

Julkaisija:

Mannerheimin Lastensuojeluliitto
Toinen Linja 17
00530 Helsinki
www.mll.fi

Folkhälsan
Paasikivigatan 4
00250 Helsingfors
www.folkhalsan.fi

Kiitokset

FT Märta Sandvik, VTK Sara Sundell, KM Sylvia Tast, Bölen päiväkoti, Solbackenin päiväkoti, Kivistön toimintayksikkö/Maitorpan päiväkoti

sekä

Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hankkeen ohjausryhmä:

sosiaalineuvos Martti Lähteinen; neuvotteleva virkamies Merja Söderholm, sosiaali- ja terveysministeriö; erikoistutkija, KT Liisa Heinämäki, THL; professori Maili Pörhölä, Jyväskylän yliopisto; opetusneuvos Kristiina Laitinen, Opetushallitus; lehtori, FT Märta Sandvik, Enheten för barnpedagogik, Åbo Akademi; osastopäällikkö Gun Andersson, Folkhälsan; pääsihteeri Mirjam Kalland, MLL; ohjelmajohtaja Marie Rautava, MLL.

Taitto: Christian Willför/ADD

Kuva: iStockphoto

Paino: Fram

ISBN 978-952-5641-29-5

 folkhälsan

Esipuhe

Suomessa on yleistä, että alle kouluikäisten lasten molemmat vanhemmat ovat ansiotyössä. Vaikka enemmistö lapsista on kotihoidossa ensimmäisten kolmen vuoden aikana, osa kotona olevista vanhemmista palaa työelämään, kun lapsi on noin vuoden ikäinen ja valtaosa viimeistään, kun lapsi täyttää kolme. Näin ollen kysymys päivähoiton laadusta on oleellinen suomalaisten lasten kehityksen kannalta.

Tämä julkaisu perehtyy hyvin tärkeään laatutekijään: lapsen oikeuteen turvalliseen ryhmään ja ystävyyssuhteisiin varhaiskasvatuksessa. Julkaisu on osa Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin hanketta Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten parissa. Asia on tärkeä, koska päivähoitossa on mahdollista tukea lapsen sosiaalista kehitystä. Sopivan kokoisessa lapsiryhmässä lapselle suodaan mahdollisuuksia oppia sosiaalisia taitoja ja toisten huomioimista. Varhaiskasvatuksessa lapsi voi oppia kohtaamaan monenlaisista perheistä ja kulttuureista tulevia lapsia. Lapsi muodostaa usein päivähoitossa ensimmäiset ystävyyssuhteensa, ja ne ovat toisinaan elinikäiset. Lapset tarvitsevat kuitenkin aikuisen läsnäoloa, tukea ja ohjausta – päiväkotikiikäinen lapsi ei pärjää omillaan.

Hyvässä päivähoitossa lapsella on turvallinen ja lämmin suhde aikuiseen, ja hän kokee olonsa turvalliseksi myös ryhmässä. Lapsi voi pulmatilanteissa turvautua tuttuun hoitajaan, joka on hellä ja empaattinen. Hoitaja puuttuu aktiivisesti kiusaamistilanteisiin, ja päiväkotikiik luo yksinkertaiset yhdessäolon säännöt ja auttaa lapsia pitämään ne mielessään. Henkilökunta työskentelee aktiivisesti siten, että jokainen lapsi on ryhmänsä arvostettu jäsen, eikä kukaan lapsi jää yksin. Lapsen ystävyyssuhteita kunnioitetaan. Henkilökunta on myös aktiivisesti yhteydessä lapsen vanhempiin. Turvallisessa ympäristössä lapsi leikkii, oppii ja kehittyy. Hän voi harjoitella sosiaalisia ja kognitiivisia taitoja ja hän voi luoda ystävyyssuhteita. Vastavuoroiset ja tasavertaiset ystävyyssuhteet suojaavat lasta kiusaamiselta, vahvistavat hänen hyvinvointiaan ja tukevat hänen kehitystään aikuisikään saakka.

Ohjaustyöryhmän puolesta haluan lämpimästi kiittää sosiaali- ja terveysministeriötä ja erityisesti ministeri Paula Risikko ja sosiaalineuvos Martti Lähteistä hankkeen käynnistämisestä ja rahoittamisesta. Haluan kiittää lämpimästi myös hankkeen ohjausryhmää sekä kaikkia mukana olleita päiväkoteja sekä kaikkia niitä lapsia, jotka tuottivat ainutlaatuisia tietoja kiusaamisesta pienen lapsen näkökulmasta – heidän panoksensa on vahvasti vaikuttanut tähän hankkeeseen.

Mirjam Kalland
pääsihteeri, ohjausryhmän puheenjohtaja

Sisällysluettelo

Johdanto	1
----------------	---

OSA I – KIUSAAMINEN JA VARHAISKASVATUS..... 3

1. Tietoa pienten lasten kiusaamisesta	3
1.1 Kiusaamisen määrittely, mitä kiusaaminen on?.....	3
1.2 Kiusaamisen ja konfliktin ero	4
1.3 Miten lapset kiusaavat?	5
1.4 Miten tavallista kiusaaminen päiväkodissa on?.....	7
1.5 Erot kiusaamisessa sukupuolten ja iän välillä	8
1.6 Ryhmädynamiikan merkitys kiusaamisessa.....	8
1.7 Missä ja milloin kiusaamista esiintyy?.....	9
2. Kiusaamisen ehkäisyn lähtökohdat.....	9
2.1 Mitä kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa tarkoittaa?	10

OSA II – KIUSAAMISEN EHKÄISYN JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMA

OSANA YKSIKÖN VARHAISKASVATUKSEN SUUNNITELMAA..... 12

1. Arvokeskustelut ja näkemys kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa	13
2. Kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen.....	18
3. Kiusaamistilanteisiin puuttuminen	19
4. Kiusaamisen ehkäisy	22
4.1 Turvallinen ilmapiiri	23
4.2 Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot.....	24
4.2.1 Torjutut lapset ja heidän tunnistaminen.....	27
4.2.2 Aggressiivisesti käyttäytyvät lapset.....	29
4.2.3 Syrjäänvetäytyvät ja ujut lapset.....	31
4.3 Leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen.....	32
4.4 Tapa- ja moraalikasvatus	35
4.5 Lapsen itsetunnon vahvistaminen	36
4.6 Lasten osallisuus	40
4.7 Tasa-arvon edistäminen	43

5. Yhteistyö vanhempien kanssa.....	46
5.1 Kiusaaminen päiväkodin vanhempainillan teemana.....	50
6. Arviointi ja dokumentointi	52
6.1 Suunnitelman arviointi	52
6.2 Kiusaamistilanteiden dokumentointi.....	53
6.3 Suunnitelman päivittäminen ja siitä tiedottaminen	54
7. Liitteet	55
LIITE 1: Esimerkkipohja kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaksi.....	55
LIITE 2: Kivistön toimintayksikkö/Maitorpan päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma.....	59
LIITE 3: Solbackenin päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma.....	63
LIITE 4: Bölen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma	66
LIITE 5: Menetelmä lapsen emotionaaliseen ohjaamiseen	68
LIITE 6: Nassikkapaini	69
LIITE 7: Ryhmätheraplay	71
Lähteet	72

Johdanto

Pienet lapset ovat aina puhuneet kiusaamisesta. Myös varhaiskasvatuksen henkilöstö tunnistaa ilmiön, joka on varsin arkipäiväinen varhaiskasvatuksessa. Sen olemassaoloon ei ole kuitenkaan kiinnitetty aina riittävästi huomioita tai siitä ei ole käytetty kiusaamisen käsitettä. Koulukiusaamisen juuret löytyvät kuitenkin jo pienten lasten parista, minkä vuoksi kiusaamista ehkäisevä työ tulisi aloittaa jo varhaiskasvatuksessa. Kiusaaminen on osa suurempaa vertaissuhteiden problematiikkaa, mikä voi pitkään jatkuessaan johtaa sosiaaliseen syrjäytymiseen.

Tämä julkaisu on osa sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön rahoittamaa ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton sekä Folkhälsanin (2009–2010) toteuttamaa Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hanketta. Hankkeessa on aiemmin julkaistu selvitys Kiusaavatko pienetkin lapset? Selvitys tuotti tietoa siitä, millainen ilmiö kiusaaminen suomalaisessa varhaiskasvatuksessa on ja miten lapset, vanhemmat ja päiväkodin henkilökunta sitä kuvaavat. Selvityksen johtopäätöksenä oli, että kiusaamisen ehkäisy tulee aloittaa jo varhaiskasvatuksessa ja kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumiseen suunnitelma tulisi ottaa osaksi varhaiskasvatuksen suunnitelmaa valtakunnallisella, kunnallisella sekä yksikkötasolla.

Kiusaaminen vaikuttaa kokonaisvaltaisesti lapsen kasvuun ja kehitykseen. Kiusaamisen ehkäisy on tärkeää, koska tutkimuksen mukaan kiusaamisella on vakavat ja pitkäkestoiset seuraukset. Kiusaaminen vaikuttaa negatiivisesti kiusaajan ja kiusattujen lisäksi myös muuhun lapsiryhmään, missä kiusaamista tapahtuu. Kiusaaminen vahingoittaa sekä uhrin että kiusaajan vertaissuhteita pitkäkestoisesti ja vaikeuttaa vielä myöhemminkin elämässä heidän kiinnittymistään uusiin vertaisryhmiin (Pörhölä 2008). Kiusatuksi joutuneilla lapsilla ja nuorilla on todettu olevan heikompi itsetunto, masentuneisuutta, ahdistusta sekä jopa itsetuhoisia ajatuksia. Kiusaavilla lapsilla on lisääntynyt riski tehdä rikoksia myöhemmin elämässään tai jatkaa kiusaamista aikuisena, jos kukaan ei pysäytä negatiivista käyttäytymistä (Sourander ym. 2009).

Varhaiskasvatuksessa tehdään jo nyt paljon kiusaamista ehkäisevää työtä. Varhaiskasvatuksen arvopohja perustuu lapsen oikeuksien yleissopimukseen, jossa korostuu lapsen syrjintäkielto ja vaatimus lasten tasa-arvoisesta kohtelusta, oikeus turvallisiin ihmissuhteisiin sekä oikeus tuttuun ja turvalliseen ympäristöön ja leikkiin. Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen ovat edellytys laadukkaana varhaiskasvatuksen toteuttamiselle sekä välttämättömä yksittäisen lapsen kehitykselle, olipa kyse sitten kiusatusta, kiusaajasta tai kiusaamista seuraamaan joutuneista muista lapsista. Kiusaamisen ehkäisyllä on kauaskantoiset myönteiset seuraukset lasten hyvinvoinnille ja koulunkäynnille.

Kiusaamisen ehkäisyyn tai puuttumiseen ei ole yhtä tapaa, joka sopisi kaikkiin tilanteisiin. Tärkeää on, että kaikki lapsen ympärillä toimivat aikuiset sitoutuvat ja osallistuvat kiusaamisen vastaiseen työhön. Olennaista on tavoitteellinen ja tietoinen toiminta, jota tukee kiusaamisen ehkäisyä ja siihen puuttumista koskevan kirjallisen suunnitelman laatiminen.

Kiusaamiskeskustelussa huomiota tulisi kiinnittää yksittäisen lapsen leimaamisen vaaroihin sekä niin sanotun syntipukki-ilmiön välttämiseen. Kiusaamisen ehkäisy tulisi nähdä

dä entisen yksilökeskeisen ongelmalähtöisyyden sijasta koko yhteisön yhteiseksi asiaksi, jossa aikuisen toiminta on ratkaisevaa. Lasten osallisuus ja yhteisöllisyys ovat keskeisiä ehkäiseviä periaatteita, kun pyritään siihen, että kaikki lapset saisivat myönteisiä ja positiivisia kokemuksia toisten ihmisten kanssa toimiessaan.

Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa -julkaisu on tarkoitettu käytännön kasvatustyössä toimiville varhaiskasvatuksen ammattilaisille sekä varhaiskasvatusta ohjaaville tahoille. Ensimmäisessä osassa kuvataan kiusaamista pienten lasten parissa ja perustellaan, miksi varhaiskasvatuksessa tarvitaan suunnitelmallista kiusaamista ehkäisevää työtä. Toisessa osassa kerrotaan, millainen prosessi kiusaamista ehkäisevän työn aloittaminen päiväkodissa on sekä ohjeistetaan, kuinka päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma tehdään. Tarkoituksena ei ole ollut luoda valmista mallia, vaan kuvata kuinka kiusaamista ehkäisevä työ saadaan osaksi arjen toimintaa. Kiusaamisen ehkäisyn keinot ja avaimet löytyvät jokaisesta työyhteisöstä, sitten kun sen merkitys on ymmärretty ja tietoisuus asiasta on herännyt.

OSA I – KIUUSAAMINEN JA VARHAISKASVATUS

1. Tietoa pienten lasten kiusaamisesta

Päiväkodissa tapahtuvasta kiusaamisesta Suomessa on olemassa vain vähän tutkimustietoa. Kansainvälisiä tutkimuksia löytyy joitakin. Nämä tutkimukset, muun muassa Sveitsissä (Alsaker & Nägele 2008; Perren 2000; Alsaker & Valkanover 2001) ja Yhdysvalloissa (Kochenderfer & Ladd 1999) ovat osoittaneet, että kiusaamista esiintyy jo alle kouluikäisten lasten parissa.

Norjalaisen Helgesenin (2010) mukaan kiusaaminen on ristiriitainen ja hieman tabuna pidetty aihe silloin, kun kyseessä on alle kouluikäinen lapsi. Helgesenin tutkimusten (2006, 2010) tulokset osoittavat, että päiväkodin henkilöstö on jossain määrin halutonta näkemään, että myös pienet lapset voivat kiusata toisiaan. Ruotsissa kaikilla päiväkodeilla ja esikoululuokilla on lain mukaan velvollisuus laatia tasavertaisen kohtelun suunnitelma syrjinnän ja kiusaamisen ehkäisemiseksi. Suomessa sen sijaan on vasta viime vuosina alettu keskustella kiusaamisesta päiväkodissa esiintyvänä ilmiönä.

Tutkimuksen mukaan kiusaaminen varhaiskasvatuksessa ilmenee ja muistuttaa suurelta osin koulukiusaamista ilmiönä. Sveitsiläinen Perren (2000) painottaa, että pienten lasten välinen kiusaaminen on ongelma, johon tulee suhtautua vakavasti. Perrenin tutkimusten mukaan päiväkodissa tapahtuvan kiusaamisen seurauksia uhrille ovat yksinäisyys, heikentynyt itsetunto ja vastenmielisyys koulun aloittamiseen. Perrenin tutkimuksessa kävi myös ilmi, että muita kiusaavilla lapsilla oli kavereita ryhmässä ja he saivat vain vähän kielteistä palautetta negatiivisesta käytöksestään. Perrenin mielestä kiusaaminen on opittua käytöstä, joka vain jatkuu lapsen saadessa myönteistä vahvistusta. Lapsen vallan ja hallinnan tunne jo itsessään vahvistaa käytöstä, jota myös kavereiden arvostus tukee. Tämän vuoksi kiusaaja ei lopeta käyttäytymistään ilman aikuisten aktiivista tukea.

1.1 Kiusaamisen määrittely, mitä kiusaaminen on?

Kiusaamista ei ole aina helppo määritellä, koska se voi tarkoittaa eri ihmisille eri asioita. Koska suurin osa kiusaamista koskevasta tutkimuksesta on kohdistunut koulumaailmaan tai työelämään, kiusaamisen määritelmä on luotu näistä lähtökohdista. Tutkimus on usein pohjautunut laajoihin kyselyihin, joissa kiusaamista ilmiönä on tutkittu määritettyjen kriteerien valossa. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksessa ensin määritellään mitä kiusaaminen on, ja sitten pyydetään oppilaita arvioimaan, ovatko he tai jotkut muut kokeneet sellaisia asioita koulussa. Tällaisten tutkimusten etuna on se, että tuloksia voidaan helposti vertailla muihin tutkimuksiin tai muissa maissa tehtyihin kiusaamistutkimuksiin. Harvat tutkimukset sitä vastoin perustuvat lasten ja nuorten omaan käsitykseen kiusaamisesta. Riskinä on, että monenlainen lasten loukkaavaksi kokemaa käyttäytyminen jää tutkijoiden laatiman kiusaamista koskevan määritelmän ulkopuolelle.

Koulukiusaamista tutkittaessa yleisesti käytetty määritelmä on norjalaisen Olweuksen (1973) kiusaamisen määrittely:

”Henkilö on kiusattu, kun hän toistuvia kertoja ja tietyn ajan sisällä joutuu negatiivisten tekojen kohteeksi yhden tai useamman henkilön toimesta”.

Suomalainen Salmivalli (2003) määrittelee kiusaamisen puolestaan seuraavasti:

”Kiusaaminen on aggressiivista käytöstä, joka vahingoittaa jotakuta fyysisesti tai psyykkisesti ja joka on toistuvaa, tahallista ja kohdistuu puolustuskyvyttömään henkilöön.”

Käytöksen toistuvuuden, tahallisuuden ja kohdistumisen puolustuskyvyttömään henkilöön voidaan katsoa olevan luonteenomaista vallitsevalle kiusaamista koskevalle keskustelulle. Keskeistä kiusaamisessa on valtasuhteiden epätasapaino. Hamarus (2006) kuitenkin tuo esiin myös sen, että yksittäinen hyökkäys voi aiheuttaa uhrissa pelkoa joutua myös myöhemmin kiusatuksi. Jos näkemys kiusaamisesta on liian kapea, on olemassa riski, että monenlainen yksilön loukkaavaksi kokema käytös, jolla voi olla pitkäaikaisia seurauksia, jää huomaamatta. Pienten lasten parissa voidaan myös pohtia, milloin kielteinen toiminta on tietoista ja tarkoituksellista. On vaikea arvioida, milloin lapset tiedostavat, että heidän toimintansa voi vahingoittaa ja loukata toisia.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin selvityksessä Kiusaavatko pienetkin lapset? oli tarkoitus lisätä tietämystä siitä, minkä päiväkotikiikaiset lapset kokevat loukkaavaksi käytökseksi ja kiusaamiseksi sekä miten lapset, vanhemmat sekä päiväkodin henkilökunta määrittelevät ja näkevät kiusaamisen ilmiönä. Alle kouluikäisten keskuudessa tapahtuva kiusaaminen osoittautui myös tämän selvityksen mukaan hyvin samantapaiseksi ilmiöksi kuin koulukiusaaminen, ja määrittelystä löytyi samanlaisia elementtejä. Päiväkodin henkilökunta ja lapset kuvailivat ilmiötä samansuuntaisesti, kun taas vanhemmat suhtautuivat epäilevämmiin siihen, esiintyykö kiusaamista jo pienten lasten keskuudessa. (Kirves & Stoor-Grenner 2010.)

1.2 Kiusaamisen ja konfliktin ero

Kiusaamiseen liittyvissä tutkimuksissa kiusaamisen ja konfliktien välisenä erona pidetään sitä, että kiusaajan ja kiusatun välillä vallitsee vallan epätasapaino. Konflikteissa ja riidoissa on usein kyse kahdesta suhteellisen tasaväkisestä henkilöstä, jotka riitelevät tai ovat eri mieltä jostakin asiasta. Kiusaamisessa puolestaan on kyse siitä, että kiusatulla on vaikeuksia puolustautua itseensä kohdistuvaa kielteistä toimintaa vastaan. Kiusaamistilanteissa on epätasapainoa vallan käytössä. Vallan epätasapaino voi olla sitä, että kiusaaja on fyysisesti isompi tai vahvempi, verbaalisesti taitavampi, iältään vanhempi tai hänellä on enemmän kavereita, korkeampi asema ryhmässä, hän tietää uhrin heikkoudet ja saa tukea ryhmän muilta jäseniltä. Vallan epätasapainon ei myöskään tarvitse olla todellista, vaan uhri voi vain kokea tilanteen sellaisena. (Pepler, Craig & Connolly, 1997.) Uhri on aluksi ehkä ollut suhteellisen tasavertainen kiusaajan kanssa, mutta ajan myötä kielteisen käytöksen seurauksena saakin entistä vähemmän toimintatilaa. Ruotsalainen tutkija Björk (1999)

kutsuu tätä valtapeliksi, jossa säännöt tuntuvat muuttuvan koko ajan kiusaajan eduksi. Kiusaaminen siis kehittyy rajoitetun toimintatilan synnyttämästä tilanteesta.

Björkin pohdinta kiusaamisesta valtapelinä käy yksiin Helgesenin (2006) tekemän, päiväkodissa esiintyvää kiusaamista koskevan, tutkimuksen kanssa. Helgesenin mukaan vallankäyttöä tapahtuu leikissä lasten manipuloimissa säännöillä. Saman ilmiön tuo esiin myös Löfdahl (2007) tutkimuksessaan, joka käsittelee pienten lasten suhteita päiväkodissa. Hänen mukaansa sääntöjen manipulointi on tavallinen piirre lasten vallankäytössä leikissä. Löfdahlin mukaan tämä johtaa hyvin vaikeisiin ja loukkaaviin tilanteisiin. Kiusatut lapset, vaikka he yrittäisivät miten, eivät pääse osallisiksi muiden lasten leikeistä.

Kiusaavatko pienetkin lapset? -selvityksessä päiväkodin työntekijät ja lapset toivat esiin erilaisia tapauksia, joissa kyseessä voi olla manipulointi. Havainnot osoittivat, että vallankäyttöä esiintyi syntymäpäiväkutsujen yhteydessä suurimmassa osassa tutkimukseen osallistuneita päiväkoteja. Lapset pyrkivät määräämään toistensa sosiaalisia suhteita, ja mahdollisuutta olla saamatta kutsua käytettiin uhkauksena. Syntymäpäiville kutsumatta jättäminen voi myös olla kosto jostakin, mitä toinen on tehnyt. Ystävyyden menettämislä uhkaaminen eli se, että ei olla enää ystäviä jonkun kanssa, jos tämä ei tee niin kuin toinen haluaa, oli myös tavallista. Selvityksessä henkilökunta ja lapset toivat esiin epätasa-arvoiset roolit, jotka joku lapsi ryhmässä aina sai. Nämä roolit olivat usein sellaisia, että niitä saaneet lapset eivät voineet osallistua leikkiin tasavertaisesti muiden kanssa. (Kirves & Stoor-Grenner 2010.)

Kiusaavatko pienetkin lapset? -selvityksessä kävi ilmi, että päiväkodin henkilökunnalla oli vaikeuksia erottaa toisistaan kiusaaminen, konflikti ja riita. Haastatteluissa työntekijöitä pyydettiin kertomaan, miten riita eroaa kiusaamisesta, ja tämän määrittäminen tuotti joillekin ongelmia. Monet vastasivat, että he eivät olleet ajatelleet asiaa aikaisemmin, eivätkä sen vuoksi osaa vastata kysymykseen. Osa pystyi määrittämään, että riita johtuu jostakin asiasta, kuten leluista tai leikin juonesta. Monet totesivat, että ainoa keino erottaa kiusaaminen ja riita on tuntea lapsiryhmänsä niin hyvin, että tietää, mitä konfliktien taustalla on. Aikuisten pitää tietää, toistuvatko tilanteet usein tietyillä lapsilla vai onko kyseessä yksittäistapaus. (Kirves & Stoor-Grenner 2010.)

1.3 Miten lapset kiusaavat?

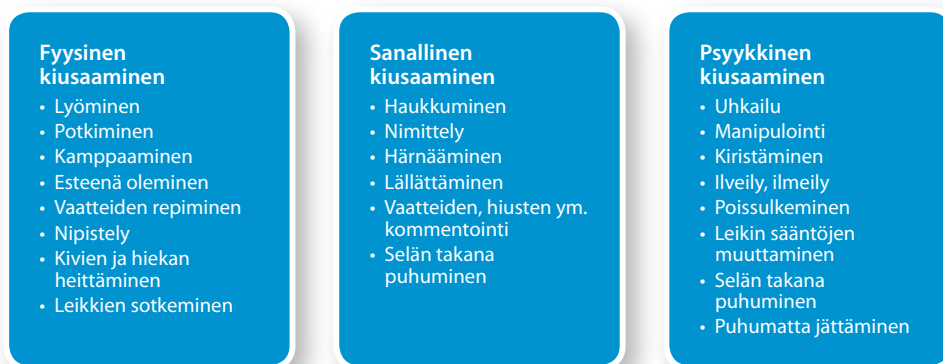
Useimmat tutkijat jakavat kiusaamisen epäsuoraan ja suoraan kiusaamiseen (Salmivalli 1998). Suoran kiusaamisen tunnusmerkkejä ovat suora hyökkäys, kuten potkiminen, lyöminen, tavaroiden ottaminen, uhkaaminen tai nimittelemine. Epäsuora kiusaaminen on juoruilemista, valehtelemista, selän takana puhumista ja tietoisesti ryhmän ulkopuolelle sulkemista. Epäsuoraa kiusaamista kutsutaan joskus myös relationaaliseksi tai sosiaaliseksi aggressioksi. Nimensä mukaisesti tällaisen kiusaamisen tarkoitus on vahingoittaa toisten kaverisuhteita. Kiusattu eristäytyy ajan myötä ryhmästä ja jää lopulta jopa koko yhteisön ulkopuolelle. (Crick, Casas & Ku 1999.)

Höistad (2005) vastaavasti jakaa kiusaamisen fyysiseen, psyykkiseen ja verbaaliseen kiusaamiseen. Psyykkisessä kiusaamisessa on kyse esimerkiksi siitä, että uhria kohdellaan kuin ilmaa tai hänen lähestyessään käännetään hänelle selkä, ei vastata kun hän puhuu tai suljetaan hänet ryhmän ulkopuolelle jollakin muulla tavalla. Fyysinen kiusaaminen voi olla muun muassa fyysistä väkivaltaa tai toisen tavaroiden rikkomista tai piilottamista. Verbaalisella kiusaamisella tarkoitetaan toisen haukkumista, juoruilemistä, hännäämistä, nimittelemistä ja pilailemista tämän kustannuksella.

Perren (2000) taas jakaa päiväkotikiusaamisen muodot neljään eri luokkaan, jotka ovat fyysinen kiusaaminen (lyöminen, potkiminen, nipisteleminen ja pureminen), verbaalinen kiusaaminen (toiselle nauraminen, nimitteleminen, hännääminen), objektisuhteinen kiusaaminen (toisen tavaroiden piilottaminen ja rikkominen) ja poissulkeminen. Perren löysi kaikki nämä kiusaamisen muodot tutkiessaan päiväkotikiusaamista.

Kiusaavatko pienetkin lapset? -selvityksessä pystyttiin lasten, päiväkodin henkilökunnan ja vanhempien kertomusten sekä havainnoinnin perusteella toteamaan, että päiväkodissa tapahtui erityyppistä kiusaamista. Selvityksessä käytettiin Höistadin jakoa fyysiseen, sanalliseen ja psyykkiseen kiusaamiseen. Luokittelu menee osittain päällekkäin, ja tietyt kiusaamisen muodot voitiin liittää useampaan kuin yhteen luokkaan.

Kiusaamisen muodot

Kuva 1: Päiväkodissa esiintyneet kiusaamisen muodot ja tavat (Kirves & Stoor-Grenner 2010).

Kun lapsia pyydettiin kertomaan, mikä heidän mielestään on kiusaamista, he nimesivät usein erilaisia fyysisen hyökkäyksen muotoja ja sanallisen vallankäytön. Lapsilta kysyttiin myös, mistä asioista heille tulee paha mieli tai mitkä asiat tekevät heidät surulliseksi. Lapset kuvailivat vastauksissaan, että paha mieltä aiheuttaa se, että he eivät saa olla mukana leikissä tai jos he kokevat, että heillä ei ole kavereita ryhmässä. Haastattelussa kävi ilmi, että monilla lapsilla oli vaikeuksia selittää, mitä kiusaaminen on yleisesti, mutta kun he saivat kertoa omasta ryhmästään ja omista kokemuksistaan, saatiin tarkempia vastauksia. Lapset kertoivat enemmän silloin kun, haastattelija kysyi, mitä asioita kiusaaja tekee tai pyysi lapsia kertomaan tilanteesta, jossa oli tapahtunut jotakin ikävää. Vastaukset olivat

vieläkin tarkempia, kun lapset kertoivat, kenellä on tapana kiusata toisia päiväkodissa. Toiminta liitettiin tällöin todelliseen henkilöön. Lapset kokivat ystävyydellä ja leikkien säännöillä manipuloimisen epämiellyttävänä, mutta eivät aina osanneet nimetä sen olevan yksi kiusaamisen muoto.

1.4 Miten tavallista kiusaaminen päiväkodissa on?

Koska päiväkotikiusaamista on tutkittu vähän, ei myöskään ole olemassa paljoa tilastotietoa siitä, miten tavallinen ilmiö kiusaaminen päiväkodissa on. Koulussa suuntaus on ollut se, että kiusaamista esiintyy eniten alaluokilla ja vähenee luokka-asteittain mitä vanhemmaksi lapset tulevat (esim. Nordhagen, Nielsen, Stigum & Köhler 2005). Kun tarkastellaan päiväkodissa tehtyjä tutkimuksia prosenttiluvut Perrenin (2000) ja Alsakerin ja Nägelin (2008) tutkimuksista ovat seuraavanlaiset:

Perrenin (2000) mukaan:

Lapset, joita on kiusattu: 6 %

Lapset, jotka kiusasivat muita: 11 %

Lapset, jotka kiusasivat muita, mutta joita itseään myös kiusattiin: 10 %

Lapset, jotka eivät olleet osallisena kiusaamisessa: 47 %

Lapset, jotka eivät kuuluneet mihinkään ryhmään: 17 %

Alsakerin ja Nägelin (2008) mukaan:

Lapset, joita on kiusattu: 6 %

Lapset, jotka kiusasivat muita: 12 %

Lapset, jotka kiusasivat muita, mutta joita itseään myös kiusattiin: 7 %

Lapset, jotka eivät olleet osallisina kiusaamisessa: 55 %

Kiusaajia ja kiusattuja koskevat prosenttiluvut vastaavat suurelta osin koulussa tehtyjen tutkimusten tuloksia. Poikkeuksena Perrenin tutkimuksessa on suuri kiusaaja-uhrien (bully-victims) määrä. Kun Perren vertasi kiusaajia kiusaaja-uhreihin, kävi ilmi, että kiusaajat käyttivät useammin epäsuoria kiusaamisen menetelmiä, kun taas kiusaaja-uhrit käyttivät suoria kiusaamisen muotoja.

Kiusaaja-uhrit

Kiusaaja-uhriksi (bully-victim) kutsutaan sellaista lasta, joka sekä kiusaa muita että tulee muiden kiusaamaksi. Hän saattaa käyttäytyä aggressiivisesti ja impulsiivisesti, joten hän tulee herkästi suljetuksi leikkien ulkopuolelle. Tällöin muut lapset kokevat, että hän on kiusannut (häirinnyt leikkiä), mutta hän itse kokee tulleensa kiusatuksi. Tällainen kehä on varsin haitallinen lapselle. (Perren & Alsaker 2006.)

Kun Perrenin (2000) tutkimuksen perusteella lasketaan, kuinka moni lapsi on jollakin tavalla ollut osallisena päiväkotikiusaamisessa joko uhrina, kiusaajana tai molempina, osuus on suuri, 37 %. Useimmissa Perrenin tutkimukseen osallistuneissa päiväkotiryhmissä oli vähintään yksi lapsi, joka kiusasi tai joutui kiusatuksi useita kertoja viikossa. Nämä tulokset osoittavat, että kiusaaminen päiväkodissa on tavallinen ilmiö.

Perrenin tutkimuksesta kävi myös ilmi, että päiväkodin työntekijät ja lapset raportoivat usein vain vakavimmista kiusaamisen tavoista. Tämä viittaa siihen, että pimentoon jäävää kiusaamista päiväkodissa on paljon. Tarkasteltaessa lapsiryhmien yhteistoimintaa ilmenee, että ryhmässä esiintyy kielteistä käytöstä noin joka viides minuutti. Perren ei väitä, että tällaisessa käytöksessä olisi aina kyse kiusaamisesta, mutta korostaa, että tällaisella käytöksellä voi pitkällä aikavälillä olla suurempi vaikutus uhriin kuin avoimemmilla ja selkeämillä kielteisillä hyökkäyksillä. Perren tuo esiin sen, että havainnointimenetelmä vaikuttaisi olevan paras tapa löytää hienosyisempiä kiusaamisen muotoja. Tätä voidaan verrata Löfdahlin (2007) väittämään, että usein toistuvilla tilanteilla on taipumus jäädä huomamatta arjessa. Tällainen käytös ohitetaan usein pikkujuttuna, ja huomataan usein vasta sitten, kun tilanteita havainnoidaan ja dokumentoidaan.

1.5 Erot kiusaamisessa sukupuolten ja iän välillä

Päiväkodissa ja koulussa tehdyt kiusaamista koskevat tutkimukset osoittavat että, kiusaamistilanteissa on osallisena useammin poikia kuin tyttöjä. Perrenin tutkimuksessa kävi ilmi, että päiväkodissa pojat ovat tyttöjä useammin kiusaajia. Myös ne lapset, jotka tutkimuksessa määriteltiin kiusaaja-uhreiksi, olivat useimmiten poikia. Kiusaajat olivat usein vanhempia kuin uhriensa. Pojat harjoittivat tyttöjä enemmän fyysistä ja verbaalista sekä objektiivista kiusaamista. Sitä vastoin sekä pojat että tytöt käyttivät yhtä paljon kiusaamismuotona ryhmästä poissulkemista.

Myös Kirveen & Stoor-Grennerin (2010) selvityksen mukaan päiväkodin henkilökunnan mielestä sekä pojat että tytöt käyttävät psyykkistä kiusaamismuotoa muun muassa sulkeamalla muita pois leikistä. Vanhemmat näkivät henkilökuntaa enemmän, että tyttöjen ja poikien tavat kiusata poikkeavat toisistaan. Vanhempien mielestä pojat käyttivät enemmän suoria kiusaamisen keinoja ja tytöt epäsuoria kiusaamisen muotoja.

1.6 Ryhmädynamiikan merkitys kiusaamisessa

Jo pienet lapset ovat hyvin tietoisia siitä, millainen ryhmädynamiikka lapsiryhmässä vallitsee. Lapset tietävät, kuka ryhmässä määrää, kenellä ei ole kavereita, kuka rikkoo ja häiritsee muiden leikkejä ja kiusaa toisia, kenen seuraan hakeudutaan ja kenen kanssa halutaan leikkiä. Lapset ymmärtävät myös sen, saako joku ryhmän lapsista usein kielteistä palautetta muilta lapsilta ja aikuisilta. Myös ne lapset, jotka tulevat usein toisten torjumiksi, tietävät oman asemansa ryhmässä. Lapset olivat myös tietoisia ryhmässä vallitsevista normeista ja siitä, miten eri tilanteissa tulee toimia. (Kirves & Stoor-Grenner 2010.) Alsakerin & Valkanoverin (2001) mukaan jo päiväkotikiik-ikäiset lapset osasivat nimetä ryhmänsä kiusaajat ja kiusatut, jos he saivat käyttöä apunaan ryhmän valokuvaa.

Roolit kiusaamistilanteissa

Kiusaaminen koskee lapsiryhmässä muitakin lapsia kuin kiusaajaa ja kiusattua. Kaikilla ryhmän lapsilla on rooli kiusaamisprosessissa. Näitä rooleja ovat avustaja, vahvistaja, puolustaja ja ulkopuolinen. Avustaja osallistuu kiusaamiseen ja auttaa kiusaajaa, vahvistaja ylläpitää kiusaamista esim. nauramalla, puolustaja asettuu kiusatun puolelle ja ulkopuolinen ei halua sekaantua kiusaamiseen. (Salmivalli 1998.) Kiusaavatko pienetkin lapset? -selvityksen mukaan pienten lasten parista päivähoiton henkilökunnan oli vaikea tunnistaa muut kuin kiusaajan ja kiusatun roolit (Kirves & Stoor-Grenner 2010). Se voi kertoa siitä, että roolit eivät vielä pienten lasten parissa ole pysyviä eivätkä vakiintuneita. Ehkäisy nousee tällöin hyvin merkittäväksi.

1.7 Missä ja milloin kiusaamista esiintyy?

Suuri osa päiväkodissa esiintyvistä kielteisistä käyttäytymisistä tapahtuu vapaan leikin aikana (Perren 2000). Kirveen & Stoor-Grennerin (2010) mukaan kiusaamista esiintyy eniten silloin, kun lapset leikkivät vapaasti ilman ohjausta joko ulkona tai sisällä. Kiusaamista esiintyy myös lepohetkillä ja aamukokoontumisissa, joissa aikuinen on läsnä. Jotkut lapset kertoivat, että lepohetken aikana voi kiusata panemalla leluja, jalan tai käden toisen sänkyyn.

2. Kiusaamisen ehkäisyn lähtökohdat

Varhaiskasvatuksen arvopohja perustuu lapsen oikeuksien yleissopimukseen. YK:n lasten oikeuksien sopimuksen artiklassa 2 todetaan, että kaikilla lapsilla on samat oikeudet ja he ovat samanarvoisia, eikä ketään saa syrjiä. Artiklassa 19 todetaan myös, että lapsella on oikeus suojaan fyysistä ja psyykkistä väkivaltaa vastaan. Artiklassa 31 korostetaan lapsen oikeutta leikkiin, lepoon ja vapaa-aikaan (YK 1998/2010).

Valtakunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) ei mainita kiusaamista, mutta ne sisältävät periaatteita, jotka voidaan nähdä kiusaamista ehkäisevinä työtapoina. Niitä ovat muun muassa toiset huomioonottavien toimintatapojen vahvistaminen, turvalliset ihmissuhteet sekä hyvä ilmapiiri, jossa lapsi voi kokea yhteisöllisyyttä ja osallisuutta.

Perusopetuslaki (628/1998, 29§) velvoittaa koulutuksen järjestäjän laatimaan opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelman oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanemaan suunnitelman ja valvomaan sen noudattamista ja toteutumista. Jokaisella koululla tulee siis olla kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma osana koulun opetussuunnitelmaa. Esiopetus kuuluu perusopetuslain piiriin ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2010) edellyttävät, että myös esiopetuksen opetussuunnitelman yhteydessä on laadittava suunnitelma lasten suojaamiseksi väkivallalta, kiusamiselta ja häirinnältä. Lapsille, heidän huoltajilleen sekä esiopetuksen henkilöstölle tulee antaa tietoa väkivallan, kiusaamisen ja häirinnän erilaisista ilmenemistavoista, ennaltaehkäisystä ja esiopetuksen toimintatavoista näissä tilanteissa. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010, 24.)

Kunnat voivat itsenäisesti päättää minkä hallinnon alan alaisuudessa esiopetusta toteutetaan. Eri kunnissa onkin vaihtelevia tapoja toteuttaa esiopetusta, joko osana koulun tai päiväkodin toimintaa. Varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja koulun kiusaamisen ehkäisy ja puuttumisen suunnitelmat tulisi sovittaa yhteen järjestämistavan mukaisesti siten, että esiopetusikäiset huomioidaan päiväkodin yhteisessä suunnitelmassa tai koulun suunnitelmassa.

Päivähoidon turvallisuussuunnittelun oppaassa (Saarsalmi 2008) todetaan, että toimintayksiköillä olisi suositeltavaa olla tyypillisimpiä häiriötilanteita koskeva kriisisuunnitelma. Lapsen kohdistunut kiusaaminen mainitaan tällaiseksi tekijäksi. Kriisisuunnitelma otetaan käyttöön poikkeavissa tilanteissa, eikä siten ole riittävä kun puhutaan kiusaamisen ehkäisystä.

Perusopetuslaissa ja opetussuunnitelman perusteissa sekä perus- että esiopetuksessa käytetään termiä kiusaaminen. Myös varhaiskasvatuksessa on tunnistettavissa kiusaamisen kriteerit täyttävä käyttäytymistä, ja siksi kiusaamisen ehkäisy kaikilla kasvatuksen tasoilla on välttämätöntä. Siksi on perusteltua liittää myös varhaiskasvatuksen suunnitelmiin kiusaaminen käsitteenä, esimerkiksi vertaissuhteiden ja sosiaalisten sekä emotionaalisen kehityksen tukemiseen liittyen tai omana osionaan.

2.1 Mitä kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa tarkoittaa?

Kiusaamisen ehkäisy on vaikuttamista lapsiryhmän toimintaan, turvallisen ryhmän luomista sekä vuorovaikutustaitojen vahvistamista. On tärkeä ymmärtää, että ilmiö ei esiinny vain päiväkodissa tai koulussa, vaan yhteiskunnan moraalit ja arvot vaikuttavat ilmiön olemassaoloon. Kiusaamistilanteista puhuttaessa ja niitä tutkittaessa voi olla vaikea osoittaa se hetki, mistä kiusaaminen alkaa, milloin konflikteista tulee toistuvia ja milloin niitä voidaan alkaa kutsua kiusaamiseksi. Toisaalta kiusaamisen ehkäisyn kannalta ei ole merkityksellistä odottaa, että negatiivisesta käytöksestä muodostuu systemaattista kiusaamista, vaan ehkäisy tulee aloittaa ajoissa joka tapauksessa. Konfliktien ja riitojen oikeanlainen ratkaisu voidaan nähdä kiusaamisen ehkäisynä. Tavoitteenahan on, ettei kiusaamista pääsisi syntymään.

Kiusaamisen ehkäisy perustuu aikuisen omien asenteiden tarkistamiseen, omaan suhtautumiseen jokaiseen lapseen, lapsiryhmään ja työyhteisöön sekä ymmärrykseen siitä, että aikuinen itse vaikuttaa ilmiön olemassaoloon. Aikuisen toiminta ja valinnat voivat ylläpitää kiusaamistilanteiden jatkumista ja mahdollistaa niiden syntymistä. Aikuisen tehtävä on kantaa vastuu kiusaamistilanteista, niihin puuttumisesta sekä ennaltaehkäisystä. Tähän liittyvät myös valinnat, jotka jätetään tekemättä, esimerkiksi päivähoiton työntekijä voi jättää valitsematta sellaisia toimintoja, jotka liittyvät kiusaamisen ehkäisyyn tai yksittäisen lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen.

Kiusaaminen koskee koko ryhmää, ei vain yhtä tai kahta lasta. Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen tuleekin nähdä laajemmin ja on tärkeää pyrkiä vaikuttamaan koko ryhmän toimintaan. Tärkeää tietysti on myös opetella lasten kanssa, sekä yksin että ryh-

mässä, sellaisia taitoja, jotka vielä puuttuvat tai opettaa uudenlaisia toimintatapoja esimerkiksi aggressiivisesti käyttäytyvälle lapselle. Kiusaamisen ehkäisyn tavoitteena on opettaa muita kiusaavalle lapselle myönteisiä tapoja toimia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Ehkäisyn kannalta tärkeää on tunnistaa ja havaita ne tilanteet, joissa lapselle on kehittynyt vääränlaisia toimintatapoja tai hänen vuorovaikutuksensa muiden kanssa ei ole tyydyttävää. Aikuisen tehtävä on ohjata ja opettaa lapselle sellaisia toimintatapoja, että jokainen lapsi saa kokemuksia myönteisestä vuorovaikutuksesta ja kokee tulevaisuutta hyväksytyksi ryhmässä.

Kiusaamisen ehkäisyä ja siihen puuttumista on vaikea ohjeistaa ulkopuolelta, sen sijaan päivähoitoyksikön on itse ratkaistava, millaiset keinot sillä hetkellä juuri nyt siellä olevien lasten kanssa olisivat tehokkaita. Kiusaamisen ehkäisy tulisikin nähdä osana arjen pedagogiikkaa, joka muuttuu ja muotoutuu ryhmän ja lasten taitojen mukaan.

Kuntien varhaiskasvatuksen henkilöstön täydennyskoulutusta laadittaessa kiusaamisen ehkäisy, tunnistaminen sekä siihen puuttuminen olisi hyvä huomioida. Koulutuksessa henkilöstö saa oikeanlaista tietoa kiusaamisilmiöstä ja ennaltaehkäisevästä toiminnasta sekä kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatimisesta. Päivähoitoyksikön johtajan rooli pedagogisen työn johtajana ja ohjaajana on merkittävä kun kiusaamista ehkäiseviä työtapoja mietitään varhaiskasvatuksen arkeen.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma tulisi laatia kirjallisena osaksi päivähoitoyksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmaa. Kirjattu suunnitelma auttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä näkemään kiusaamisen paremmin koko yhteisön asiana ja kohdistamaan ehkäisyn ryhmätasolle. Kun kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma on laadittu kirjalliseksi, se sitoo myös henkilökuntaa toimimaan sovitulla tavalla sekä arvioimaan toimintaansa.

Miksi päiväkodissa tarvitaan kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma:

- Nostetaan tietoisuutta kiusaamisilmiöstä
- Vaikutetaan kiusaamiseen liittyviin asenteisiin
- Kun kaikki saavat olla suunnittelussa mukana, työhön sitoudutaan ja motivoitutaan paremmin
- Koko työyhteisö tietää, miten toimitaan ja osaa perustella toimintansa
- Johdonmukainen työ on tuloksellisempaa
- Työtä voidaan arvioida
- Jäntevöittää vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä

OSA II – KIUSAAMISEN EHKÄISYN JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMA OSANA YKSIKÖN VARHAISKASVATUKSEN SUUNNITELMAA

Tässä osassa annetaan ohjeita siitä, kuinka kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaprosessi käynnistetään varhaiskasvatuksessa ja mitä asioita tulisi ottaa huomioon suunnitelmaa laadittaessa, sitä toteutettaessa sekä sen arvioinnissa. Varhaiskasvatuksessa tehdään jo nyt paljon kiusaamisen vastaista. On tärkeää saada tämä työ dokumentoitua, jolloin siitä tulee suunnitelmallista ja johdonmukaista. Kirjallinen suunnitelma auttaa myös uusia työntekijöitä sekä vanhempia tulemaan mukaan kiusaamista ehkäisevään työhön.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma laaditaan osaksi päivähoitoyksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmaa. Suunnitelma kirjataan ylös, mutta on tärkeää muistaa, että suunnitelmatyö on prosessi ja suunnitelman on tarkoitus toimia työvälineenä. Ei siis riitä, että suunnitelma on kerran laadittu ja liitetty kansioon. Suunnitelman mukaista työskentelyä arvioidaan sekä muutetaan tarpeen vaatiessa. Jotta suunnitelmasta tulee yhteinen työväline, tulee se laatia yhdessä koko henkilöstön kanssa yhdessä keskustellen.

Kiusaamisen ehkäisyä ja puuttumista koskevaa suunnitelmaa laadittaessa on huomioitava riittävä perehtyminen aiheeseen niin, ettei kiusaamista nähdä kapeasti yksittäisinä tekoina ja yksittäisten lasten aiheuttamina tilanteina. Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen eivät saa johtaa yksittäisten lasten leimautumiseen, ja toimenpiteissä huomiota tulee kiinnittää sekä lapsi- että aikuisyhteisöön yksilöllisen tuen ohella.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma

Päivähoitoyksikön kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmassa tulisi näkyä ainakin seuraavat asiat:

- mitä laki ja valtakunnallinen varhaiskasvatuksen suunnitelma sanovat lapsen oikeudesta turvalliseen päivähoitoon
- päiväkodin arvot ja näkemys siitä, mitä kiusaaminen on
- kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen
- kiusaamiseen puuttumisen keinot ja seuranta
- kiusaamisen ehkäisyn keinot
- yhteistyö vanhempien kanssa
- dokumentointi ja suunnitelman arviointi
- suunnitelman päivittäminen ja siitä tiedottaminen

Seuraavissa kappaleissa annetaan ohjeita siitä, kuinka näitä asioita työstetään varhaiskasvatuksessa sekä miten ne liitetään kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan.

Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa -julkaisua varten kolme pilottipäiväkotiä teki hankkeen kanssa yhteistyössä kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman osaksi omaa varhaiskasvatuksen suunnitelmaansa. Prosessi aloitettiin keväällä 2010. Päiväkodit kävivät tätä varten arvokeskusteluja ja pohtivat näkemyksiään kiusaamisesta sekä oman päiväkodin suhtautumista asiaan. He saivat koulutusta, seurasivat oman päiväkodin ja ryhmiensä tilannetta sekä sopivat ehkäisyn ja puuttumisen keinoista. Prosessi jatkuu päiväkodeissa, ja suunnitelmat myös muuttuvat ja elävät sekä konkretisoituvat edelleen. Tämän hetkiset suunnitelmat löytyvät kirjan liitteistä.

Liitteenä on myös esimerkkipohja, johon suunnitelma voidaan kirjata sekä siihen liitettävä kunkin lapsiryhmän oma suunnitelma. On tärkeää muistaa, että ryhmän oma suunnitelma nojaa aina koko yksikön yhteiseen suunnitelmaan.

1. Arvokeskustelut ja näkemys kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa

Arvokeskustelut

Päivähoitoyksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmassa arvot, visio ja tavoitteet ovat kirjatuihin. Näitä arvoja on tärkeä pohtia kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta, miten arvot tukevat lasten hyvinvointia vertaisuuhteissa. Kiusaamista ehkäisevä työ alkaa yhteisellä arvokeskustelulla siitä, millaisia kasvatusarvoja yksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmassa on ja miten nämä arvot näkyvät arjessa. Arvokeskustelun tarkoitus on peilata näitä arvoja kiusaamisen vastaiseen työhön. Millaista ihmiskäsitystä ylläpidämme ja mitkä arvot ovat meille tärkeitä? Miten esimerkiksi sellaiset arvot kuten turvallisuus, kunnioitus ja vastuu näkyvät arjessa? Tukevatko arvot riittävästi jokaisen lapsen oikeutta turvalliseen ja hyvään kasvuun?

Käymällä ensin arvokeskustelua varmistetaan, että kaikki ymmärtävät kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman tavoitteen ja ovat siitä yksimielisiä. Tällä tavalla myös henkilökunta sitoutuu työskentelemään tämän tavoitteen puolesta. Tarkoituksena on, että suunnitelmaan kirjataan mahdollisimman konkreettisia tapoja, miten arvojen mukaista toimintaa toteutetaan.

Kun varhaiskasvatukseen valitaan kiusaamista ehkäiseviä menetelmiä, on hyvä pohtia, vastaavatko yksikön arvot näitä työtapoja. Esimerkiksi jos arvoissa painotetaan toisten kunnioittamista, onko henkilökunnan toimintatavoissa sellaisia tapoja, jotka eivät kunnioita lasta, kuten jäähyenkillä istuttaminen tai pienten puolella uhkailu.

Miten voimme tässä yksikössä ja lapsiryhmässä konkretisoida seuraavia käsitteitä?

- Ihmiskäsitys (esimerkiksi käsitys pienestä lapsesta)
- Turvallisuus
- Kunnioitus

- Tasa-arvoinen kohtelu
- Sukupuolten välinen tasa-arvo
- Lapsi ainutlaatuisena olentona
- Vastuu
- Lapsen osallisuus ja kuulluksi tuleminen
- Erilaisuuden arvostaminen

Miten nämä käsitteet näkyvät toiminnassamme lasten kanssa tai henkilökunnan kesken?

Miten nämä näkyvät suhteessa vanhempiin?

Onko tilanteita, joissa toimimme itse tärkeinä pitämiämme arvoja vastaan?

Päiväkotien varhaiskasvatuksen suunnitelmassa saattaa olla maininta siitä, että yksikössä ei hyväksytä kiusaamista tai on kiusaamisen nollatoleranssi. Suunnitelman tulisi myös pitää sisällään ne konkreetit toimenpiteet sekä elementit, joilla tavoitteeseen päästään.

Päivähoitoyksikön vasussa on maininta:

”Päiväkodissamme on nollatoleranssi kiusaamisen suhteen”

Nollatoleranssi kiusaamiseen on hyvä tavoite. Se ei kuitenkaan vielä kerro, miten tavoitteeseen on tarkoitus päästä ja miten se toteutetaan. Sen rinnalle voidaan luoda sellaisia osatavoitteita, joiden avulla voidaan konkretisoida, miten tähän nollatoleranssiin on tarkoitus päästä.

Esimerkkejä osatavoitteista:

- Riitojen taustat selvitetään perinpohjaisesti.
- Riitojen jälkeen tilannetta seurataan ja sovitaan miten seuranta järjestetään.

Nämäkin osatavoitteet konkretisoidaan, miten ne toteutetaan, kuten

- Aikuinen keskustelee kaikkien osapuolten kanssa.
- Aikuinen on mahdollisimman puolueeton.
- Aikuinen pyrkii näkemään lapsen toiminnan tarkoituksen.
- Huomioidaan lasten omat näkemykset ja ratkaisuehdotukset, autetaan lasta hyvittämään tekojaan.
- Jos lapselta vaaditaan anteeksipyyntöä, varmistetaan, että lapsi ymmärtää mitä hän pyytää anteeksi.

Erään päiväkodin kiusaamisen ja puuttumisen suunnitelman tavoite on seuraava:

”Tavoitteemme on luoda turvallinen ja miellyttävä ympäristö, jossa sekä lapsilla että aikuisilla on hyvä olla.”

Kun tavoitteena on luoda turvallinen ja miellyttävä ympäristö esimerkiksi päiväkodissa, suunnitelmaan on hyvä eritellä, mitä tarkoitetaan turvallisuudella ja miellyttävyydellä. Esimerkiksi turvallisuus pitää sisällään hyvin laajasti erilaisia asioita, ja se voidaan myös ymmärtää eri tavoin. Joku voi käsittää sen tarkoittamaan ainoastaan fyysistä turvallisuutta tai päiväkodin turvallisuussuunnitelmaa, kun taas toinen käsittää sen myös henkisenä turvallisuutena.

Keskustelua voidaan ohjata esimerkiksi seuraavalla tavalla:

- Mitä ovat ne asiat, joita voimme konkreettisesti tehdä, jotta päiväkodin arki olisi entistä turvallisempaa ja mukavampaa?
- Havainnollistakaa, miten työ entistä mukavamman ja turvallisemman päiväkodin puolesta näkyy toiminnassanne
 - » vuoden aikana
 - » viikon aikana
 - » päivän aikana

Esimerkki:

- Kun lapset tulevat aamulla päiväkotiin, heitä ja heidän vanhempiaan on aina vastaanottamassa hoitaja.
- Jokainen lapsi saa läheisyyttä ja syliä.
- Jokainen lapsi saa positiivista palautetta.

Näkemys kiusaamisesta

Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen edellyttävät tietoa ja ymmärrystä ilmiöstä, jotta toimenpiteet voidaan suunnata oikein ja oikeisiin asioihin. Kaikkien lasten kanssa työskentelevien on tärkeä tietää, mitä kiusaaminen on. Varhaiskasvatuksessa on tärkeää nähdä ja pohtia eri osapuolten (lapset, vanhemmat, työntekijät) näkemyksiä kiusaamisesta, jotta yhteinen ymmärrys voidaan luoda. Sen jälkeen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan kirjataan yksikön yhteinen näkemys siitä, mitä kiusaamisella tarkoitetaan.

Kun näkemystä kiusaamisesta muodostetaan on hyvä pohtia myös lapsen subjektiivisen kokemuksen merkitystä:

- Jos lapsi kokee tietyn teon negatiivisena ja loukkaavana, voidaanko sanoa, että kyse ei määritelmän mukaan ole kiusaamisesta?
- Miten huomioidaan lasten kielelliseen kehitykseen ja käsitteisiin liittyvä problematiikka? Osaako lapsi kertoa kiusaamisesta?
- Voiko kertaluonteinen teko olla kiusaamista, jos se aiheuttaa lapsessa pelkoa teon toistumisesta?
- Tarvitseeko meidän odottaa, että teot ovat toistuvia, ennenkuin voidaan puhua kiusaamisesta?
- Miten huomioidaan erilaisten lasten sietokyky kokea erilaisia tilanteita?

Pohdintaa kiusaamisen määritelmästä

Myös tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota kiusaamisen määrittelyyn eri osapuolten näkökulmasta, mm. Hamarus (2006) on pohtinut voivatko aikuiset määritellä nuorten sosiaalista todellisuutta. Hänestä kiusaamisesta tulee kysyä nuorilta itseltään. Samaa asiaa voidaan pohtia päiväkotikäisten lasten kohdalla. Näin varmistetaan, että aikuiset ymmärtävät mitä lapset ymmärtävät kiusaamisella tai millaisista asioista heille tulee paha mieli.

Esimerkki lapsen kokemuksesta: *”Kiusaamista on se kun mä olen unohtanut mun ulkohousut kotiin ja kaikki nauraa ja sit pitää laittaa lainahousut”* Poika 5 vuotta

Kiusaamiskäsitteen lisäksi on myös muita siihen liittyviä käsitteitä, joita tulisi tarkastella lähemmin, jotta kiusaamisen käsite tarkentuu. Ihmisillä voi olla toisistaan poikkeavia käsityksiä muun muassa seuraavista käsitteistä:

- Aggressio ja aggressiivinen käytös
- Härnäminen
- Riita, kina
- Väkivalta
- Konflikti
- Halventaminen
- Alistaminen
- Ahdistelu

Esimerkkejä keskusteltavista kysymyksistä:

- Miten ymmärrämme edellä mainitut käsitteet?
- Onko meillä niistä erilaisia näkemyksiä ja mielipiteitä?
- Mitä ne tarkoittavat?
- Mitä käsitteitä ja sanoja käytämme lasten kanssa, mitä aikuisten kanssa?
- Esiintyykö jotakin näistä meidän yksikössämme?
- Mitä eroa näillä käsitteillä on? Onko niillä eroja?
- Onko jokin toiminta vakavampaa kuin jokin toinen? Miksi? Miksi ei?

Kiusaamiseen liitetään yleensä tarkoitus tai aikomus vahingoittaa toista, mitä voi olla vaikea todeta etenkin pienten lasten parissa. Milloin lapsi toimii systemaattisesti niin, että tarkoitus on loukata tai vahingoittaa? Osaavatko pienet lapset tehdä niin? On tärkeä muistaa, että kielteisen toiminnan kohteeksi joutuvalle loukkaus on joka tapauksessa suuri riipumatta siitä, onko toiminta tietoista vai tahatonta. Seuraukset ovat tuhoisia uhrille, mutta myös loukkaavalle ja kiusaavalle lapselle. Tässä varhaisessa vuorovaikutuksessa lapsi oppii, että joillakin on oikeus käyttää valtaa enemmän kuin toisilla.

Usein kiusaaminen sanana ja käsitteenä jää hieman epämääräiseksi, ennen kuin saadaan konkreettisia esimerkkejä siitä, millainen toiminta nähdään kiusaamisena ja miten se näyttyy. Lisääntynyt tietoisuus kiusaamisesta johtaa myös siihen, että varhaiskasvatuksen työntekijä alkaa tarkastella toimintaa usein, ehkä aiempaa kriittisemmin silmin. Aiemmin viattomana pidetyt leikit voivat yhtäkkiä osoittautua huomattavan kielteisiksi. Kaikki lasten välinen kielteinen käytös ei ole kiusaamista. Sen vuoksi on hyvä selvittää erilaiset käsitteet. Kysymys ei ole siitä, että aikuisten pitäisi olla välittämättä lasten välisistä konflikteista, vaan siitä, että tällöin tilanteeseen puututaan eri tavalla kuin kiusaamistilanteeseen.

Mobbing-termi

Ruotsinkieliset alle kouluikäiset lapset eivät useinkaan käytä kiusaamista tarkoittavaa ruotsinkielistä mobbing-sanaa. Suomenkieliset lapset käyttävät kiusaaminen-sanaa pienestä pitäen, kun taas ruotsinkielisistä lapsista vain harvat tietävät, mitä "mobbing" tarkoittaa. Ruotsinkielinen varhaiskasvatuksen henkilökunta ja lapset käyttävät sen sijaan termejä, jotka tarkoittavat härnäämistä, riitaa tai ilkeänä olemista – att retas.

Esimerkki prosessista, miten päiväkodissa luodaan yhteistä ymmärrystä kiusaamisesta

1. Hankitaan tietoa koulutuksen avulla tai kiusaamista käsittelevästä kirjallisuudesta
 - Otetaan esimerkki tapauskuvauksesta Kiusaavatko pienetkin lapset? –kirjasta (Kirves & Stoor-Grenner 2010).
 - Keskustellaan yhteisesti, mitä esimerkkitapauksessa tapahtuu, tapahtuuko kiusaamista? Tuntuvatko tilanteet tutuilta, voisiko vastaavaa tapahtua tässä päiväkodissa tai onko tämän tyyppisiä tilanteita tapahtunut? Voidaan valita mikä tahansa kirjan tapauskuvauksista.
2. Kerätään tietoa omasta päiväkodista ja omasta ryhmästä. Kirjataan ylös lasten välisiä negatiivisia tapahtumia ja tilanteita. Kirjausta jatketaan sovittu aika, esimerkiksi kolme viikkoa.
3. Havainnot käydään läpi noin kuukauden kuluttua yhdessä keskustellen:
 - Mitä tilanteissa tapahtui? Onko kyseessä kiusaaminen, kiusaamisen esiaste vai konflikti?
 - Jos kaikki päiväkodin työntekijät ovat tässä mukana, kannattaa tehdä niin, että joku toinen kuin tapahtumien kirjaaja yrittää tulkita ja ymmärtää tilannetta. Joskus toisen ihmisen silmin toiminta näyttyy eri näkökulmasta.
4. Kysytään lasten käsityksiä kiusaamisesta
 - Lapsia haastatellaan aiheesta. Lasten haastatteluissa tulee huomioida lasten kielellinen kehitys, ja asiaa kysellään monella eri tavalla. Voidaan kysyä esimerkiksi: Mitä kiusaaminen sinusta on? Mistä asioista sinulle tulee paha mieli?
 - Luetaan aiheesta kirjoja ja keskustellaan kirjan pohjalta muun muassa kiusaamisesta ja ystävyydestä.
 - Jutellaan lasten kanssa siitä, mikä heidät tekee iloiseksi päiväkodissa. Ne kirjoitetaan ylös ja laitetaan esille päiväkodin seinälle.
5. Kysytään vanhempien käsityksiä aiheesta
 - Pidetään aiheesta vanhempainilta. Vanhempainillan pitämisestä annetaan ohjeita sivulla 50.
 - Vanhempainillan jälkeen kootaan vanhempien näkemyksiä ja pyydetään vanhempia osallistumaan päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laadintaan.

Päiväkotilasten kaveruussuhteita tutkineen Löfdahlin (2007) mielestä havaintojen kirjaaminen on tärkeää. Kirjatun dokumentin avulla huomataan sellaisia tekoja ja tekoihin liittyviä kaavamaisuuksia, jotka muutoin saattaisivat jäädä huomaamatta. Esimerkiksi jos huomataan, että samojen lasten ympärille muodostuu toistuvasti eri tavoin negatiivisia tilanteita, on syytä tarkastella, mistä ilmiössä on kyse. Tilanteet, jotka aiemmin ovat näytäneet konflikteilta tai riidoilta voivatkin kaavamaisiksi tai toistuviksi muuttuessaan osoittautua kiusaamiseksi.

Keskustelija on tärkeä käydä myös lasten ja vanhempien kanssa. Yhteinen näkemys lisää myös turvallisuutta päiväkodissa. Avoimuus ja keskustelu vähentävät väärinymmärryksen ja omien kuvitelmiensa riskiä. Se, että ihmisellä on käsite kokemalleen asialle, on osoittautunut tärkeäksi, jotta vaikeaksi koettuja asioita voidaan ottaa puheeksi. Kun lapset tietävät, mistä kiusaamisesta on kyse, heidän on myös helpompi kertoa aikuisille kokemuksistaan. Sama koskee vanhempia. Kun käsitteistä on keskusteltu henkilökunnan kesken, myös vanhempien kanssa keskustelu koetaan varmemmaksi.

2. Kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen

Tilanteiden huomaaminen ja tunnistaminen on edellytys sille, että kiusaamiseen voidaan puuttua oikein ja tilanteen vaatimalla tavalla. Kouluikäisten lasten kiusaamiseen puuttumisessa ongelmaksi on muodostunut se, että opettajan on hyvin vaikea huomata epäsuoraa kiusaamista ja oppilaat kertovat siitä vain harvoin opettajalle. Pienet lapset kertovat asioitaan, niin negatiivisia kuin positiivisiakin, vielä mielellään aikuiselle. Heitä tulisikin rohkaista siihen entistä enemmän, ja aikuisen tulee kuunnella lasta tarkkaavaisesti. Lapsella on myös oikeus kertoa sekä tulla kuulluksi ilman, että hänet leimataan kantelijaksi. Toisaalta lapset pystyvät jo melko pienestä pitäen myös harkitsemaan, mitkä asiat kannattaa tai on hyvä jättää kertomatta. On tärkeää, että aikuinen luo ryhmään ilmapiirin, jossa rakennetaan sellainen luottamus, että lapsi haluaa ja uskaltaa kertoa.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmassa tulee näkyä millaisia menetelmiä henkilökunta käyttää huomataksensa ja tunnistaa kiusaamisen ryhmässään/ päivähoitoyksikössään. Arvokeskustelujen jälkeen henkilökunnan tietoisuus kiusaamisesta sekä siihen liittyvistä ilmiöistä kasvaa ja konkretisoituu, jolloin kiusaamisen eri muodot on helpompi tunnistaa. Tämä puolestaan auttaa päivähoidon henkilökuntaa huomaamaan, tapahtuuko kiusaamista omassa ryhmässä tai onko riski, että tietty käytös ajan kuluessa muuttuu kiusaamiseksi.

Lasten havainnointi on tehokas menetelmä, jonka avulla kiusaamistilanteet voidaan huomata (Perren 2000). Lisäksi voidaan tarkastella tarkemmin lasten välisiä vuorovaikutustilanteita, joilla voi olla merkitystä kiusaamistilanteiden syntymiseen. Havainnoinnista kerrotaan enemmän kappaleessa 4.3 Leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen.

Esimerkkitapaus havainnoinnista

Eräs tyttö kertoi kotona, että häntä kiusataan päiväkodissa. Tytön vanhemmat ottivat yhteyttä päiväkotiin, jossa asiasta ei oltu tietoisia. Päiväkodin henkilökunta lupasi havainnoida lasta viikon ajan tiiviisti ja kirjata havainnot ylös. Havainnointijakson aikana huomattiin, että tyttö pyrki kahden muun tytön leikkeihin, mutta tytöt käänsivät hänelle selkensä aina kun tyttö yritti lähestyä leikkiä. Näin hyvin pieni ele kertoi tytlle, ettei hän ollut tervetullut. Päiväkodin henkilöstö kertoi, etteivät he olisi huomanneet tilannetta ilman järjestelmällistä ja suunniteltua havainnointijaksoa.

Koulussa käytetään usein kyselyjä mittaamaan viihtyvyyttä luokassa ja koko koulussa. Pienten lasten kanssa ei voida käyttää kyselyjä, mutta soveltuvana menetelmänä voidaan pitää lasten haastatteluja. Tällöin ryhmän lapsia on haastateltava niin, että kaikille esite-

tään samat kysymykset. Pienillä lapsilla sanojen ja käsitteiden puute sekä kielellinen kehitys asettavat haastattelutilanteelle myös tavallista enemmän vaatimuksia. Lasten haastattelujen analysoinnissa tulee olla tarkkana, jotta johtopäätökset ovat todenmukaisia eivätkä aikuisen käsitykset ohjaa päätelmiä. Myös lasten haastattelujen eettisyyttä on hyvä pohtia. Osaako lapsi kertoa kysytystä asiasta, miten haastatteluja tehdään, jännittääkö lasta, koee hän haastattelutilanteen luontevana vai negatiivisena? Tukena keskustelussa on hyvä olla mukana ryhmän valokuva. Näin lasten on helpompi osoittaa, kuka mahdollisesti aiheuttaa ikäviä asioita tai ketä toiset lapset kohtelevat ikävällä tavalla. Lapsiryhmä on suuri ja lapsi ei sillä hetkellä välttämättä muista kaikkia ryhmän jäseniä ilman valokuvaa. Myös kiusaamistilanteita esittävää kuvamateriaalia on hyvä olla mukana. Lasten on helpompi keskustella näistä tapahtumista, jos heillä on kuvia, joihin he voivat tukeutua. Kuvat voivat esittää kiusaamisen eri muotoja, esimerkiksi joku hännää toista, sanoo rumia ja halventavia asioita, joku lyö, potkii tai nipistelee, joku sulkee pois tai karkottaa toisen leikeistä, joku rikkoo toisten tavaroita tai leikkejä.

Ehdotuksia kiusaamisen huomaamiseksi ja tunnistamiseksi:

- Havainnoi lasten leikkejä sekä sisällä että ulkona.
- Keskustele lasten kanssa kiusaamisesta ja ystävyydestä.
- Keskustele ja kysele lapsilta kiusaamiseen liittyvistä asioista, kuten missä negatiivisia tekoja, ”tyhmää”, tapahtuu.
- Rohkaise lapsia kertomaan, kiusaamisesta kertominen ei ole kantelua.
- Tee yhteistyötä vanhempien kanssa, rohkaise heitä ottamaan yhteyttä.
- Tee jäseneltyjä haastatteluja (ota valokuvia mukaan tueksi).
- Käytä kuvia, jotka esittävät erilaisia kiusaamistilanteita.
- Lue lasten kanssa erilaisia aihetta käsitteleviä kirjoja.
- Tarkkaile tai tutki lähemmin lasten yhteistoimintaa ryhmässä ja dokumentoi havaintosi.

3. Kiusaamistilanteisiin puuttuminen

Yksi tärkeä osa suunnitelmaa on kirjata ylös, kuinka kiusaamistilanteisiin puututaan johdonmukaisesti. Kiusaamistilanteisiin puuttuminen pienten lasten parissa onnistuu vielä melko helposti, ja sillä on vaikutusta kiusaamistilanteiden vähenemiseksi. Alle kouluikäisellä lapsella kiusaamiseen liittyvät roolit eivät ole vielä kovin pysyviä, kiusaamistilanteet eivät ole jatkuneet vuosia eivätkä pienten lasten sosiaaliset suhteet ole vielä niin monimutkaisia kuin kouluikäisten. Lasten identiteetti ei ole muotoutunut kiusaajaksi tai kiusatuksi ja aikuinen pystyy vielä vaikuttamaan tähän. Pienelle lapselle aikuisen rooli on merkittävä, sillä he luottavat aikuisen apuun. Taitava ja empaattinen aikuinen saa pienet lapset kertomaan asioistaan herkästi, jolloin tilanteet tulevat aikuisen tietoon.

Kaikkiin lasten välisiin riitoihin sekä konflikteihin on tärkeä puuttua, mutta puuttumisen keinot poikkeavat toisistaan tilanteen mukaan. Jokainen lasten välinen kiusaamis- ja konfliktitapaus on erilainen. On vaikeaa laatia sellaisia ohjeita tai ratkaisumalleja, jotka sopisivat kaikkiin kiusaamistilanteisiin. Oikeanlainen toimintatapa edellyttää lasten tuntemista sekä tilanteen havainnointia. Puuttumiseen tulee luoda sellainen rakenne, että kaikki osa-

puolet tietävät miten toimitaan kun kiusaamistilanne tulee esiin. Vanhempien tulee tietää, keneen he ottavat yhteyttä, miten päivähoidon henkilöstö aikoo selvittää tilanteen, miten heitä informoidaan, miten vanhemmat osallistuvat selvittelyyn ja miten tilannetta seurataan.

Kiusaamistilanteiden ratkaiseminen tapahtuu eri tavalla kuin riitojen ratkaiseminen, koska kiusaamistilanteissa uhri ei pysty puolustamaan itseään ja tapahtuu vallankäyttöä. Tämän vuoksi on hyvin tärkeää, että aikuinen on tietoinen kiusaamisilmion mekanismeista ja havainnoi tilanteita niin, että hän pystyy arvioimaan, milloin tasavertaiset lapset riitelevät, ja milloin kyseessä on kiusaaminen. Kiusaamistilanteeseen ensimmäisenä saapuvan aikuisen on aina arvioitava jokainen tilanne erikseen. Jos kaksi tasavertaista lasta riitelee esimerkiksi siitä, kuinka leikki jatkuu, se voi olla hyvä tilaisuus harjoitella sosiaalisia taitoja: toisaalta kompromissin tekemistä, sitä kuinka toisen mielipide huomioidaan tai toisaalta sitä, kuinka saadaan oma mielipide tuoduksi esiin. Tällöin aikuinen voi pysytellä takalalla ja ohjailla tilanteen selvittelyä hieman kauempaa. Jos taas kyse on kiusaamistilanteesta, on aina aikuisen vastuulla selvittää tilanne kunnolla sekä järjestää seuranta.

Aikuisen vastuulla on aina puuttua kaltoin kohteluun. Lapsilla on erilainen sietokyky kestää kaltoin kohtelua ja on tärkeää, että työntekijät tuntevat lapsiryhmänsä lapset hyvin ja tunnistavat lasten yksilölliset tavat reagoida sekä erilaiset temperamentit. Toinen lapsi voi ilmoittaa hyvinkin herkästi kokevansa tullessa loukatuksi ja toinen lapsi voi näyttää siltä, etteivät teot häiritse häntä. Esimerkiksi kiusatuksi joutunut lapsi voi sanoa, ettei hän halua tulla leikkiin mukaan, tai teot eivät häiritse häntä. Tällainen käytös voi olla lapsen strategia selviytyä tilanteesta ja välttää häpeän tunne.

Pienille lapsille aikuisen vakava suhtautuminen tilanteisiin kertoo siitä, että lapsen toiminta ei ole ollut hyväksyttävää, ja se saattaa riittää puuttumiseksi. Kun aikuinen kertoo, että hän on havainnut tilanteen eikä hyväksy sitä ja seuraa tilannetta, lapsi saattaa lopettaa negatiivisen käytöksen.

Pohdittavaa:

Miten toimitaan jos lapsi,

- on käyttäytynyt reaktiivisesti aggressiivisesti (ks. s. 29)?
- on käyttäytynyt proaktiivisesti aggressiivisesti (ks. s. 29)?
- on sulkenut muita leikin ulkopuolelle?
- sotkee tai rikkkoo muiden leikkejä?
- haukkuu tai muuten sanallisesti loukkaa toista?
- vaihtaa syntymäpäivilleen kutsuttavia vieraita sitä mukaan miten muut lapset miellyttävät häntä?

Pohdittavaa:

- Kuka puuttuu kiusaamistilanteisiin? Voidaanko sellaista sopia etukäteen?
- Jälkiselvittely; Tapahtuuko se omassa ryhmässä vai sovitaanko esimerkiksi kiusaamista selvittelevä tiimi?
- Seuranta; Loppuuko kiusaaminen puuttumisen jälkeen?
- Miten huolehditaan, että kiusaamistilanteessa mukana olevat lapset saavat tukea?
- Milloin kerrotaan vanhemmille? Kuka kertoo?
- Ulkopuolinen konsultointi: Milloin on tarvetta ottaa yhteyttä konsultoivaan erityislastentarhanopettajaan tai neuvolaan?

Pikasin menetelmä

Ruotsalainen Pikas kehitti jo vuonna 1987 menetelmän kiusaamisen kitkemiseksi kouluista. Menetelmän idea on herättää kiusaajan myötätunto uhria kohtaan, yhteinen huoli uhrin pärjäämisestä. Menetelmässä, jossa vältetään syyllistämistä kiusaajaa, kuullaan hänen oma versionsa tapahtumista ja siihen suhtaudutaan vakavasti. Kiusaajaan pyritään vaikuttamaan siten, että hän itse keksisi ratkaisun, miten uhria voitaisiin auttaa. Toisin sanoen hänen empatiataitojaan herätellään. Menetelmän ideaa voidaan hyvin käyttää ja soveltaa myös pienten lasten parissa.

Seuranta

Kiusaamistilanteiden loppumisen varmistamiseksi on tarpeellista tehdä johdonmukaista seurantaa. Seurantaa on hyvä tehdä kirjallisesti, jotta siitä jää myös dokumentti esimerkiksi vanhempia varten. Seurannassa tärkeää on kysyä myös lapsilta sekä vanhemmilta, onko kiusaaminen päättynyt ja mitä he ajattelevat tilanteesta. Myös muilta ryhmän lapsilta voidaan kysyä. Seurantaa suunniteltaessa huomioidaan seurannan pituus ja tiheys sekä kuka seurannasta ja sen kirjaamisesta vastaa.

Joskus päivähoidon henkilöstö voi kokea, että omat keinot tilanteen lopettamiseksi eivät riitä. Tällöin on hyvä ottaa yhteyttä konsultoivaan erityislastentarhanopettajaan, oppilas-huoltoon tai muuhun kunnassa toimivaan erityistyöntekijään esimerkiksi psykologiin tai neuvolaan. Ryhmän henkilökunta saa heiltä apua ja tukea sekä uusia keinoja koettaa ratkaista tilanne. Myös vanhemmat voivat halutessaan pyytää ulkopuolista tukea, ja tilannetta voidaan ratkoa yhteistyössä.

Kiusaamisen seuraamukset

Kiusaamisen ehkäisyyn tavoitteena on opettaa lapselle uusia ja erilaisia vuorovaikutuksen toimintamalleja. Seuraamuksia mietittäessä olisi hyvä pohtia aina, kuinka toiminta edistää lapsen myönteisiä kokemuksia vuorovaikutussuhteista, niin toisten lasten, kuin aikuistenkin kanssa.

Pohdittavaa:

- Miten varmistetaan, että kaikki päiväkodin aikuiset toimivat johdonmukaisesti samalla tavalla?
- Mitä tarkoittaa seuraamus ja miten se eroaa rangaistuksesta?
- Pyytäkö lapsi anteeksi siksi, että aikuinen vaatii vai siksi, että hän ymmärtää sen merkityksen?

- Käytetäänkö päiväkodissa rangaistuksia, kuten jäähypenkkiä, uhkailua ”pienten puolella” vai selvitetäänkö tilanteet muulla tavoin? Miten?
- Mitä rangaistuksella tavoitellaan?
- Liittyvätkö rangaistukset/seuraukset lapsen tekemisiin (lapsi siivoaa, jos on sotkenut)?

Empaattista apua ja tukea

Seuraamuksia ja rangaistuksia pohdittaessa on tärkeää miettiä, millaista tukea ja apua niin kiusaaja kuin kiusattukin tarvitsee. Kiusaaja tarvitsee yhtä paljon aikuisen apua ja turvaa sekä empaattista kohtelua kuin kiusattu. Tämä ei tarkoita sitä, että lapselle, joka on kiusannut muita, ei saa tai voi suuttua. Lapselle voi suuttua, jos hän toistuvasti pyynnöistä ja kielloista huolimatta kohtelee muita loukkaavasti tai käyttää väkivaltaa muita kohtaan. On kuitenkin tärkeää, että aikuinen perehtyy lapsen tarpeisiin sekä niihin taustatekijöihin, miksi lapsi käyttäytyy toistuvasti huonosti. Aikuisen tehtävä on pyrkiä muuttamaan lapsen toimintatapoja. Lapsen käyttäytymisen ymmärtäminen usein myös auttaa kasvattajaa suhtautumaan lapseen positiivisemmin ja luomaan lapselle positiivisen vuorovaikutuksen kokemuksia.

Jäähypenkki

Kiusaavatko pienetkin lapset? -selvityksen lasten haastatteluista kävi ilmi, että jäähypenkki on tavallinen seuraamus konfliktitilanteista tai kiusaamisesta päiväkodissa.

- Mitä jäähypenkillä istuttamisella tavoitellaan?
- Edistääkö jäähypenkillä istuminen positiivisten vuorovaikutustilanteiden syntymistä lapselle?
- Oppiiko lapsi jäähypenkillä uudenlaisia tapoja toimia sosiaalisissa tilanteissa?
- Millaisissa tilanteissa jäähypenkki toimii?
- Osaako pieni lapsi miettiä tekosiaan jäähypenkillä?
- Tarvitseeko uhri pikaista hoitoa (ensiapua) vai voisiko joskus ottaa syliin ensin kiusaajan?
- Jos sama lapsi lähetetään usein jäähypenkille, on syytä tarkailla hänen vuorovaikutustaan, saako hän kokemuksia positiivisesta vuorovaikutuksesta muiden lasten kanssa, entäpä aikuisten?

4. Kiusaamisen ehkäisy

Kiusaamisen ehkäisy on tärkeä osa suunnitelmaa. Tässä kappaleessa esitellään ehkäisyn keinoja, joita ovat turvallisen ilmapiirin luominen, sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen opettaminen, itsetunnon vahvistaminen, tapa- ja moraalikasvatus, lasten osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen siihen.

Tavat ja keinot ehkäistä kiusaamista valitaan aina kunkin lapsiryhmän tarpeen mukaisesti. Jossain ryhmässä voidaan tarvita toisenlaisia keinoja kuin toisessa riippuen lasten sosiaalisista taidoista ja ryhmän dynamiikasta sekä yksittäisten lasten tarpeista. Ryhmässä, jossa on aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi, tarvitaan erilaiset keinot kuin ryhmässä, jossa on esimerkiksi ujoja tai syrjäanvetäytyviä lapsia. Joku lapsiryhmä voi leikkiä hyvin yhdessä, mutta toisaalta olla kovin levoton. Sellaiseen ryhmään laaditaan eri tavoitteet ja valitaan eri keinot kuin ryhmään, jossa jaksetaan keskittyä tehtäviin hyvin. Näin myös kiusaamisen ehkäisyn keinot riippuvat ryhmän lasten ja aikuisten välisistä vuorovaikutussuhteista.

4.1 Turvallinen ilmapiiri

Turvallisen ilmapiirin luomisen lähtökohtana ovat työyhteisön aikuissuhteet ja tapa, jolla aikuiset kohtaavat toisensa aikuisyhteisössä. Tästä asiasta voidaan ja on hyvä käydä keskustelua siinä vaiheessa, kun yksikössä käydään arvokeskusteluja.

Turvallinen ja luottamuksellinen ilmapiiri on edellytyksenä sille, että ryhmässä voi olla myönteistä yhteistoimintaa. Kaikkien lasten tulee tuntee, että heitä arvostetaan ja kunnioitetaan, ja että he voivat luottaa aikuisten olevan läsnä ja auttavan heitä tarvittaessa. Kaikilla lapsilla tulisi olla ainakin yksi turvallinen kiintymyssuhde päiväkodissa. Lasten täytyy luottaa siihen, että aikuinen kantaa vastuun ryhmästä ja toiminnasta. Ryhmä, jossa esiintyy paljon loukkaavaa käytöstä ja kiusaamista, on turvaton kaikille. Silloin toimintaa ei enää ohjaa aikuinen, vaan lapset. Lapselle käy ajan mittaan raskaaksi ja tuhoavaksi, jos hänellä on niin paljon valtaa, että hän pystyy pelaamaan sosiaalisilla suhteilla ryhmässä kenenkään puuttumatta siihen.

Päivähoidon työntekijät määrittelevät ryhmän yhteistoiminnan luonteen. Heidän vastuulleen on määritellä, mikä on hyväksyttävää käytöstä ryhmässä ja mikä ei. Aikuisten asenne on ratkaiseva kiusaamistilanteissa. Tutkimuksen mukaan koululuokissa, joissa opettajilla on selkeä kiusaamisen ja loukkaavan käytöksen vastainen asenne, esiintyy muita vähemmän kiusaamista. Jos aikuiset viestittävät selkeästi, että he eivät hyväksy loukkaavaa käytöstä, myös lapset tietävät, mikä on sallittua. Jos aikuiset sen sijaan vähättelevät asiaa tai välttävät puuttumasta kiusaamiseen ja ovat myönteisiä kielteiselle käytökselle, he viestittävät ainakin epäsuorasti, että tällainen käytös on hyväksyttävää (Olweus 2006).

Aikuisten asenne lapsia ja myös kollegojaan kohtaan kertoo ryhmässä vallitsevista normeista ja arvoista. Jos aikuisten kesken esiintyy selvittämättömiä konflikteja tai kiusaamista, on lähes mahdotonta tehdä kiusaamista ehkäisevää työtä lapsiryhmässä. Huono ja jännittänyt ilmapiiri aikuisten kesken tarttuu väistämättä myös lapsiin. Sen vuoksi myös työskentely aikuisten ilmapiirin hyväksi on tärkeää.

Pohtikaa ja keskustelkaa:

- Millaista vuorovaikutusta teillä on lasten kanssa? Hiljainen viestintä (ilmeet, eleet), sanallinen viestintä?
- Miten lapset puhuvat toistensa kanssa?
- Esiintyykö paljon rumia ja halventavia sanoja?
- Sallitaanko virheitä ja erehdyksiä?
- Esiintyykö ryhmässä paljon valitusta ja tuomitsemista? Negatiivista palautetta?
- Millaista yhteistyö päiväkodin/ryhmän työntekijöiden välillä on?
- Mistä näette, että ryhmän ilmapiiri on turvallinen/turvaton?
- Tapa kohdata vanhemmat? Arvostetaanko vanhempien mielipiteitä?

Ei saa kannella

Jotta kiusaamiseen voidaan puuttua tehokkaasti on tärkeää, että lapset kertovat erilaisista arjen tilanteista sekä konflikteista lasten välillä. Tutkimuksen mukaan psyykkistä kiusaamista on vaikea havaita, jolloin on tärkeää, että lapset kertovat siitä itse. Lapsella on oikeus kertoa asioistaan ja heillä on oikeus tulla kuulluksi. Kiusaamisen lopettamiseksi ja turvallisen ilmapiirin takaamiseksi olisi myös tärkeää, että lapsi pystyy kertomaan aikuiselle näkemistään tilanteista, joissa itse ei ole osallisena. Tämä edellyttää vanhanaikaisesta kantelukulttuurista luopumista sekä sellaisen ilmapiirin luomista, jossa lapset voivat ja uskaltavat kertoa asioita ja niihin suhtaudutaan vakavasti.

Ole reipas poika - pitää pärjätä itse

Lapsen täytyy voida luottaa siihen, että turvallinen aikuinen on saatavilla ja hänen apuunsa voi luottaa. Lapsen ei tarvitse pärjätä omin avuin. Suomessa arvostetaan varhaista itsenäistymistä ja lasta keuhutaan, kun hän pärjää itse. Kiusaamistilanteissa lasta ei saa jättää koskaan yksin, eikä hänen voida olettaa olevan reipas. Aikuinen on vastuussa tilanteen selvittämisestä ja lasten auttamisesta.

4.2 Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot

Sosiaaliset taidot tarkoittavat niitä taitoja ja kykyjä, joita lapsi tarvitsee tullakseen toimeen toisten ihmisten kanssa (Pape 2001). Kykyä ymmärtää ja huomata omia tunteitaan sekä kykyä lukea toisen tunteita, kutsutaan usein emotionaalisiksi taidoiksi. Hyvät sosiaaliset ja emotionaaliset taidot omaavat lapset pystyvät yhteistoimintaan muita paremmin ja pystyvät solmimaan ja ylläpitämään hyviä ystävyysuhteita.

Vertaissuhteissa tarvittavien vuorovaikutustaitojen määrätietoisien harjaannuttamisen tulisi alkaa jo varhaiskasvatuksessa, missä lasten tulisi voida ohjatusti harjoitella tutustumisen, ystäväyhtymisen, ryhmään liittymisen, itsestä kertomisen, loukkaavan viestinnän tunnistamisen ja toisten huomioimisen taitoja. Tällaiset taidot auttavat lapsia solmimaan ja ylläpitämään palkitsevia kaverisuhteita ja tulemaan hyväksytyksi vertaisryhmässään. (Pörhölä 2006.)

Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot voidaan jakaa erilaisiin valmiuksiin, kuten empatiakyky, ongelmanratkaisutaidot ja impulssin hallinta sekä itsehillintä.

Empatiakyky

Empatiakyky eli kyky kokea, mitä toinen ihminen ajattelee tai kokee, on edellytys sille, että lapsi motivoituu toimimaan prososiaalisesti muita lapsia kohtaan. Prososiaalisena käyttäytymisenä pidetään esimerkiksi asioiden jakamista, yhteistyötä sekä toisen pahaan mieleen reagoimista. Edellytys empatian tuntemiselle on, että lapsi oppii tunnistamaan ja nimeämään omia tunteitaan. Kun lapsi selviytyy tästä, hänen on entistä helpompi tulkita ja lukea toisten tunnereaktioita oikealla tavalla ja reagoida sen mukaan.

Jo pienillä lapsilla on luontainen kyky empatiaan. Sen voi nähdä jo pikkuvauvasta, joka alkaa itkeä, jos toiset lapset hänen lähellään tekevät samoin. Tällöin on kyseessä yksi empatian osa-alueista, sympatia eli myötätunto. Sympatiaa ja myötätuntoa tarvitaan, jotta lapset olisivat motivoituneita auttamaan ja tukemaan toisia. Aidossa empatiassa sen sijaan

ei ole kyse toisen tunteiden myötäilemisestä tai kilttiydestä ja säälistä toista kohtaan, vaan silloin pystytään tarvittaessa myös vastustamaan ja puolustautumaan.

Se, että empatiakyvyn nähdään olevan ihmiselle luontaista, ei kuitenkaan tarkoita, että tämä kyky kehittyy automaattisesti tai säilyy lapsen kasvaessa ja vanhetessa. Empatiakyvyn kehittymiseen lapsi tarvitsee empaattisia aikuisia, jotka jatkuvasti tukevat ja vahvistavat lasta tässä prosessissa. Motivaatio empaattiselle käyttäytymiselle näyttää kasvavan, jos ympäristö reagoi positiivisesti kyseisen henkilön toimintaan. Aikuisen on siis tärkeä nähdä lapsen toiminnan tarkoitus. Joskus lapsi toimii ”hassusti”, mutta toiminnan taustalla on hyvä tarkoitus. Aikuisen tehtävä on erotella toisistaan lapsen toiminta ja tarkoitus, mikä edellyttää kykyä ja yritystä asettua lapsen asemaan ja miettiä, mihin lapsi pyrkii toiminnallaan. Tavoitteena on säilyttää lasten halu auttaa muita. Kun lasta yritetään saada asettumaan loukatun asemaan, edistetään lapsen empatiakyvyn kehittymistä. Lapselle tulee antaa mahdollisuus harjoitteluun yhä uudestaan ja uudestaan.

Ongelmanratkaisu ja impulssin hallinta

Jotta lapsi voi tehdä sopivia valintoja toimiessaan, hänen on tärkeää osata myös pysähtyä miettimään erilaisia tilanteita, ennen kuin toimii. Lapsen on hyvä oivaltaa, että ensimmäisenä mieleen tuleva ajatus ei ole välttämättä paras. Löwenborgin ja Gislasonin (2009) mukaan, tutkimukset ovat osoittaneet, että lapset, jotka harjoittelevat löytämään ongelmaan useampia ratkaisuja, ovat myös muita taitavampia sosiaalisissa yhteyksissään ja suhteissaan. Impulssien hallintaa on jokaisen lapsen opeteltava ja harjoiteltava. Pape (2001) puhuu siitä, kuinka löytää tasapaino siihen, milloin on hyvä pitää puolensa ja saada äänensä kuuluviin ja milloin on syytä pysytellä hiljaa taustalla sekä kuunnella muita. Papen mukaan tämä taito on tärkeä niin aikuisilla kuin lapsillakin.

Itsehillintä

Itsehillintä on sitä, että pystyy ohjaamaan aggressiotaan ja suuttumustaan sekä löytämään tunteiden ilmaisulle keinoja, jotka eivät vahingoita itseä eivätkä toisia. Hallitsemattomat kiukunpuuskat eivät ole vahingollisia pelkästään sille, joka joutuu niiden kohteeksi, vaan myös ikäviä ”räjähtävälle” lapselle. Aikuisten tehtävänä pitäisi olla estää tällaisten tilanteiden syntyminen niin usein kuin mahdollista. Suuttumuksensa hallitseminen ei kuitenkaan ole sama kuin tunteidensa tukahduttaminen. Lasten pitäisi oppia rakentavia tapoja kiukunsa purkamiseen. Aggression hallinta ja itsehillinnän kehittyminen kuuluvat vahvasti yhteen empatian kehittymisen kanssa. Perinteisesti varhaiskasvatuksessa Suomessa sosiaaliset taidot on hyvin usein yhdistetty juuri itsehillintään ja hallintaan. Sosiaaliset taidot ovat kuitenkin paljon laajempi kokonaisuus, ja varhaiskasvatuksessa tuliskin miettiä asiaa laajemmalti kuin vain itsehillinnän harjoitteluna.

Esimerkkejä sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelemiseksi:

- Harjoittele lasten kanssa antamista sekä jakamista. Harjoitelkaa myös vastaanottamista silloin kun toinen antaa.
- Opeta lapsia olemaan avuksi (hyvän mielen saavuttaminen yhteisistä puuhista).
- Harjoittele osoittamaan huomavaisuutta, esimerkiksi lohduttamaan sitä, jolla on paha mieli tai joka on surullinen.

- Harjoitella kuuntelemaan muita ja esittämään myös oma näkemys asioista esimerkiksi neuvottelemaan ja tekemään kompromisseja leikissä.
- Harjoitella tekojen hyvittämistä, esimerkiksi anteeksipyyntöä, lohduttamista kun on loukannut toista tai siivoamista, jos on sotkettu toisten leikit.
- Harjoitella tunteiden nimeämistä ja keskustella erilaisista tunteista.

Tarvitaanko sosiaalisten taitojen vahvistamiseksi toimintaohjelmaa?

Valmiin toimintaohjelman käyttämisestä lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen vahvistamisessa on monia etuja. Yksi on se, että saadaan systemaattinen työkalu, jonka avulla sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja harjoitellaan arjessa. Taitojen harjoittelu ei näin ollen ole sattumanvaraista, vaan se on kiinteä osa suunniteltua ohjelmaa, jota on helppo seurata ja myös arvioida. Systemaattisella opetuksella voidaan myös varmistaa, että kaikki lapset saavat osallistua harjoitteluun. Ohjelman onnistumiseksi tarvitaan henkilökunnan, päiväkodin johtajan ja vanhempien sitoutumista.

Sosiaalisia taitoja harjoittavat ohjelmat ovat hyvä tuki aikuiselle, kun hän opettaa lapsille sosiaalisia taitoja. Tulee kuitenkin muistaa, että lapset oppivat arjen tilanteissa, silloin kun tunteet ovat esillä ja päällä. Tunteiden nimeäminen ja tunnistaminen tapahtuu silloin. Opetustilanteessa lapset voivat ratkaista ongelmia hyvin, mutta kun he itse ovat tilanteessa emotionaalisesti osallisina, kyky ei olekaan sama. Sen vuoksi aikuisten tuki ja apu arjen pulmissa ja tilanteissa on ratkaisevaa, jotta lapsen kyvyt kehittyvät vähitellen.

Esimerkkejä lapsen sosiaalisia ja emotionaalisia valmiuksia kehittävästä ohjelmasta:

Askeleittain ja Start ovat opetusohjelmia, jotka on kehitetty erityisesti edistämään ja ehkäisemään väkivaltaista käyttäytymistä, ja joiden avulla päiväkodin henkilökunta voi kehittää lasten ja nuorten sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja. Askeleittain-ohjelma on kehitetty 4–10-vuotiaille lapsille ja nuorille ja Start-ohjelma 1–3-vuotiaille lapsille. Start ohjelmaa on saatavissa toistaiseksi vain ruotsinkielellä.

Askeleittain-ohjelmassa keskitytään kolmeen alueeseen: empatiaan, ongelmanratkaisuun ja itsehillintään. Lapsen on tarkoitus oppia ymmärtämään omia tunteitaan ja reaktioitaan, ymmärtämään ja ottamaan huomioon toisten tunteita, tuntemaan ja käyttämään ongelmanratkaisustrategioita, ohjaamaan impulssejaan sekä käsittelemään turhautumista ja suuttumusta ja näin ollen ehkäisemään myös kiusaamistilanteita.

Vuonna 2009 julkaistu Start-ohjelma on elämäntaito-ohjelma kaikkein nuorimmille. Ohjelman mukaan jo 1–3-vuotiaan on mahdollista harjoitella empatiaa ja yhteistoimintataitoja (Löwenborg & Gislason 2009). Nuorimmille lapsille suunnatussa ohjelmassa myös kiintymyssuhteilla on tärkeä merkitys. Kiintymyssuhde päiväkodissa nähdään turvallisena ja läheisenä suhteena lapsen ja hoitajan välillä. Jos lapsi ei koe tällaista turvallisuutta, myöskään yhteistoiminta ryhmässä ei voi toimia parhaalla mahdollisella tavalla. Turvattomuutta tuntevalla lapsella on täysi työ kontrolloida ympäristöään sen sijaan, että hän nauttisi yhdessäolosta muiden lasten kanssa.

Lisätietoa Askeleittain -ohjelmasta saa osoitteesta www.askeleittain.fi

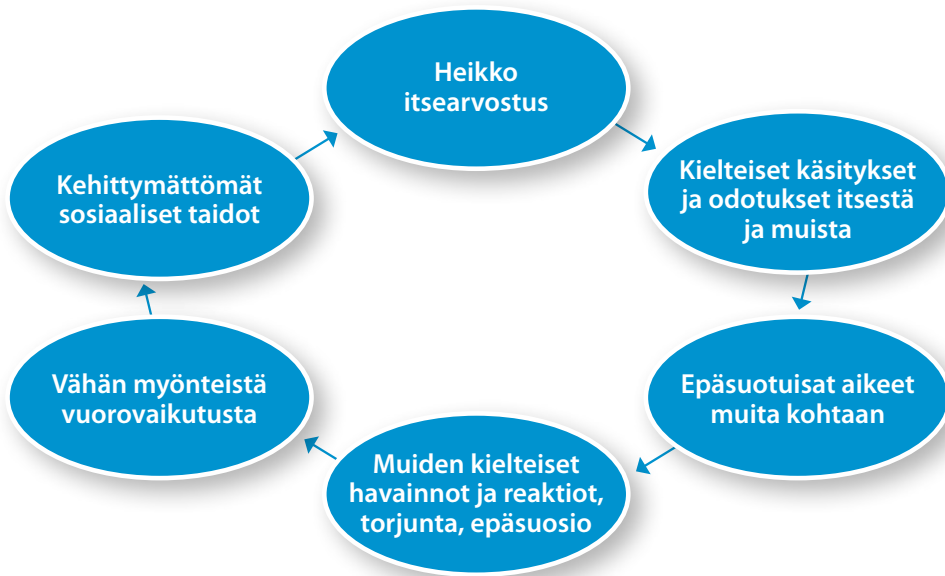
4.2.1 Torjutut lapset ja heidän tunnistaminen

Vaikka kiusaaminen on tärkeä nähdä ryhmäilmionä eikä yksittäisen lapsen ongelmana, lapsen kehityksen ja kasvun sekä hyvinvoinnin kannalta on hyvin tärkeää tunnistaa, jos lapsella on riski tulla vertaisryhmänsä torjumaksi. On todettu, että torjutuksi tuleminen vaikeuttaa lapsen asemaa ryhmässä ja saattaa johtaa kiusaamistilanteisiin.

Torjutut lapset voivat olla aggressiivisempia tai vetäytyvämpiä kuin muut ryhmän jäsenet. Torjutuilla lapsilla ei yleensä esiinny aggressiivisuutta ja syrjäänvetäytymistä yhtäaikaan, vaan he ovat joko aggressiivisia tai syrjäänvetäytyviä. Osalla aggressiivisesti käyttäytyvistä torjutuista lapsista on taipumusta ryhmäytyä keskenään, näin he eivät jää kokonaan vertaisryhmän ulkopuolelle, vaan saavuttavat jopa ihailua omassa ryhmässään, etenkin kouluiässä. Myöhemmin aggressiivisuus saattaa jopa liittyä suosioon vertaisryhmässä. Torjutuilla lapsilla on vain vähän kommunikointia vertaisryhmän kanssa tai se on säilyttään negatiivista, ja heillä on muita suurempi riski monenlaisiin ongelmiin myöhemmin elämässään (kouluvaikkeudet, tunne-elämän ongelmat, käyttäytymisen ongelmat). (Laine & Neitola 2002.) Torjuttujen lasten liittyminen ryhmään on erityisen ongelmallista (Puzallah & Wasserman 1990).

Laine ja Neitola (2002) ovat kuvanneet torjuttujen lasten asemaa niin sanotun negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessin avulla (Kuva 2). Torjutulla lapsella on riski ajautua tähän kehään ja hänen on mahdotonta katkaista kehä omin avuin. Hän tarvitsee siihen aikuisen apua ja tukea. Lapsi voi ajautua kehään monesta eri syystä ja on vaikea erottaa, onko negatiivinen kehäprosessi syy joutua torjutuksi vai onko torjuttuna oleminen syy joutua kehään.

Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi kuvaa tilannetta, jossa lapsella on vain vähän tai ei lainkaan myönteistä vuorovaikutusta toisten lasten tai jopa aikuisten kanssa, jolloin hänellä on vaara ajautua tilanteeseen, jossa hänen sosiaaliset taitonsa, minäkuvansa ja itsearvostuksensa eivät kehity. Tämä johtaa lopulta toisten lasten torjuntaan.

Kuva 2. Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi (Laine & Neitola 2002).

Lapset, jotka ovat kehässä tai vaarassa ajautua siihen, voidaan tunnistaa havainnoinnin avulla. Tällöin havainnointi suunnataan kyseisen lapsen vuorovaikutukseen muiden lasten sekä ryhmän aikuisten kanssa. Havainnot on hyvä kirjata, jotta nähdään pidemmällä aikavälillä millaista vuorovaikutusta lapsella on. Kaikki lapset tarvitsevat kokemuksia myönteisestä vuorovaikutuksesta ja jos näyttää siltä, että lapsella on vain vähän myönteistä vuorovaikutusta, aloitetaan harjoittelu siitä, että lapsi saa myönteisiä kokemuksia ensin aikuisen kanssa ja sen jälkeen pikkuhiljaa vertaisryhmältään. Aikuisen on tällöin tärkeä osallistua lasten leikkeihin. Tästä lisää kappaleessa 4.3.

Millaiset lapset ovat riskiryhmässä?

Tutkimuksen mukaan (ks. Laine 2002; Salmivalli 1998) aggressiivisesti käyttäytyvät sekä ujut ja syrjäänvetäytyvät lapset ovat riskissä ajautua negatiivisen vuorovaikutuksen kehään. Myös Perren (2000) ja Perren ja Alsaker (2006) ovat tunnistaneet että nämä lapset ovat riskiryhmässä myös päiväkodissa.

Kiusaajan leima ja siitä seuraava negatiivinen kohtelu ja palaute eivät edistä lapsen oppimista ja uusien toimintatapojen käyttöönottoa. Lapsi voi kiusata muita lapsia tietyissä olosuhteissa mutta toisissa olosuhteissa ei. Näin ollen ei voida sanoa, että tiettytyyppiset lapset ovat kiusaajia tai kiusattuja. Kiusaamisen ehkäisyssä tämän ymmärtäminen on hyvin keskeinen tekijä. Toimenpiteiden tulee siis kohdistua aina koko ryhmään yksittäisen lapsen lisäksi.

On kuitenkin olemassa sellaisia lapsia, joilla on suurempi riski ajautua negatiivisen vuorovaikutuksen kehään ja tulla muun lapsiryhmän torjumiksi kuin toisilla. Tällaisten lasten tunnistaminen päiväkodissa on tärkeää, jotta torjuntaa voitaisiin ennaltaehkäistä ja kiin-

nittää riittävästi huomioita lasten sosiaalisten taitojen kehittämiseen sekä uudenlaisten toimintatapojen opettamiseen.

Tehtävä:

Negatiivisen kehän tunnistaminen:

- Tarkkaillkaa kaikkia ryhmän lapsia ja kirjatkaa ylös millaista vuorovaikutusta lapsella on toisten lasten kanssa. Negatiivissävyyteistä, positiivista, iloista, ivallista, pilkallista, vasta-vuoroista ja niin edelleen.
- Poimikaa esiin ne lapset, joiden kohdalla tuli maininta negatiivisesta vuorovaikutuksesta.
- Tehkää kullekin lapselle suunnitelma, miten hänen vuorovaikutustaitojaan pyritään kehittämään.
- Tarkkaillkaa myös millaista vuorovaikutuksen laatu näillä lapsilla on aikuisen kanssa (positiivista vai negatiivista).

4.2.2 Aggressiivisesti käyttäytyvät lapset

Päiväkodissa torjutaan eniten aggressiivisesti käyttäytyviä lapsia, joille on tyypillistä kypsymättömyys ja kykenemättömyys itsehillintään (Harrist, Zaia, Bates, Dodge & Pettit 1997). Aggressiivinen käytös onkin yksi vertaissuhteiden keskeisempiä ongelmakohtia.

Aggression tunne kuuluu lapsen ja nuoren kehitykseen normaalina osana tunteiden kehitystä. Voimakastakin aggression tunnetta voi esiintyä ilman väkivaltaa ja vastaavasti aggressiivista käytöstä voi esiintyä ilman aggression tunnetta. Lapsilla ja nuorilla aggression tunnetta tarvitaan kehityksellisenä tekijänä. Konfliktit ja riidat, joihin liittyy aggression tunnetta, edistävät sosiaalisten taitojen kehittymistä, itsehillintää sekä tunteiden kanavoinnin harjoittelua. Aggressio on kuitenkin opittava hallitsemaan rakentavasti. Kipeiden tunteiden, kuten pettymyksen ja tappion kokeminen on väistämätön kokemus jo varsin pienelle lapselle. (Cacciatore 2007.)

Cacciatoren mukaan (2007) aggressiivisesti käyttäytyviä lapsia on kahdentyyppisiä, *proaktiivisesti* aggressiivisesti käyttäytyvät lapset sekä *reaktiivisesti* aggressiivisesti käyttäytyvät lapset. Reaktiivisesti aggressiivisen lapsen aggressio on impulsiivista ja suunnittelematonta ja tapahtuu voimakkaan suuttumustilan vallassa. Häntä saattaa jälkikäteen kaduttaa käyttöksensä kovasti. Proaktiivisesti käyttäytyvän lapsen aggressio on suunnitelmallista ja manipuloivaa, eikä siihen yleensä liity suuttumustilaa. Koska nämä aggressiivisesti käyttäytyvät lapset ovat hyvin erilaisia, ja aggressio toimii erilaisena toiminnan välineenä, vaativat he erilaista tukea säädellääkseen aggressiotaan. Siksi eri tavoin kanavoituvan aggression tunnistaminen on tärkeää.

Reaktiivinen aggressiivisuus

Väkivalta suunnittelematonta ja kontrolloimatonta. Hallitsemattomia raivokohtauksia, äkkipikainen temperamentti. Väkivalta liittyy usein uhattuna olemisen kokemukseen.

Heikot sosiaaliset taidot, muun ryhmän torjunta

Turvalliset ihmissuhteet, uhkaavien tilanteiden vähentäminen, tunteiden säätelyn harjoittelu, tilanteiden tulkintaan liittyvä harjoittelu

Kokee itsensä kiusatuksi, muut kokevat kiusaajaksi.

Proaktiivinen aggressiivisuus

Väkivalta harkittua, uhkailee, manipuloi, väkivaltaan ei liity voimakkaita tunteita, käyttää väkivaltaa omien tarkoitusperien saavuttamiseksi.

Hyvät sosiaaliset taidot, pieni ihailijaporukka, muutoin ryhmän torjuma

Selkeät ja johdonmukaiset rajat, aggressiivisesta käytöksestä ei saa seurata lasta tyydyttävää ratkaisua, yhteistyö kodin kanssa, uusien toimintamallien opettaminen.

Riski tulla kiusaajaksi.

Kuva 3. Aggressiotyyppien eroja sekä niiden kohtaaminen (Cacciatore 2007; Salmivalli 2005).

On tärkeää, että aggressiivisesti käyttäytyvälle lapselle opetetaan yhä uudestaan ja uudestaan toisenlaisia tapoja toimia ja että harjoittelussa on mukana empaattinen ja jämäkkä aikuinen. Päivähoidon työntekijät kokevat usein, että heillä on liian vähän tietoa ja välineitä kohdata aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi (Kirves & Stoor-Grenner 2010).

Folkman (1998) kuvailee kirjassaan aggressiivisesti käyttäytyviä lapsia sekä sitä, miten varhaiskasvatuksessa voidaan tukea ja auttaa lapsia, joilla on jostakin syystä ryhmän yhteistoi-
mintaan liittyviä ongelmia. Tässä on muutamia esimerkkejä siitä, miten päiväkodin henkilökunta voi käsitellä lasta, joka käyttäytyy aggressiivisesti.

Suhtautumistapoja lapsen käyttäytyessä aggressiivisesti:

- Pysäytä, siirry lapsen kanssa rauhoittumaan muualle.
- Seurausten tulee olla reiluja ja helposti ymmärrettäviä.
- Asetu lapsen asemaan, vaikka hän olisi toiminut väärin.
- Selvitä tunteen ja toiminnan välinen ero.
- Auta lasta korjaamaan väärin tehty asia, ymmärtämään ja hyvittämään se.

Suhtautumistapoja, kun lapsi kokeilee rajojaan ja esittää vastalauseita:

- Vältä valtataistelua.
- Löydä hyvä tasapaino vaatimusten/seurausten ja joustavuuden välillä (milloin aikuinen voi luopua vaatimuksistaan).
- Pidä kiinni sovitusta.
- Höpötä ja hulluttele lapsen kanssa joskus.

Keinoja lapsen levottomuuden ehkäisemiseksi:

- Valmista lasta muutoksiin.
- Luo rauhallisia nurkkauksia.
- Vähennä lapsen stressiä tilanteissa, jotka aiheuttavat levottomuutta esimerkiksi kertomalla etukäteen tulevista tapahtumista.

- Mukauta toiminta sen mukaan, mihin lapsi on valmis.
- Rakenna myönteisyyttä.
- Ole kehokontaktissa, vaikka hieromalla lasta.

Hoida tunteenpurkaustilanteet seuraavasti:

- Salli tunteenpurkaukset.
- Pidä lapsesta kiinni.
- Rohkaise lasta itkemään.
- Lohduta ja halaa.
- Juttele tapahtuneesta jälkeenpäin.

Luettavaa: Cacciatore, R. 2008. Kiukkukirja. Aggressionkasvattajan käsikirja - vauvasta kouluikään. Helsinki: Väestöliitto.

4.2.3 Syrjäänvetäytyvät ja ujut lapset

Koska myös syrjäänvetäytyvä luonteenpiirre liittyy vertaisryhmän torjuntaan, on tärkeää kiinnittää huomiota lapsiin, jotka hakeutuvat toistuvasti leikkimään yksin. Toiset lapset kaipaavat enemmän rauhaa ja yksinoloa kuin toiset. Siitä huolimatta erityistä huomiota tulee kiinnittää lapsiin, jotka ovat toistuvasti yksin. Huomion tulee suuntautua erityisesti tällaisen lapsen vuorovaikutussuhteiden laatuun. Onko lapsella vuorovaikutusta muiden lasten kanssa ja millaista vuorovaikutus on? Aikuisen tehtävä on auttaa lasta saamaan myönteisiä kokemuksia toisten lasten kanssa toimimisesta, ohjailla lapsen vertaissuhteita sekä kiinnittää niiden laatuun huomiota.

Syrjäänvetäytyvä lapsi saattaa myös tulla muun ryhmän torjumaksi, jolloin hänellä on vain vähän tai ei ollenkaan myönteistä vuorovaikutusta muiden lasten kanssa. Tällöin lapsen sosiaaliset taidot eivät pääse kehittymään ja hänelle syntyy heikko itsearvostus. Hän on siis riskiryhmässä ajautua negatiivisen vuorovaikutuksen kehään ja hän saattaa ajautua kiusaamisen uhriksi.

Folkmanin (1998) mukaan aikuiset helposti sivuuttavat syrjäänvetäytyvät lapset. Nämä lapset vaativat vähemmän verrattuna esimerkiksi aggressiivisesti käyttäytyviin lapsiin. Folkmanin mukaan syrjäänvetäytyvät lapset tarvitsevat lisää luottamusta itseensä, aikuisiin ja muihin lapsiin. He tarvitsevat myös itsetunnon vahvistusta sekä kannustusta oman puolensa pitämiseksi, rajojen asettamiseksi sekä terveen aggressiivisuuden ilmaisemiseen. Heidän olisi myös löydettävä yhdessä leikkimisen ja toimimisen ilo. Folkmanin mukaan (1998) päivähoidon työntekijän rooli koostuu kolmesta osatekijästä, kun he kohtaavat syrjäänvetäytyviä lapsia. Ensimmäinen on herättää luottamusta ja osoittaa huolenpitoa lapsesta. Lapselle tulee myös osoittaa, että arki on ennustettavaa ja että aikuinen on käytettävissä lohduttamaan ja auttamaan. Toiseksi työntekijän tulee näyttää se, että sen lisäksi että aikuinen pitää lapsesta, hän myös uskoo, että lapsi osaa, eli lasta kannustetaan uskaltamaan ja näyttämään oman tahto ja houkuttellaan häntä yhteistoimintaan muiden kanssa. Kolmantena tekijänä on läsnäolo ja kannustaminen suhteessa, jossa molemmat, lapsi ja aikuinen sekä antavat että saavat.

Lapsen luottamuksen lisäämiseen tarvitaan

- huolenpitoa.
- arki, jolla on selkeä rakenne ja rytmi.
- pitkäkestoisia ihmissuhteita.
- aikaa kuunnella lasta.

Lapsen näkökulmasta luottamus tarkoittaa

- uskallusta luottaa toisiin.
- huolenpidon saamista.
- leikkimielisyyden ja energian löytämistä.

Lapsen omakuvan vahvistaminen tarkoittaa

- lapsen ”moottorina” olemista, leikkiin houkuttelemista.
- lapsen kehon käsityksen harjoittamista (esimerkiksi pallohierontaa).
- oman itsensä hyväksymistä.
- lapsen oman tahdon rohkaisemista.

Aikuisen sensitiivisyys tarkoittaa

- lapsen tunteiden ymmärtämistä ja niihin eläytymistä sekä opastusta tunteiden jakamiseen.
- ei-verbaalisen viestinnän ymmärtämistä.
- selkeästi omana itsenään olemista.
- lapsen kohtaamista leikissä.

Haastavat lapset

Pohdittavaa:

- Jos lapsi tuntuu haastavalta, voiko ympäristön muutoksilla helpottaa lapsen toimintaa?
- Voidaanko sääntöjä laatia siten, että kaikki pystyvät niitä noudattamaan? Esimerkiksi vilkkaat lapset tai lapsi, joka ei jaksa istua paikallaan, lapsi, joka ei halua olla mukana toiminnassa.
- Millaisia taitoja ryhmässä arvostetaan?
- Millainen lapsi on sosiaalisesti taitava?
- Millainen lapsi on haastava?

Ruotsalainen tutkija Fanny Jonsdottir kertoi, että eräässä päiväkodissa kirjoitettiin paperille lapsen ärsyttävät piirteet, minkä jälkeen paperi tuhottiin. Tämän jälkeen aikaa ei enää saanut käyttää päivittäiseen päivittelyyn lapsen piirteistä tai tavoista, vaan huomio tuli kohdentaa toimenpiteisiin ja arjen ratkaisujen keksimiseen.

4.3 Leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen

Kiusaamisen ehkäisyssä leikki nousee hyvin tärkeäksi tekijäksi. Pienillä lapsilla tyypillinen kiusaamisen tapa on leikistä poissulkeminen. Tämä tapahtuu niissä tilanteissa, kun lapset valitsevat leikkikaveria tai hakeutuvat oma-alotteisesti leikkiryhmiin. Leikkikaverien valinta on tilanne, jossa lapset käyttävät valtaa ja manipuloivat ryhmän sosiaalisia suhteita. Päivähoidon henkilökunnalle on arkipäiväistä, että lapset keskustelevat keskenään jo heti

aamusta kuka leikkii tänään ja kenen kanssa. Jo varsin pienet lapset keksivät erilaisia tapoja kiristää tai uhkailla leikkikaverien avulla.

Poissulkemista voi tapahtua myös jo leikin alettua, tällöin tilanteen huomaaminen on vaikeaa, jos aikuinen ei havainnoi leikkiä. Leikin sisällä voidaan sulkea joku lapsista ulkopuolelle siten, että leikin säännöt muuttuvat jatkuvasti niin, ettei yhdellä lapsella ole todellista mahdollisuutta osallistua leikkiin. Toinen vaihtoehto on antaa jollekulle lapselle sellainen rooli, ettei tasavertainen mahdollisuus osallistua tässäkin tapauksessa ole mahdollista. Rooli voi olla sellainen, että muut määrittelevät, ettei leikkijä todellisuudessa voi osallistua leikin kulkuun tai rooli on muuten epätydyttävä. Leikin sisällä voi tapahtua myös alistamista. Se tarkoittaa sitä, etteivät leikkijöiden väliset valtasuhteet ole tasapainossa, ja yhtä leikkijää alistetaan dominoivempien lasten tahtoon.

Leikissä on myös oiva mahdollisuus harjoitella sosiaalisia taitoja, toisen huomioon ottamista, kompromissin tekemistä ja omien mielipiteiden esittämistä. Aikuisen havainnointi on edellytys sille, että hän voi erottaa toisistaan ne tilanteet, missä lapsi tarvitsee aikuisen apua ja tukea, niistä tilanteista, joissa lapsia voidaan kannustaa ratkaisemaan konfliktitilante itse. Jos kaksi tasavertaista lasta leikkii keskenään ja riitaantuu leikin juonenkulusta, voi aikuinen hyödyntää tilanteen loistavasti harjoitustilanteeksi. Mutta jos tilanteessa tapahtuu alistamista, poissulkemista tai muuta vallankäyttöä, sitä ei voi missään olosuhteissa jättää lasten selvittäväksi.

Epäsuoran kiusaamisen havaitseminen koulumaailmassa on osoittautunut vaikeaksi. Opettajan on vaikea huomata ilmeitä ja eleitä tai välituntisin tapahtuvaa sanallista kiusaamista. Varhaiskasvatuksessa huomaaminen on helpompaa, sillä aikuisen on mahdollista olla lähes koko ajan läsnä ja havainnoida lasten välistä vuorovaikutusta. Havainnoinnilla on ratkaiseva merkitys tilanteiden havaitsemiseen sekä kiusaamistilanteiden syntymisen estämiseen.

Leikin sääntöjen muuntelu ja epätasavertaiset roolit

Lasten haastatteluissa (Kiusaavatko pienetkin lapset?) nousi esiin 5-vuotias poika, joka kertoi, että hän pääsee leikkiin mukaan, mutta kun leikki etenee, hän ei sitten pääsekään. Kerholeikissä ovat menevät aina hänen kohdallaan kiinni, juuri ennen kuin hän on astumassa kerhoon. Näin pojan todelliset mahdollisuudet osallistua leikin kulkuun evättiin, vaikka näennäisesti hänet otettiin leikkiin mukaan.

Toinen esimerkki on henkilökunnan haastattelusta. Siinä Emilia tyttö otettiin tyttöjen leikkiin mukaan, mutta hän sai aina kissan roolin. Kissa ei osannut puhua, joten Emilia ei saanut mahdollisuutta osallistua leikin sisältöön eikä juonen kulkuun.

Miten havainnointi, leikin ohjaaminen ja siihen osallistuminen ehkäisevät kiusaamista?

Havainnoimalla lasten leikkejä saadaan paljon tietoa lasten sosiaalisista suhteista, lapsiryhmän dynamiikasta sekä yksittäisen lapsen vuorovaikutussuhteen laadusta muiden lasten kanssa. Havainnoimalla voidaan myös kerätä tietoa vanhempia varten. On helpompi käydä keskustelua vanhempien kanssa, jos havainnot ovat kirjattuna.

Ohjaamalla ja osallistamalla leikkeihin aikuinen pääsee vaikuttamaan roolien valintaan ja varmistamaan, että jokainen lapsi vuorollaan saa tyydyttävän roolin sekä pääsee vaikuttamaan leikin kulkuun. Lisäksi hän voi tukea niitä lapsia, joiden taidot liittyä leikkiin ovat syystä tai toisesta puuttelliset. Tämä on torjutuksi tulleelle lapselle olennaisen tärkeää. Tällöin aikuinen sekä opettaa puuttuvia taitoja lapselle mutta myös opettaa muuta ryhmää ottamaan torjutun lapsen ryhmän jäseneksi. Näin myös lapsiryhmän normit löystyvät ja me-henki tiivistyy. Lisäksi varmistetaan, ettei leikissä ole alistettuja lapsia. Tärkeää on myös tarkkailla lasten keskinäistä vuorovaikutusta ja muistaa, että lapsi tarvitsee positiivista vuorovaikutusta vertaisryhmänsä kanssa. Jos aikuinen on riittävän lähellä ja huomaa vuorovaikutussuhteen luonteen, hän pääsee myös vaikuttamaan siihen.

Ujot ja arat lapset saattavat näyttää siltä, ja jopa sanoakin, että he eivät halua osallistua leikkiin. Aikuisen on kuitenkin syytä ohjata välillä myös tällainen lapsi muiden mukaan ja varmistaa, että hän saa leikistä positiivisen kokemuksen. Näin hänelle pikkuhiljaa syntyy rohkeutta ja halua osallistua muun ryhmän toimintaan myös oma-alotteisesti. Tässäkin kohtaa merkittävää on se, ettei ujoa lasta nähdä ongelmallisena eikä asiaa lähestyttyä ongelmalähtöisesti, vaan myös koko ryhmän asiana. On koko lasta ympäröivän ryhmän asia osallistua ja saada myös arka lapsi osalliseksi ryhmään.

Lapset pitävät siitä, että aikuinen osallistuu leikkiin ja tuo leikkiin rikastuttavia elementtejä. Leikki, johon kaikki lapset saavat osallistua, kaikilla on sopiva rooli ja leikillä on mielenkiintoinen juoni, innostaa lapsia. Osallistumalla leikkiin aikuinen voi tukea myös lasten vertais- ja ystävyysuhteita sekä vahvistaa niiden pysyvyyttä. On tutkittu, että yksikin tasavertainen ystävyysuhteet suojaavat lasta eivätkä esimerkiksi kiusaamisen seuraukset ole niin tuhoisia (Smith, Pepler & Rigby 2001).

Tasavertaisten ystävyysuhteiden luominen ja niiden ylläpitäminen ovat tärkeitä keinoja ehkäistä kiusaamista varhaiskasvatuksessa. Päiväkodin sisällä tulisi myös kiinnittää huomiota siihen, ettei ikäkausien sidotut ryhmän vaihdot riko tärkeitä ystävyysuhteista. Aina kun lapsi vaihtaa ryhmää tulisi tarkastella myös hänen ystävyysuhteitaan ja pyrkiä vaalimaan niitä. Leikin havainnointi toimii aikuiselle välineenä nähdä millaisia lasten väliset suhteet ovat. Joskus lapsella näyttäisi olevan ystävä tai ystäviä, mutta ystävyysuhteen laatu tarkemmin tarkasteltaessa saatetaan huomata, ettei suhteet ole tasavertaiset.

Pitääkö kaikkien leikkiä kaikkien kaa?

Päiväkotien henkilökunta pohtii usein tarvitseeko kaikkien lasten leikkiä kaikkien kanssa ja kuinka saadaan lapsi, jolla ei ole ystäviä mukaan leikkeihin.

On tärkeää, että päiväkodin henkilökunta järjestää leikkitilanteet siten, että kaikki lapset saavat mahdollisuuden erilaisiin leikkikokemuksiin. Aikuisen tehtävänä on opettaa kaikkia ryhmän lapsia tulemaan toimeen toistensa kanssa. Aikuisen valitsemassa leikkiryhmässä lapset saattavat löytää uusia ystäviä. Aikuisen täytyy kuitenkin myös vaalia olemassa olevia ystävyysuhteita ja antaa mahdollisuus leikkiin myös itse valitsemien ystävien kanssa. Valitsemalla leikkiryhmät etukäteen varmistetaan myös torjuttujen lasten mahdollisuus päästä leikkeihin mukaan. Kun lapsiryhmiä ja leikkejä sekoitetaan, aikuisen tulee myös ohjata leikki alkuun ja osallistua siihen mahdollisuuksien mukaan.

Miksi leikkiä pitäisi havainnoida?

- Huomataan psyykkinen kiusaaminen (selän kääntäminen, uhkailu, kiristäminen, alistaminen).
- Huomataan epätasavertainen roolien jako.
- Huomataan, jos leikin kulkua muutellaan, niin että jollain lapsella ei ole mahdollisuutta osallistua.
- Osataan keskustella vanhempien kanssa, etenkin jos työntekijät ja vanhemmat ovat eri mieltä tilanteesta.
- Huomataan lasten välisen vuorovaikutuksen laatu (negatiivista vai positiivista).
- Huomataan toistuvasti yksin leikkivät lapset.

Huom! Havainnointi on tärkeää myös silloin, kun aikuisilla on käsitys, että leikki sujuu hyvin.

Miksi leikkiä tulisi ohjata ja miksi aikuisen tulisi osallistua leikkiin?

- Lapset nauttivat aikuisen osallistumisesta.
- Leikkiä rikastetaan.
- Lasten osallisuus mahdollistuu.
- Me-henki vahvistuu.
- Riitatilanteita syntyy vähemmän (joista voi kehittyä kiusaamista).
- Estetään kiusaamistilanteiden syntyminen.
- Varmistetaan ja ohjataan sellaista lasta, jonka leikkitaidot ovat puuttelliset.
- Tuetaan ryhmää ottamaan huomioon kaikki lapset.
- Lapset oppivat tuntemaan toisiaan paremmin ja myös hyväksymään toisiaan paremmin.
- Sosiaaliset taidot kehittyvät.
- Opetaan lapsia ratkaisemaan konflikteja sekä opetetaan kompromissin tekoa.

4.4 Tapa- ja moraalikasvatus

Kiusaamista ehkäisevän työn pohjana on tapa- ja moraalikasvatus. Tapakasvatuksen avulla lapselle opetetaan toisten ihmisten kunnioittamista, sitä miten toiselle ihmiselle puhutaan ja kuinka käyttäydytään loukkaamatta toista. Aikuisen malli ja esimerkki ovat merkittäviä, kun lapsi omaksuu tapoja ja sääntöjä. Myös aikuisten keskinäinen vuorovaikutus vaikuttaa siihen, miten lapsi oppii ihmisten välistä kunnioitusta. Lapsi huomaa herkästi, kunnioitetaanko toista ihmistä ja millä tavalla muita kohdataan ja kohdellaan. Arvostava ja kuunteleva malli välittyy lapsille. Hyvät käytöstavat avaavat sosiaalisia mahdollisuuksia: saamme ystäviä, kun lähellämme on helppo olla (Hermansson 2007).

Moraaliset ja eettiset kysymykset ovat lapselle keskeisiä jo 1–3-vuoden iässä. Moraalisten ja eettisten arvojen opettaminen voidaan siis aloittaa jo hyvin pienille lapsille. (Johansson 2001.) Kiusaamisen ehkäisyn pohjana on lapsen kyky asettua toisen ihmisen asemaan, kyky empatiaan. Tämä edellyttää moraalien kehittymistä. Pienten lasten moraalit kehittyvät yleensä arkipäivän tilanteissa sekä niistä malleista, joita lapsi yhdessä elämisestä saa. Lasta ympäröivien aikuisten tehtävänä on seurata lapsen moraalien kehittymistä ja tarvittaessa kiinnittää sen opettamiseen erityistä huomiota. Moraalikasvatuksen tarkoitus on saada

lapsi itse ymmärtämään, miksi tietyt toimintatavat ovat sopivia ja toiset eivät. Tapakasvatuksella lapselle voidaan taas opettaa yhteiskunnassa yhteisesti sovittuja sosiaalisen kanssakäymisen sääntöjä.

Mäkelä on pro gradu -tutkielmassaan (2009) selvittänyt esiopetusikäisten lasten moraalikäsitteitä. Tuloksissa kerrotaan, että päiväkodeissa käytössä olevat rangaistukset ovat suurelta osin luonteeltaan sellaisia, että ne tähtäävät vain käyttäytymisnormien omaksumiseen ilman, että syvempää ymmärrystä moraalisen toiminnan luonteesta saavutettaisiin. Lisäksi Mäkelä toteaa, että lapset kokivat muun muassa penkillä istuttamisen, anteeksi pyytämisen, muista lapsista eristämisen sekä opettajan puhuttelun rangaistuksena, eivätkä niinkään pedagogisina tilanteina, joiden tarkoituksena on lisätä yksilön ymmärrystä väärin tekemisestä sekä harjaannuttaa empatiakykyä. Tutkielmassa kävi myös ilmi, että lapset tietävät varsin hyvin toimintaympäristönsä säännöt ja sen, miten muita pitäisi kohdella. Syvempi ymmärrys näiden sääntöjen tarkoituksesta, alkuperästä ja vaikutuksesta yhteisön toimivuuteen kuitenkin usein puuttuu. Mäkelä ehdottaa, että päiväkodissa tulisi harjoittaa lasten kanssa moraalisten taitojen saavuttamiseen tähtäävää aivojumppaa.

- Tapakasvatuksella tarkoitetaan toisen ihmisen huomioimista ja arvostuksen osoittamista.
- Tapakasvatus tarkoittaa myös yhteisen vastuun kantamista muiden ihmisten hyvinvoinnista.
- Yhteiskunnassa tarvitaan tiettyjä tapoja, joiden avulla ihmisten kanssa tullaan toimeen, kuten tervehtiminen ja kiittäminen ja ystävällinen puhetapa.
- Pienellekin lapselle voidaan opettaa, millaiset asiat loukkaavat muita.
- Lasten kanssa keskustellaan kiusaamisesta. Miltä kiusaaminen tuntuu? Miltä kiusaajasta tuntuu? Miksi joku kiusaa muita?

Pohtikaa ja keskustelkaa:

- Joitakin eettisiä pulmia, joita olette kokeneet päiväkodissa lasten kanssa. Miten niitä käsiteltiin?
- Mitä arvoja haluatte tietoisesti siirtää lapsille ja mihin arvoihin saatatte tiedostamatta kasvattaa?
- Mihin periaatteisiin päätöksenne erilaisissa eettisissä pulmissa perustuu? Se, mikä on parhaaksi ryhmälle, se, mikä on ”oikein” vai se mikä on parhaaksi juuri kyseiselle lapselle?
- Keskustelkaa lasten kanssa millaisia, ajatuksia heillä on oikeudenmukaisuudesta, huolehtimisesta, osallisuudesta ja vastuusta.

4.5 Lapsen itsetunnon vahvistaminen

FT Märta Sandvik

Tässä kappaleessa havainnollistetaan yhteyttä kiusaamisen ja lapsen itsetunnon välillä ja annetaan joitakin näkemyksiä siitä, mitä aikuisilta vaaditaan lapsen itsetunnon vahvistamiseksi.

Mitä on itsetunto?

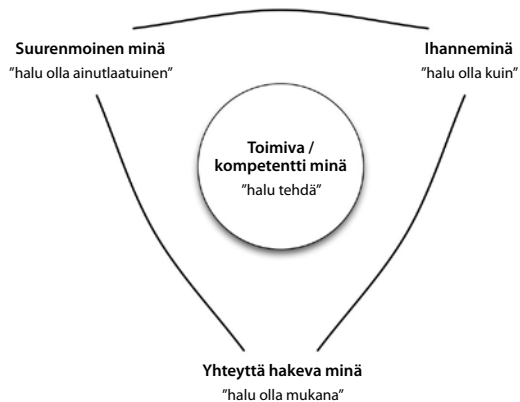
On monta tapaa kuvailla ihmisen itsetuntoa. Itsetunnossa on kysymys ihmisen omasta suhteesta itseensä ja sisäiseen todellisuuteensa (tunteisiin, tarpeisiin, ajatuksiin, unelmiin ja niin edelleen). Hyvä tai terve itsetunto tarkoittaa, että ihminen arvostaa itseään myönteisellä tavalla. Heikko tai huono itsetunto voi ilmetä niin, että ihminen joko vähättelee itseään, joskus täydellisen tuhon rajalle saakka, tai että hän rehentelee ja luulee itsestään liikoja, usein muiden kustannuksella.

Itsetunto ei ole sama kuin itseluottamus. Itseluottamus rakentuu kokemuksille, joita lapsella on osaamisesta ja suorittamisesta. Kysymyksessä on toisin sanoen tekeminen. Ihmisellä voi olla erilainen itseluottamus erilaisissa asioissa, esimerkiksi hyvä itseluottamus, kun kyseessä on laulaminen, mutta huono, kun kyseessä on ruuanlaitto. Itsetunnon perustana sitä vastoin on näkökulma, joka liittyy ihmisen tarpeeseen olla hyväksytty sellaisena kuin hän on, omine tarpeineen, tunteineen ja ajatuksineen. Kyse ei siis ole siitä, mitä osaamme tai emme osaa tehdä, vaan kyse on omasta olemisestamme.

Miten itsetunto kehittyy?

Lapsen itsetunto rakentuu hänen suhteissaan toisiin ihmisiin. Kokemukset, joita lapsella on läheisistä ihmissuhteista, erityisesti hänestä huolehtivista aikuisista, määrittävät suurelta osin sen, millaisia suhteita lapsi itse osaa ja haluaa luoda muihin ihmisiin ja muihin aikuisiin.

Kuvio 1 esittää mallia ihmisen itsetunnosta. Olen kehittänyt sen (Sandvik 2009) Heinz Kohutin minuutta ja sen kehittymistä koskevan teorian (1986; 1988) pohjalta.

Kuvio 1. Malli kolmiulotteisesta itsetunnosta.

Kohutin (1986) mukaan kaikkien ihmisten itsetunto koostuu kolmesta ulottuvuudesta:

- Ensimmäinen ulottuvuus, suurenmoinen minä, tarkoittaa, että meillä on ihmisinä tarve tulla nähdyksi ja hyväksytyksi sellaisina kuin olemme, haluamme olla ainutlaatuisia ja erityisiä. Jos ihmistä vahvistetaan niine tarpeineen ja tunteineen, joita hänellä on, hän

kokee itsensä hyväksytyksi ja ainutlaatuiseksi. Tunteilla on siis keskeinen merkitys itsetunnon kehityksessä.

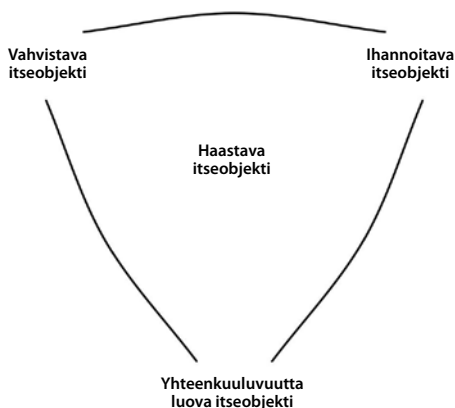
- Toinen ulottuvuus, ihanneminä, kehittyy lapsen oivalluksesta, että ihmisen on muututtava, opittava uutta tai kehityttävä jotakin päämäärää kohti.
- Kolmas ulottuvuus, yhteyttä hakeva minä, tarkoittaa inhimillistä tarvettamme olla yhdessä muiden ihmisten kanssa samoilla ehdoilla, tarvetta olla ihmissuhteissa, joissa kumpikaan ei ole parempi tai huonompi toista. Silloin vahvistuu samankaltaisuus muiden ihmisten kanssa ja siten myös ihmisyytemme.

Kaikki kolme itsetunnon ulottuvuutta muodostavat ihmisen olemisen tilan. Kuvion 1 keskellä on ihmisen toiminta ja taidot, tekemisen tila, joka kehittää hänen itseluottamustaan. Olemisen tila on ensisijainen ja alkuperäinen suhteessa tekemisen tilaan, ja sen vuoksi perustavanlaatuisempi ihmisen elämälle ja hyvinvoinnille.

Kolme ulottuvuutta kuvaa myös ihmisen suhdetta toisiin ihmisiin. Ensimmäisessä ulottuvuudessa, jossa ihminen haluaa olla ainutlaatuinen ja erityinen, on myös piirteitä ylemmydentunteesta muita kohtaan, jonkinlaista valta-asemaa. Toisessa ulottuvuudessa ihminen sitä vastoin asettaa itsensä heikompaan asemaan suhteessa johonkin toiseen, jota katsoo ylöspäin ja antaa näin vallan toiselle. Kolmannessa ulottuvuudessa ihminen on täysin tasavertainen kanssaihminen kanssa.

Mitä aikuiset voivat tehdä lapsen itsetunnon vahvistamiseksi?

Lapsen kehitykselle tärkeitä ihmisiä (hänestä huolehtivia, kuten vanhempia, opettajia) sekä asioita, olosuhteita ja kulttuurisia ilmiöitä kutsutaan itseobjekteiksi. Kuviossa 2 esitetään itseobjektit, jotka vastaavat itsetunnon kolmea ulottuvuutta.

Kuvio 2. Itseobjektit, jotka vastaavat itsetunnon kolmea ulottuvuutta ja niiden keskusta.

Vahvistamalla tasapuolisesti kaikkia itsetunnon ulottuvuuksia, lapsen itsetunto kehittyy tasaisesti siten, että kaikki ulottuvuudet ovat keskenään tasapainossa.

- Jos lapsi kohtaa itseobjektin, joka vahvistaa hänen tunteitaan, tarpeitaan ja ajatuksiaan, lapsi voi kehittää suurenmoista minuuttaan kohti realistista tasoa. Se tarkoittaa, että lapsi oppii tiedostamaan tunteitaan ja tarpeitaan, mikä on edellytys muun muassa omien tunteiden ja käytöksen hallitsemiselle. Jos lapsi ei kohtaa vahvistavia aikuisia, hänestä voi kehittyä joko itseään vähättelevä ja aliarvostava tai itseään yliarvostava, joka kokee itsensä muita paremmaksi.
- Jos lapsi kohtaa ihmisiä, jotka osaavat toimia ihanteina ja malleina sekä pystyvät auttamaan lasta asettamaan itselleen realistisia tavoitteita ja realistisia vaatimuksia, lapsen ihanneminä voi kehittyä terveellä tavalla. Se tarkoittaa, että lapsi osaa asettaa realistisia tavoitteita ja ihanteita elämälleen. Jos aikuiset eivät toimi ihanteina eivätkä tukena ja apuna, kun kyseessä ovat tavoitteet ja normit, lapsi voi asettaa joko liian suuria tai liian vaatimattomia tavoitteita ja ihanteita, liian tiukkoja normeja tai hän voi olla kokonaan vailla normeja.
- Jos lapsi kohtaa muita aikuisia ja lapsia, jotka vahvistavat lapsen samankaltaisuutta itsensä kanssa ja pitävät lähtökohtanaan kaikkien ihmisten samanarvoisuutta, lapselle kehittyy kyky tasavertaisiin ihmissuhteisiin ilman, että hänen tarvitsee asettaa itseään muita huonommaksi tai paremmaksi. Jos lapsen lähellä olevat aikuiset eivät huolehdi yhteenkuuluvuuden luomisesta, lapsen kyky tasavertaisiin suhteisiin voi vaarantua.

Lapsi, jota ei vahvisteta tai joka joutuu henkisesti toisten polkemaksi, aliarvioimaksi tai röyhkeästi kohdelluksi, tulee joko jatkamaan itsensä vähättelemistä tai käyttäytymään itse dominoivasti muita kohtaan, toisin sanoen aliarvioimaan ja polkemaan muita ihmisiä. Sen sijaan lapsi, jota aikuiset ja muut lapset kohtelevat arvostavasti ja samoilla ehdoilla itsensä kanssa, tulee myös itse kohtelemaan muita (lapsia ja aikuisia) samalla tavalla. Siksi aikuisten on jatkuvasti mietittävä tapoja kohdata ja toimia lasten kanssa, jotta heidän itsetuntonsa voisi kehittyä terveellä tavalla.

Keskustelunaiheita päiväkotiin

- Mitä seurauksia edellä mainitulla pohdinnalla on, kun kyseessä on kiusaaminen ja kiusaamista ehkäisevä työ päiväkodissa?
- Itsetunto ja/tai itseluottamus – kumpaan haluamme enemmän panostaa omassa päivähoidotoinnassamme?
- Millaista on kohtaamisemme ja viestintämme lasten kanssa? Avuksi voi ottaa videokameran, jolla toisia voi kuvata vuorotellen ja sen jälkeen keskustella näkemästään. Pohtikaa seuraavia kysymyksiä:
- Miten voimme parantaa ja kehittää toistemme ja lasten kohtaamista, mukaan lukien viestintämme?
- Mitä aivan konkreettista voimme omassa toiminnassamme tehdä sen hyväksi, että vahvistamme oman lapsiryhmämme lasten minuuden kolmea ulottuvuutta?

Lähteet:

Kohut, H. 1986/1977. Att bygga upp självet. Stockholm: Natur & Kultur.

Kohut, H. 1988/1984. Hur botar analysen? Stockholm: Natur & Kultur.

Sandvik, M. 2009. ”Jag har hittat mig själv och barnen”: Barnträdgårdslärares professionella självutveckling genom ett pedagogisk-psykologiskt interventionsprogram. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Luettavaa:

Miller, A. 1984. Lahjakkaan lapsen draama ja todellisen itseyden etsintä. Porvoo: Werner Söderström

Goleman, D. 2001. Tunneäly. Helsinki: Otava.

4.6 Lasten osallisuus

KM Sylvia Tast

Mitä on lapsen osallisuus päiväkodin kasvatuskulttuurissa?

Lapsen oikeudet osallisuuteen omassa elinympäristössään on nostettu esiin aikuista velvoittavana ilmiönä jo yli kaksikymmentä vuotta. YK:n lasten oikeuksien sopimus (YK, 1989/2010) sisältää kolme lapsen perusoikeutta, jotka ovat: (1) Oikeus erityiseen suojeeluun ja hoivaan, (2) Oikeus riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista ja (3) Oikeus osallistua ja tulla kuulluksi kaikissa itseään koskevissa asioissa. Kaikkia kansalaisia ja erityisesti meitä varhaiskasvatuksen ammattilaisia velvoittavia periaatteita on edellisten lisäksi neljä:

- Kaikki lapset ovat tasa-arvoisia.
- Lapsen etu on ensisijainen kaikessa päätöksenteossa.
- Lapsella on oikeus hyvään elämään.
- Lapsen näkemykset on otettava huomioon.

Osallisuuden käsitteen moniulotteisuus ja sen sisältämä vahva subjektiivisen kokemuksen ulottuvuus haastaa aikuisia kasvattajina. Mitä enemmän tähän aiheeseen syvennyy, sitä selvemmäksi käy käsitteen monimerkityksisyys ja määrittelyn vaikeus. Emilson ja Folkesson (2006) totesivat omassa tutkimuksessaan: ”On mahdotonta luoda yhteistä tapaa puhua osallisuudesta tai yhteistä tapaa käyttää sitä: sillä on oma kielensä eri konteksteissa” (Emilson & Folkesson 2006, 219). Päiväkotikontekstissa on oma osallisuuden kielensä, joka arjen tasolla näyttäytyy jokaisessa päiväkotiryhmässä ja lasten välisessä kaverikulttuurissa eri tavoilla.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja osallisuus

Varhaiskasvatussuunnitelmassa varhaiskasvatus määritellään pienten lasten elämänpöyrissä tapahtuvaksi kasvatukselliseksi vuorovaikutukseksi, jonka tavoitteena on edistää lasten taspainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Lapsen oikeuksia konkretisoivia keskeisiä periaatteita ovat lapsen oikeus turvattuun kasvuun, kehittymiseen ja oppimiseen sekä oikeus tulla ymmärretyksi ja kuulluksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 12.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa mainitaan, että kasvatuksessa vahvistetaan toiset huomioonottavia käyttäytymismuotoja ja toimintatapoja. Tämä on kiusaamisen ehkäisyn kannalta tärkeä tavoite. Kasvatuspäämäärinä se tarkoittaa esimerkiksi sitä, että jokainen lapsi oppii ottamaan muita huomioon ja välittämään toisista. (Varhaiskasvatuksen perusteet 2005, 13). Myös itsenäisyyden lisääminen ja asteittainen vastuunotto omasta toiminnasta kasvatuksen päämäärinä ovat edellytyksenä sille, että lapsi oppii ymmärtämään teko-

jensa seurauksia yhteisössään. Miten nämä päämäärät näkyvät käytännön tasolle vietyinä päiväkotiemme varhaiskasvatussuunnitelmissa? Puhutaanko niissä kiusaamisen ennaltaehkäisystä lainkaan?

Lapsen oikeus osallisuuteen ja vaikuttamisen mahdollisuuteen on selkeästi kirjoitettu Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden lapsinäkemykseen, kasvatukselle asetettaviin tavoitteisiin ja päämääriin. Se näkyy myös siinä, miten lapselle ominaiset tavat toimia ohjaavat pedagogisia ratkaisujamme. Mikä tekee osallisuudesta niin tärkeää? Kasvattajan on ymmärrettävä osallisuuden toteutumisen merkitys yksittäisen lapsen kehityksen ja oppimisen kannalta. Tässä on hyvä erottaa osallisuus-termi osallistumisesta. Osallistuminen voi merkitä mukana oloa toisten määrittelemässä tilanteessa ilman omakohtaista panosta asiaan tai asioiden kulkuun. Osallisuus taas merkitsee omakohtaisesta sitoutumisesta kumpuavaa vaikuttamista asioiden kulkuun ja vastuunottamista toimintansa seurauksista. (Viirikorpi 1993, Uusitalon & Laakson 2005, 44 mukaan)

Osallisuuden kokemus syntyy osana vuorovaikutteista sosiaalista toimintaa. Kun lapsi on osallinen, hänet otetaan mukaan johonkin yhteiseen, joka voi arjessa tarkoittaa yhteistä keskustelua, suunnittelua, leikkiä tai työtä. Osallistavalla toiminnalla voimme luoda osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. (Uusitalo ja Laakso 2005, 43–45.) Lapsen asteittain vahvistuvaa osallisuutta on siis tuettava ja lapsi otettava mukaan kaikkiin niihin päiväkodin toimiin, joihin hänet voidaan ottaa. Tätä asiaa on tarkasteltava erityisesti päiväkodin kasvatuskulttuurin näkökulmasta. Otammeko riittävästi lapsen näkökulman huomioon tehdessämme pedagogisia ratkaisujamme? Miten lapsen oikeus osallisuuteen toteutuu?

Yhteisöllinen pedagogiikka näkyville päiväkodin vasaan

Varhaiskasvatuskulttuuria tutkinut Puroila (2002) toteaa, että monesti päiväkotien kasvatuskulttuurit ovat hajanaisia ja esimerkiksi lapsen oppimisesta ja aikuisen roolista oppimisen tukemisesta on varsin ristiriitaisia käsityksiä. Hän myös muistuttaa, että kulttuuriset säännöt säilyvät vain niin kauan kuin kulttuurisen yhteisön jäsenet pitävät yllä ja tuottavat uudelleen samoja sääntöjä arkipäivän vuorovaikutuksessa. Muutos on hidas ja se edellyttää yhteisön jäsenten jakamaa kehitymisprosessia. (Puroila 2002, 17, 177–178.) Olemme itse osana kasvatuskulttuuria, jota haluamme kehittää, mutta samalla saatamme olla suurin este sen kehittämiseksi ja muutoksen toteutumiseksi.

Miten saamme lapsen äänen kuuluviin?

Kasvattajan velvollisuus päiväkodissa on luoda ja kehittää käytäntöjä, jotka vahvistavat lasten mahdollisuutta ilmaista näkemyksiään, tulla kuulluksi ja osallistua itseään koskevien asioiden päättämiseen yhdessä muiden lasten ja aikuisten kanssa ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla. Aikuisten rooli on keskeinen, eikä siitä saa luistaa. On olennaista, että lasten kuuleminen ja vaikuttaminen tapahtuu sekä aikuisten että lasten tietoisuudessa. Jos suljemme lapset tämän prosessin ulkopuolelle, he eivät ole toimijoita ja vaikuttajia vaan arvioinnin kohteita. Tietoisuuden lisäksi lasten toiminnalla on oltava arjessa havaittavia vaikutuksia, muuten toiminta on turhauttavaa. (Turja 2007, 171.)

Osallisuus on yhteisöön kuulumista. Yhteisöllinen toimintatapa ei vielä kerro osallisuuden toteutumisesta, mutta se on väline lapsen osallisuuden mahdollistamiseen. Lapselle keskei-

siä osallisuutta lisääviä tai rajoittavia ovat arjen tilanteet, sekä rutiinit että vaihtuva toiminta ryhmässä. Jos lapsi jää syrjään, eikä koe voivansa toiminnallaan vaikuttaa tilanteisiin (tämä koskee myös ihan pienimpiä lapsia heidän omalla kielellään!), muuttuvat tilanteet heille merkityksellömmiksi ja tästä seuraa yleensä häiriökäytöstä tai vetäytymistä. Ryhmään kuulumisen tunnetta voidaan vahvistaa hyvin yksinkertaisilla meille kasvattajille tutuilla keinoilla. Niiden käyttäminen päiväkotiyhteisössä tietoisesti edistämään lapsen tai lasten osallisuutta on olennaista.

Yksi näkökulma lapsen osallistamiseen on tutkivan oppimisen menetelmä, jossa painotetaan jaetun asiantuntijuuden merkitystä, ja asiantuntijan rooliin on nostetetaan myös lapsi (Hakkarainen, Lonka & Lipponen 2004). Arjen osallistamisen menetelmiä, joissa myös tutkivaa otetta voidaan toteuttaa päiväkodissa, ovat vaikkapa yhdessä laulaminen, tuettu leikkiminen, yhteisten sääntöjen tarkoituksen pohtiminen (ovatko ne aikuista vai lasta vai molempia varten), lasten kokemusten ja mielteiden jakaminen ja arvostaminen, lasten aloitteiden ottaminen suunnitelmien lähtökohdiksi, lasten kanssa suunnittelemine sekä arjen sanoittaminen. Tärkeää on sanoa ääneen, aikuisten kesken ehkä eri sanoin kuin lasten kesken se, että teemme tämän yhdessä koska... meistä on niin tärkeää ja mukavaa olla yhdessä!

Huumori on valtava voimavara kasvatustyössä. Lasten kanssa hauskanpito ja hassuttelu, oman aikuisen ammatillisen roolin turvallinen ”revittely” silloin tällöin toimii, kun kasvattaja tuntee lapset ja luottaa omaan kykyynsä ottaa tilanne tarpeen vaatiessa taas haltuun. Läheisyys, kosketukset, arvostavat ilmeet ja eleet, niissä on voimaa. Kaikessa lapsen huomioimisessa olennaista on kasvattajan vuorovaikutusosaaminen. Voidaan puhua kyvystä olla psyykkisesti läsnä vuorovaikutustilanteessa, kohtaamisen pedagogiikasta ja tunneosaaamisesta. Kasvattaja on sitoutunut silloin, kun hänellä on halu ymmärtää ja arvostaa lasta, kuunnella ja välittää, rakentaa molemminpuolista hyvää oloa ja kokemusta yhteisön merkityksestä. (Haapamäki jne. 2000, 52 – 59.)

Lapsiin sitoutunut kasvattaja ei halua lisätä lasten pahaa oloa kiusaamistilanteissa, vaan ymmärtää sen, että molempien osapuolten on saatava tukea, erilaisin, mutta myös yhteisin keinoin. Lapsen istuttaminen yksin jäähypenkillä ei toimi, mutta lapsen ottaminen kainaloon ja lapsen kuuleminen auttaa – aina seuraavaan kainalotarpeeseen saakka.

Lasta osallistavia toimintatapoja päiväkotiin:

- Lapsi on myös asiantuntija itseään koskevissa asioissa.
- Tuettu leikki, leikin ohjaus.
- Yhdessä lasten kanssa laaditut säännöt sekä niiden tarkoitus.
- Lapsen arvostaminen ja kuuleminen – kokemusten ja mielteiden jakaminen.
- Ilo ja huumori.

Pohdittavaa:

Onko päiväkotimme yhteisö, jossa on jokaisen lapsen haasteineen hyvä olla?

- Tunnistanko omat kiusaamista ehkäisevät toimintatapani arjessa?
- Keskustelenko avoimesti työyhteisössäni toimintatavoistani koskien osallisuutta ja otanko vastaan palautetta?

- Näenkö lasten kaverikulttuurin merkityksen lapsen minäkäsityksen rakentumisessa? Miten toimin vahvistaessani lapsen tunnetta siitä, että hän on osa ”meitä” ja hyväksytty yksilönä?
- Olenko tietoinen oman roolini merkityksestä leikin ja leikkiin pääsemisen tukemisessa?
- Otanko lapsen mukaan suunnitteluun lapsen ehdoilla vai omilla ehdoillani?
- Miten toimin, että molemmat osapuolet saavat merkityksellisen oppimiskokemuksen?

Lähteet:

Emilson, A. & Folkesson, A-M. 2006. Children´s participation and teacher control. *Early Child Development and Care* 176 (3–4), 219 – 238.

Haapamäki, J., Kaipio, K., Keskinen, S., Uusitalo, I. & Kuoksa, M. 2000. Yhteisö kasvatata. Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä. Helsinki: Tammi.

Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 2004. Tutkiva oppiminen. Järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen sytyttäjinä. Porvoo: WSOY.

Puroila, A-M. 2002. Kohtaamisia päiväkotiarjessa - kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Oulun yliopisto.

Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Ikonen, O. & Virtanen, P. (toim.) *Erilainen oppija – yhteiseen kouluun. Kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä*. Opetus 2000. Jyväskylä: PS –Kustannus, 167–196.

Uusitalo, I. & Laakso, T. 2005. ”Sit tääl on sellainen lohikäärme, millä voi ratsastaa...” – Lapset elinympäristönsä kehittäjinä. Teoksessa Parkkinen, T. & Keskinen, S. (toim.) *Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus*. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 21. Turun ammattikorkeakoulu: Turku, 43–55.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Stakes. Oppaita 56. Vaajakoski: Gummerus. YK (1989/2010). YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Verkkojulkaisu http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf

Luettavaa:

Kalliala, M. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Gaudeamus.

Karlsson, L. 2000. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Edita.

4.7 Tasa-arvon edistäminen

VTK Sara Sundell

Tasa-arvo tarkoittaa samoja oikeuksia, velvollisuuksia ja mahdollisuuksia kaikille sukupuolesta riippumatta. Aikuiset kohtelevat lapsia useimmiten erilaisin odotuksin ja asentein sen mukaan, onko kyseessä tyttö vai poika. Näin tapahtuu yleensä tiedostamatta, mutta se ohjaa lapsia ahtaisiin ja rajoittuneisiin sukupuolirooleihin, jotka vaikuttavat heidän mahdollisuuksiinsa ja kehitykseensä.

Varhaiskasvatuksessa tasa-arvossa on suurelta osin kyse työntekijöiden tavasta kohdata lapsia. Tämä tarkoittaa aikuisten tyttöihin ja poikiin kohdistamia tiedostettuja ja tiedosta-

mattomia käsityksiä, odotuksia ja vaatimuksia. Ne perustuvat nykypäivänä yhteiskunnassa vallitseviin normeihin ja arvoihin, joita aikuiset välittävät lapsille. Lapsi, joka rikkoo tytön tai pojan käyttäytymiselle asetettuja normeja, voi altistua muiden lasten kiusaamiselle. Tämän vuoksi kasvattajan on tärkeää pohtia omaa asennettaan tyttöihin ja poikiin sekä tunnistaa omat sukupuoleen liittyvät tiedostamattomat odotukset ja asenteet. Vasta sen jälkeen aikuinen voi toimia tasa-arvoisesti lapsia kohtaan.

Tasa-arvo päiväkodissa on antamista, ei ottamista: lapsille annetaan useita valinnanmahdollisuuksia. Tyttö voi toki olla prinsessa, mutta prinsessa voi olla muutakin kuin hienosti puettu. Lapsia voi kannustaa tekemään erilaisia asioita prinsessana, esimerkiksi seikkailemaan tai käyttämään maagisia voimia. Pojat tarvitsevat kasvattajilta läheisyyttä, keskustelua ja myönteistä huomiota yhtä paljon kuin tytötkin. Tietynlaisen käytöksen pitäminen tyypillisesti poikien tai tyypillisesti tyttöjen käytöksenä voi aiheuttaa kielteisiä seurauksia. Rettelöintiä tai sääntöjen rikkomista ei pitäisi sallia kenellekään sillä perusteella, että sellaisia pojat tai tytöt ovat. Päiväkodissa kaikkia koskevat samat säännöt sukupuolesta riippumatta. Muutoin voi käydä niin, että esimerkiksi rohkaisemme poikia olemaan rajuotteisia, puutumme eri tavoin tyttöjen ja poikien konflikteihin tai vähättelemme kiusaamista sanomalla, että sellaisiahan pojat ovat.

Lasten on tärkeää saada monia erilaisia esikuvia lähellään olevista aikuisista, myös päivähoidossa. Varhaiskasvattajan on suotavaa laajentaa sukupuoliroolejaan. Jos jalkapalloa pelaa tai hyllyn asentaa aina miespuolinen työntekijä, annamme kapean kuvan sukupuolirooleista. Siksi on tärkeää näyttää itsestään kasvattajana eri puolia ja kokeilla uusia asioita, vaikka niitä ei aluksi kovin hyvin osaisikaan. Sellaisten asioiden tekeminen, joissa ei ole kovin taitava, viestii myös lapsille, että ei ole vaarallista epäonnistua tai kokeilla asioita, joita ei osaa niin hyvin. Jos lapsilla on paljon erilaisia esikuvia, vähenee myös riski kiusata niitä, jotka eivät sovi perinteisiin sukupuolirooleihin.

Tasa-arvoisesti toimiminen koskee myös kaverisuhteita. Kun leikeistä tulee vapaampia ja vähemmän tyttö- ja poikaleikkejä, ja kun näemme pelkän sukupuolen sijaan yksilön, annamme tytöille ja pojille entistä paremman mahdollisuuden olla ystäviä keskenään ja leikkiä yhdessä. Lapsille se tarjoaa useampia mahdollisuuksia löytää ystäviä, sillä tällöin ystävyys ei rajoitu heidän omaan sukupuoleensa.

Dokumentoi ja tutki, millaista päiväkodin arki on. Pohdi, tarjotaanko kaikille tytöille ja pojille samanlaiset mahdollisuudet.

- Tarkastele päivähoidossa tai ryhmässä käytettäviä kirjoja, lauluja ja leikkejä. Keitä niissä esiintyy? Kuinka moni päärooleissa esiintyvistä henkilöistä on tyttöjä ja kuinka moni poikia tai sukupuolineutraaleja? Mitä sukupuolta edustavat sivuroolien henkilöt? Katso, mitä henkilöt tekevät ja selvitä toimivatko sekä tytöt että pojat vaihtelevasti eri rooleissa? Jos tilanteet näyttävät jollakin tavalla epätasa-arvoisilta, asiaa voi yrittää tasoittaa myöhemmin hankittaessa uusia kirjoja tai valittaessa lauluja. (Henkel 2006.)
- Tarkastele päiväkodin ympäristöä. Missä lelut ovat, missä kukakin leikkii ja kenen kanssa? Tee taulukko, jossa on lasten nimet, heidän valitsemansa lelut ja leikkikaverit. Tekevätkö tytöt ja pojat samoja valintoja? Onko kaikilla lapsilla leikkikaveri vai jääkö joku ulkopuo-

lelle? Voiko jonkin tavaran asettaa eri paikkaan, jotta se houkuttelisi useampia leikkimään? Onko tytöillä ja pojilla eri leikkipaikat? Jos näin on, voiko perinteisiä tyttöjen ja poikien leluja sekoittaa niin, että tytöt ja pojat voivat leikkiä yhdessä? (Henkel 2006.)

- Kiinnitä huomiota lasten huomioimiseen keskusteltaessa lasten kanssa esimerkiksi aamupiirissä. Kenelle annamme puheenvuoron, ja kuka ottaa sen muita useammin? Tee taulukko, jossa on yksi sarake tytöille ja toinen pojille. Merkitse siihen joka kerta, kun tyttö tai poika itse ottaa puheenvuoron. Tee toiselle riville joka kerta merkintä siitä, antaako työntekijä puheenvuoron tytöille vai pojille, ja tee viimeiselle riville merkintä, kun aikuinen antaa kielteisen kehotuksen. Tarkastele jokaista lasta erikseen samalla tavalla ja katso, näyttääkö tilanne epätasa-arvoiselta. Tällä tavalla nähdään, miten puheenvuoroja jaetaan ja voitaisiinko niitä jakaa eri tavalla, jotta tilanne olisi oikeudenmukaisempi. (Henkel 2006.)
- Havainnoi videokameran avulla, miten hoitajat käsittelevät lapsia, ja analysoikaa sitten yhdessä näkemäännne.
- Älä jaottele lapsia heidän sukupuolensa mukaan, vaan näe heidät yksilöinä omilla nimillään.

Tasa-arvoisesti toimimisen etuja päiväkodissa Henkelin (2009) mukaan:

- Stressi vähenee
- Kiusaaminen vähenee
- Luovuus lisääntyy
- Valinnanmahdollisuudet paranevat
- Sekä aikuisten että lasten hyvinvointi lisääntyy
- Lapsista kasvaa ehjiä yksilöitä, joilla on entistä enemmän voimavaroja

Pohtikaa päiväkodissa seuraavia asioita:

- Odotanko tytöltä ja pojalta samoja asioita?
- Olisinko reagoinut samalla tavalla, jos kyseessä olisi ollut tytön sijaan poika tai pojan sijaan tyttö, esimerkiksi silloin, kun poika itkee tai kun tyttö on äänekäs. Reagoinko samalla tavalla, kun kaksi tyttöä painiskelee ja kun kaksi poikaa tekee samoin?
- Tarjoanko samanlaisia leikkejä ja leluja kaikille lapsille heidän sukupuolestaan riippumatta?
- Suhtaudunko kaikkiin lapsiin yhtä vakavasti, kun he tulevat kertomaan minulle kiusaamisesta?
- Onko minun päiväkodissani kaikilla lapsilla samat oikeudet, mahdollisuudet ja velvollisuudet?

Lähteet:

Henkel, K. 2006. En jämställd förskola – teori och praktik. Neljäs painos. Falun: Scanbook AB.

Henkel, K. & Tomicic, M. 2009. Ge ditt barn 100 möjligheter istället för 2. Tallinn: Olika förlag AB.

Wahlström, K. 2003. Flickor, pojkar och pedagoger. Upplaga 2:3. Kristianstad: Sveriges Utbildningsradio UR

5. Yhteistyö vanhempien kanssa

Perheiden ja vanhempien rooli kiusaamisen ehkäisyssä on tärkeä. Huolimatta siitä, että kiusaaminen tapahtuu ryhmässä, jossa akuutit tilanteet tulee ratkaista, on kiusaaminen aina myös kodin asia (Salmivalli 2003). Kodin kasvatusarvot heijastuvat lapseen ja hänen tapansaan liittyä vertaisryhmään ja toimia siinä. Onnistunut kiusaamisen ehkäisy edellyttää kasvatuskumppanuutta ja yhteisiä arvoja vanhempien ja päiväkodin kanssa.

Kun päivähoitoyksikköön laaditaan kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa, on hyvä pohtia myös vanhempien roolia ja osuutta. Vanhempien sitouttaminen kiusaamisen ehkäisyyn on tärkeää, jotta kodin ja päiväkodin arvot kohtaisivat. Lapset kertovat yleensä kotona kokemuksistaan. Hyvin usein myös negatiiviset asiat kerrotaan mielummin kotona. Vanhemmat myös huomaavat sellaisia oireita, joihin tulee kiinnittää huomiota, kuten haluttomuus lähteä päiväkotiin, erilaiset kivut, univaikeudet tai lapsi muuttuu esimerkiksi ilottomaksi tai käyttäytyy aiempaa aggressiivisemmin vanhempiaan tai sisaruksiinsa kohtaan. Päiväkodin henkilökunnan on tärkeä kuunnella vanhempia ja ottaa vakavasti vanhempien huoli. Päiväkodissa tulee aina selvittää yhdessä vanhempien kanssa, mitä lapsen kertomuksen tai oireilun takana on.

Vanhemmat eivät aina huomaa niitä tekijöitä, jotka saattavat ylläpitää kiusaamista. Niitä voivat olla asenteet tai tavat, esimerkiksi vanhemmat voivat antaa lapselleen ohjeeksi, että itsensä puolustaminen lyömällä tai haukkumalla takaisin on hyväksyttävä tai hyvä keino saada kiusaaminen loppumaan. Kouluikäisten lasten parissa tehty tutkimus on kuitenkin osoittanut, että väkivaltaan vastaaminen väkivallalla yllyttää ja ylläpitää kiusaamista (Salmivalli 1998). Toisaalta vanhemmat voivat keskustella toisista lapsista tai päiväkodin työntekijöistä keskenään siten, että lapsi kuulee keskustelun. Jos keskustelussa arvostellaan tai arvioidaan muita lapsia, vanhempia tai päiväkodin henkilökuntaa, asenne tarttuu ja on mallina lapselle. Näin vanhemmat voivat huomaamattaan välittää lapselleen arvoja ja tapoja, jotka eivät edistä lapsen prososiaalista käytöstä. Päiväkodin henkilökunta voi myös välittää epäkunnioittavia asenteita puhumalla muista lapsista tai heidän perheistään lasten kuullen.

Vanhemmat tarvitsevat myös tietoa kiusaamisesta ilmiönä. Vanhempien tietoisuutta ja ymmärrystä voidaan herättää ja lisätä esimerkiksi vanhempainillassa. Vanhemmat saattavat esimerkiksi pitää lapsen kertomusta totuutena keskustelematta päiväkodin henkilökunnan kanssa. Vanhemmille on myös tärkeä selittää kiusaamisen termiin liittyvät määrittelyn pulmat pienten lasten parissa.

On tärkeä löytää yhteinen kieli vanhempien ja päiväkodin henkilökunnan välille, jotta välttyttäisiin asetelmalta, jossa vanhemmat ja päiväkoti ajatutuvat juupas-eipäs-väittelyyn siitä, mitä lapsi kertoo. Lapsi voi kertoa kotona tuleensa kiusatuksi, mutta päiväkodissa asiasta ollaan eri mieltä. Tällaisissa tilanteissa on erittäin tärkeää, että päiväkoti pystyy tosiasioiden perustuen perustelemaan vanhemmille, miksi he ovat lapsen tai vanhempien kanssa eri mieltä. Havaintojen dokumentointi on hyvä menetelmä, kun keskustellaan vanhempien kanssa, mitä päiväkodissa tapahtuu. Jos päiväkoti ja vanhemmat ovat eri mieltä lapsen tilanteesta, päiväkoti voi automaattisesti luvata vanhemmille viikon tai kahden mit-

taisen kirjatun havainnointijakson, jota sitten tulkitaan yhdessä. Tällöin molemmilla on samat tiedot tilanteista, ja havainnoinnista yleensä selviää, miksi lapsi on kertonut kotona tulleen kiusatuksi.

Esimerkkinä 3-vuotias tyttö, joka kertoi kotona että pojat kiusaa. Päiväkodin henkilökunnan mukaan kyse oli siitä, että pojat leikkivät kovaäänisesti keskenään, mikä häiritsi kolmevuotiaista tyttöä. Vanhempien tehtävä on kuunnella ja ottaa vakavasti lapsen kertoma, sekä selvittää mitä tyttö tarkoittaa lauseella pojat kiusaa. Se tapahtuu vuoropuhelussa päiväkodin kanssa. Vanhempien on tärkeä tietää, että pojat eivät henkilökunnan mukaan tarkoituksella ja tahallisesti ole aiheuttaneet pahaa mieltä tai kohdelleet loukkaavasti tyttöä. Hän on silti kokenut sen häiritsevänä. Päiväkodin tehtävä on miettiä, kuinka ryhmään saadaan sellainen ympäristö, että kaikilla on turvallinen ja hyvä olo.

Pohdintaa:

- Miten käytännössä vanhemmat otetaan suunnitelmassa huomioon?
- Voivatko vanhemmat vaikuttaa suunnitelman sisältöön?
- Voivatko vanhemmat osallistua kiusaamisen ehkäisyyn painopisteiden valintaan oman lapsensa ryhmässä?
- Annettaanko valmis suunnitelma kommentoitavaksi?

Ohjeita ja vinkkejä lasten vanhemmille:

(päiväkoti voi antaa vinkkejä vanhemmille esimerkiksi vanhempainillassa)

- Kuuntele ja kysele, millaiset vertais- ja ystävyyssuhteet lapsellasi on.
- Kutsu lapsesi ystäviä kylään.
- Tutustukaa yhdessä uusiin ystäviin kutsumalla heitäkin kylään.
- Ole yhteydessä lapsesi ystävien vanhempiin.
- Auta lapsesi mukaan pihaleikkeihin.
- Lapsen kertoma pitää aina ottaa vakavasti.
- Kertominen ei ole kantelua.
- Jos lapsi on haluton lähtemään päiväkotiin, selvitä, mistä se voi johtua. Kiinnitä huomiota, jos lapsella on vatsa- ja pääkipuja, kiukkuisuutta ja itkuisuutta tai lapsen käytös muuttuu.
- Osallistu yhteistyöhön päiväkodin kanssa.
- Tapakasvatus kotona.
- Asenteet (Miten lapsen kuullen puhutaan).
- Rajat (Lapselle täytyy myös pystyä sanomaan ei ja asettaa rajat miten ei voi toimia).
- Kannustus (Lapsi tarvitsee paljon positiivista kannustusta ja vanhemman huomiota).
- Jos lapsesi on kiusannut muita, kiellä mutta älä syyllistä lasta, vaan selvitä tilanne.
- Pyydä päiväkodin kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen suunnitelma luettavaksi kotiin ja jos sellaista ei ole, pyydä että päiväkotilaatii sellaisen.
- Osallistu pyydetessä päiväkodin suunnitelman laatimiseen.
- Sitoudu päiväkodin kanssa esimerkiksi synttärikutiista laadittuihin yhteisiin sääntöihin. Keskustele lapsen kanssa, ketkä juhliin kutsutaan, ettei ryhmän joku lapsista jää toistuvasti ilman kutsua.
- Pohdi kasvatuservojasi, edistävätkö kodin kasvatuservot kiusaamista (Esimerkiksi poikien elämään kuuluu, että nyrkit heiluvat ja tytöt leikkivät vain kahdestaan. Millaisia arvoja välitämme lapselle esimerkiksi uusista tavaroista).

Yhteiset pelisäännöt

Yhteisten pelisääntöjen laatiminen esimerkiksi syntymäpäiväkutsuista, retkieväistä tai omista leluista, helpottaa niin kotien kuin päiväkodinkin arjen sujuvuutta. Pelisäännöillä voidaan ehkäistä vallankäyttöä sekä kiusaamista lapsiryhmässä. Vanhemmat ovat harvoin tietoisia esimerkiksi siitä, että syntymäpäiväkutsujen vieraita vaihtamalla saatetaan käyttää ryhmässä valtaa tai manipuloida ryhmän sosiaalisia suhteita. Tämä voidaan välttää yhteisillä pelisäännöillä, jotka päiväkotilaatii ja vanhemmat sopivat yhdessä. Vanhemmat eivät myöskään tiedä kuka lapsista voi jäädä tai on jäänyt ilman kutsua.

Syntymäpäiväkutsut

Esimerkkejä synttäräkutsuista:

”Jos sä et leiki mun kaa, sä et saa tulla mun synttäreille.”

”Sä et saa olla Timin kaa, tai sä et pääse mun synttäreille.”

”Jos sä annat mun pelaa sun nintendoo, sä saat tulla mun synttäreille.”

”Mä kutsun mun synttäreille Kallen, Joonan, Joonaksen ja Eliaksen, mut sit mä en kutsu liiroo.”

”Ne jotka on tänään mun leikis, pääsee mun synttäreille”

- Millaiset säännöt voidaan sopia?
- Kutsutaanko aina kaikki?
- Kuka päättää, ketkä kutsutaan?
- Ovatko vanhemmat tietoisia siitä, että kutsuilla ”pelataan”?
- Voivatko vanhemmat päättää, ketkä kutsutaan?
- Miten kutsut jaetaan? Päiväkodin ulkopuolella? Varmistetaan, että kaikki saavat?

Kaikki vanhemmat eivät aina ole vanhempainloissa eivätkä sitoudu yhteisiin sääntöihin tai osallistu niiden laadintaan. Päiväkodin tehtävä on kuitenkin varmistaa ja taata, ettei kukaan lapsi tule kaltoinkohdeksi. Lapsi, joka jää toistuvasti ilman kutsua, voi kokea itsensä ryhmän torjumaksi mistä voi olla hänen kehitykselleen haittaa. Päiväkodin tehtävänä on tällöin kieltää kutsujen jakaminen päiväkodissa, vaikkeivat vanhemmat sitoutuisi yhteisiin sääntöihin. Kutsutta jäämisellä uhkailu voidaan myös kieltää.

Vanhemmilla on oikeus tietää

Kiusaaminen on aina sekä kodin että päiväkodin yhteinen asia. Hyvä kasvatuskumppanuus on pohjana sille, että päiväkoti ja vanhemmat voivat yhdessä miettiä erilaisiin tilanteisiin ratkaisuja. Vanhemmilla on oikeus tietää millaiset sosiaaliset suhteet lapsella päiväkodissa on. Vanhempien on myös tärkeä tietää, jos lapsen vuorovaikutussuhteet ovat pääsääntöisesti negatiiviset tai hän on ryhmän torjuma. Näiden asioiden puheeksi ottaminen vanhempien kanssa ei ole aina helppoa.

Vanhempien voi olla vaikea ottaa vastaan tietoa siitä, että oma lapsi on kiusannut muita. Siksi on tärkeää nähdä kiusaaminen laajemmin kuin vain yksittäisen lapsen ongelmana. Kun kiusaamista lähestytään ryhmäilmiönä ja sen ryhmän, missä kiusaamista pääsee tapahtumaan, ongelmana, vältetään lapsen leimaamiselta. Vanhempien tuntemusta omasta lapsestaan on olennaisen tärkeää hyödyntää, jotta lasta päästään auttamaan ja tukemaan, oli hän kiusannut muita tai tullut muiden lasten kiusaamaksi.

- Kiusaamisen ehkäisy on vanhempien ja päiväkodin yhteinen asia.
- Yhteiset rajat muita kiusaavalle lapselle niin kotona kuin päiväkodissa.
- Syyllistäminen ja leimaaminen ei auta, vaan vahingoittaa lasta.
- Kiusaaminen ei johdu yksiselitteisistä syistä, jotka voidaan kotoa käsin poistaa.
- Aina kodit eivät sitoudu samoihin arvoihin, silti päiväkodissa täytyy toimia ja pyrkiä auttamaan lasta (niin kiusattua kuin kiusaajaa).
- Miten koti ja päiväkoti yhdessä opettavat lapselle myönteisiä tapoja toimia?

- Miten koti ja päiväkotiki yhdessä tukevat kiusatuksi joutunutta lasta ja tukee hänen sosiaalisia taitojaan?

Luettavaa: Kaskela, M. & Kekkonen, M. 2006. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta. Vaajakoski: Gummerus.

5.1 Kiusaaminen päiväkodin vanhempainillan teemana

Yksi osa kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa voi olla vanhempainillan järjestäminen aiheesta. Vanhempainilta on hyvä tapa käsitellä kiusaamisaihetta ja sen ehkäisyä. Vanhempainillan tavoite on nostaa myös vanhempien tietoisuutta kiusaamisesta ilmiönä sekä vahvistaa kasvatuskumppanuutta.

Huomioitavaa valmistauduttaessa vanhempainiltaa varten:

Kiusaaminen herättää paljon tunteita niin henkilökunnassa kuin vanhemmissa

Kiusaaminen on herkkä asia lasten vanhemmille. Jonkun lapsen vanhempi on voinut kokea, että oma lapsi on tullut kiusatuksi, ja toinen on voinut joutua tilanteeseen, että oma lapsi kiusaa muita. Vanhemmilla voi olla myös omia kokemuksia, jotka vaikuttavat heidän suhtautumiseensa. Vanhempainillan tarkoitus ei ole ratkoa yksittäisten lasten eikä ryhmän tilanteita, vaan keskustella asiasta yleisellä tasolla. On tärkeää, että vanhemmille kerrotaan se heti illan aluksi. Josilta herättää tarvetta keskustella yksittäisen lapsen asioista, vanhempia kehoitetaan ottamaan yhteyttä heti illan jälkeen.

Kiusaaminen herättää tunteita myös henkilökunnassa, joko omien kokemusten, omien lasten tai työn kautta. On hyvä, että kiusaamisesta puhutaan ensin henkilökunnan kesken, etteivät omat tunteet tai omien lasten kokemukset hallitse iltaa.

Kiusaamisesta puhuminen ei tarkoita syyllisten etsimistä

Kiusaamistilanteet eivät ole yksittäisen lapsen eivätkä hänen vanhempiansa vika. Syyllisiä etsimällä ja syyllistämällä ei löydy hyvää ja rakentavaa ratkaisua. Henkilökunnan tulee varmistaa, etteivät muut vanhemmat etsi syyllistä tai syyllistä jotakuta lasta tai hänen vanhempiaan. Kiusaajan ja kiusatun lasten vanhempien kesken voidaan järjestää neuvotteluja, mutta vanhempainilta ei ole oikea paikka sille. Sen sijaan vanhempainilta on hyvä paikka yhteisten sääntöjen luomiselle, esimerkiksi jos ryhmässä sillä hetkellä on nimittelyä, sovietaan, että kaikki vanhemmat puhuvat kotona lastensa kanssa nimittelystä ja toisten loukkaamisesta.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma osaksi vanhempainiltaa

Kun järjestetään vanhempainiltaa pienten lasten kiusaamisesta, on hyvä, että päiväkodissa on aloitettu kiusaamisen vastainen ehkäisevä työ ja kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa on työstetty. Näin vanhemmille on helppo selittää miten päiväkodissa toimitaan ja johdonmukaisuus herättää aina luottamusta. Vanhemmat voivat myös tuoda osaamistaan suunnitelmaan.

Valmistaudu pitämään ilta, jossa pääosassa on keskusteleminen

Sinun ei tarvitse tietää kaikkea eikä osata vastata kaikkiin kysymyksiin. Sinun tehtäväsi on toimia alustajana ja keskustelua edistävänä puheenjohtajana.

Kiusaamiseen liittyvä tieto

Vanhempainillan tavoitteena on lisätä vanhempien tietoisuutta kiusaamisesta. Kiusaaminen on monimutkainen ilmiö ja sen ymmärtäminen vaatii taustatietoa.

Tutustu ennen iltaa kirjallisuuteen aiheesta, esimerkiksi Kiusaavatko pienetkin lapset? (Kirves & Stoor-Grenner 2010) ja Kaverien kanssa (Salmivalli 2005).

Selitä ainakin seuraavat asiat taustaksi:

- Kiusaamisen määritelmä – mikä on kiusaamista ja mikä ei, miten kiusaaminen määritellään.
- Kiusaamiseen liittyviä piirteitä – tietoisuus, toistuvuus, vallan epätasapaino, uhrin kyvyttömyys puolustautua, lapsen subjektiivisen kokemuksen merkitys.
- Kiusaamisen muotoja ja tapoja: fyysinen kiusaaminen, psyykinen kiusaaminen, sanallinen kiusaaminen (suora ja epäsuora kiusaaminen).
- Millaisia piirteitä päiväkotikäisten lasten kiusaamiseen liittyy?
- Psykkisen kiusaamisen huomaaminen voi olla vaikeaa.
- Kiusaamisen seuraukset.

Lapsen äänen kuuluminen ja lasten osallistuminen iltaan

Lapsilla itsellään on paljon arvokasta tietoa ryhmänsä sosiaalisista suhteista sekä kiusaamisesta ilmiönä. Lasten kokemusten kartoittaminen ja kyseleminen auttaa aikuisia tukemaan ryhmää sekä vahvistamaan osallisuuden kokemusta. Lapsilta voidaan hyvin kysyä kuinka he kokevat asioita. Vanhempainiltaan voidaan koota lasten piirustuksia tai kertomuksia kiusaamisesta muistaen hienotunteisuus sekä anonymiteetti. Lasten terveiset eivät saa kohdistua yhteen lapseen, vaan tarkoitus on ymmärtää lasten kokemaa todellisuutta paremmin.

Esimerkki vanhempainillan kulusta:

Illan tavoitteet

- Aloittaa yhteinen kiusaamista ehkäisevä työ
- Nostaa vanhempien tietoisuutta kiusaamisesta
- Vahvistaa kasvatuskumppanuutta sekä sopia yhteiset pelisäännöt miten toimitaan, jos ryhmässä ilmenee kiusaamista tai loukkaavaa käytöstä

Illan kulku:

1. Tietoa kiusaamisesta
- Illan vetäjä/ lastentarhanopettaja kertoo kiusaamisesta ilmiönä huomioiden päiväkotikäiset lapset
2. Päiväkoti esittelee kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmansa
- Päiväkodin henkilökunnan ajatuksia kiusaamisesta ja sen ehkäisystä
- Kerrotaan miten tässä päiväkodissa toimitaan kiusaamisen ehkäisemiseksi
- Päiväkodin toimintatapojen esittely (omahoitaja, askeleittain tai muuta vastaavaa)
3. Yhteinen keskustelu siitä, mitä kiusaaminen on
- Jos keskustelua ei synny, annetaan teema, esimerkiksi "Voiko kertaluontoinen teko olla kiusaamista?"
4. Ryhmätehtävä: yhteiset pelisäännöt
- Jaetaan vanhemmat pienryhmiin
- Annetaan pohdittavaksi teema: Miten syntymäpäiväkutsut tässä ryhmässä jatkossa hoidetaan? Ketkä kutsutaan ja miten kutsut jaetaan? Millaiset eväät on retkelle sopivat? Voidaanko niitä jakaa? Lelupäivän tarkoitus ja pelisäännöt?
5. Tehtävän yhteinen purku ja säännöistä sopiminen
6. Illan päätteeksi sovitaan, miten jatkossa toimitaan ja miten vanhemmat saavat tietoa aiheesta oman lapsensa ryhmässä.

6. Arviointi ja dokumentointi

6.1 Suunnitelman arviointi

Kiusaamisen ehkäisy vaatii suunnitelmallista ja pitkäjänteistä työtä. Kun suunnitelmaa tehdään ja toteutetaan, arviointi on tärkeä osa prosessia. Arvioinnin tavoitteena on pohtia, kuinka suunnitelma toimii kiusaamista ehkäisevän työn tukena. Onko suunnitelma ollut henkilökunnalle avuksi työvälineenä? Onko päiväkotiin syntynyt yhteinen ymmärrys kiusaamisesta ja millaisia ehkäiseviä työtapoja päiväkotiin on syntynyt? Huomataanko kiusaamistilanteita paremmin ja enemmän kuin ennen, puututaanko niihin johdonmukaisesti? Ovatko aikuisten asenteet muuttuneet, onko ilmapiiri myönteisempi? Minkä verran lasten ääni kuuluu suunnitelmaa laadittaessa?

Arvioinnissa tärkeää on myös huomioida vanhempien näkemykset ja kokemukset. Ovatko vanhemmat tietoisia suunnitelmasta ja sen sisällöstä? Tietävätkö vanhemmat, miten toimitaan, jos kiusaamista tapahtuu? Otetaanko päiväkodissa vanhempien mielipiteet huomioon?

Arvioinnin tavoitteena on myös selvittää, ovatko riidat ja konfliktit vähentyneet, ovatko lasten sosiaaliset taidot karttuneet, onko aggressiivinen käytös vähentynyt ja saavatko lapset riittävästi positiivista vuorovaikutusta ryhmässä.

Lapsilta voidaan myös kysyä arviointiin liittyviä kysymyksiä, viihtyykö lapsi päiväkodissa, onko päiväkodissa ystäviä ja leikkikavereita, onko päiväkodissa pelottavia asioita, ottavatko aikuiset vakavasti lasten mielipiteet.

Suunnitelmaa arvioidaan aina, kun sille on tarvetta:

- jos lapsiryhmässä tapahtuu muutoksia
- aikuiset vaihtuvat
- yksittäisten lasten taidoissa tapahtuu kehittymistä
- ryhmän dynamiikassa tapahtuu kehittymistä
- aikuisten asenteissa tapahtuu muutoksia
- ehkäisyn keinojen muuttamiselle on tarvetta
- vanhemmat toivovat muutosta.

6.2 Kiusaamistilanteiden dokumentointi

Miksi ja mitä dokumentoidaan?

Kirjatut kuvaukset kiusaamistilanteista sekä siitä, miten niihin on puututtu ja kuinka niitä on ennakoitu ja seurattu, on tärkeä dokumentti päiväkodille, etenkin silloin kun tilanteet vaativat seuranta tai jos niistä ajaututaan erimielisyyteen esimerkiksi vanhempien kanssa. Dokumentointia suositellaan tehtäväksi silloin, kun vanhemmat ilmoittavat lapsensa tulevan kiusatuksi päiväkodissa sekä silloin kun henkilökunta huomaa, että joku lapsista on joutunut kiusaamisen uhriksi (lapsi kertoo tai havainnoinnin perusteella).

Kirjatut dokumentit kiusaamistilanteista helpottavat tilanteiden seuranta ja niiden avulla voidaan kertoa mitä on tapahtunut eri osapuolten mielestä. Dokumentoinnin avulla päiväkotit voi todistaa, että tilanteita on seurattu ja niihin on puututtu. Puuttumisen keinot ja tavat on hyvä myös näkyä kirjattuina, jotta niitä voidaan arvioida.

Pohdittavaa:

- Miten dokumentointia tehdään? Kuka kirjaa?
- Kenen vastuulla dokumentointi on? Missä niitä säilytetään?
- Missä tilanteissa dokumentointi on hyvä aloittaa?

6.3 Suunnitelman päivittäminen ja siitä tiedottaminen

Suunnitelmaan on tarpeen kirjata, miten usein suunnitelmaa päivitetään. Kiusaaminen ei ole staattinen tila, vaan se muuttuu ryhmän ja yhteisön mukana. Henkilökunnan tietoisuus ilmiöstä voi lisääntyä esimerkiksi koulutuksella, jolloin suunnitelmaa on myös tarpeen päivittää. Päiväkodissa sovitaan ajankohta, milloin suunnitelmaa arvioidaan ja arvioinnin ajankohta kirjataan suunnitelmaan.

Arvioinnin pohjalta seuraavalle toimintakaudella laaditaan uudet ehkäisyn keinot. Lisäksi ryhmät päivittävät omat suunnitelmansa lapsiryhmän muuttuessa tai lasten taitojen karttuessa. Ryhmäkohtaisen suunnitelman on tarkoitus toimia työvälineenä, jota voidaan päivittää tiimipalaverissa tarpeen mukaan. Vanhemmille tiedotetaan päiväkodin yhteisestä suunnitelmasta esimerkiksi vanhempainillassa, jolloin vanhemmille avataan suunnitelman sisältö, josta he voivat esittää kysymyksiä. On myös hyvä miettiä, missä suunnitelmaa säilytetään sekä miten vanhemmat saavat sen luettavaksi. Uusien työntekijöiden perehdytyksessä on huomioitava myös, miten heitä tiedotetaan.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma osana yksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmaa

Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen tulisi olla johdonmukaista ja suunnitelmallista työtä. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma on hyvä laatia kaikkiin toimintayksiköihin. Sen laatiminen edellyttää tietoisuutta kiusaamisilmiöstä sekä päiväkodin yhteistä keskustelua aiheesta. Suunnitelma liitetään osaksi yksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmaa.

Suunnitelmassa kerrotaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti ja tarkasti, millä tavalla kiusaamiseen puututaan sekä millä tavalla kiusaamista ehkäistään päiväkodissa. Ryhmäkohtaisissa suunnitelmissa huomioidaan kunkin ryhmän lapset sekä ryhmädynamiikka.

Suunnitelma pitää sisällään seuraavat asiat:

1. Päiväkodin henkilöstön yhteinen näkemys kiusaamisesta ja yhteinen tavoite kiusaamisen ehkäisemiseksi
2. Kiusaamisen ehkäisyn keinot
3. Kiusaamisen puuttumisen keinot
4. Suunnitelman arviointi
5. Ryhmäkohtainen suunnitelma
6. Suunnitelmaan perehdyttäminen ja siitä tiedottaminen (henkilökunta, vanhemmat, yhteistyötahot)

Päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma

Lukuvuosi: _____ - _____

Laadittu: _____

Kirjaaja: _____

**Ruutu 1: Mitä kiusaaminen on?
Pk yhteinen näkemys.**

**Ruutu 2: Kiusaamisen ehkäisy (miten tässä
päiväkodissa ehkäistään kiusaamista)**

**Ruutu 3: Kiusaamiseen puuttuminen
(miten ja millaisiin tapauksiin tässä
päiväkodissa puututaan)**

Ruutu 4: Suunnitelman arviointi

Ruutu 1. Päiväkodin henkilöstön yhteinen näkemys kiusaamisesta ja yhteinen tavoite kiusaamisen ehkäisylle

Tähän kohtaan kirjataan oman päivähoitoyksikköne yhteinen kiusaamista ehkäisevän työn tavoite ja näkemys siitä mitä kiusaaminen on. Tavoitteen määrittäminen edellyttää päiväkodin yhteistä arvokeskustelua. On tärkeää, että koko henkilökunta ymmärtää ja on tietoinen kiusaamisilmiöstä ja sitoutuu kiusaamista ehkäisevään työhön.

Esimerkki: Kiusaamisella tarkoitetaan syrjintää tai epäoikeudenmukaista kohtelua, jota vastaan kiusattu kokee olevansa puolustuskyvytön. Päiväkodissa jokainen aikuinen suhtautuu kiusaamiseen aina vakavasti. Tavoitteena on, ettei päiväkodissamme esiintyisi kiusaamista.

Ruutu 2. Kiusaamisen ehkäisyn keinot

Tähän kohtaan kirjataan päiväkodin omat kiusaamisen ehkäisyn keinot ja menetelmät. Ehkäisyn keinot keskustellaan yhdessä päivähoitoyksikön arvokeskustelussa. Voidaan valita tiettyjä painopisteitä ja vaihtaa niitä tarpeen mukaan.

Ehkäisyn keinot voidaan jakaa aikuisen toiminnan kautta esimerkiksi

- Aikuisen toiminta yksittäisen lapsen kanssa
- Aikuisen toiminta lapsiryhmässä
- Aikuisen toiminta työyhteisössä

Esimerkki suunnitelmasta:

- *Draamaa käytetään siten, että aikuiset näyttelevät jonkin kiusaamistilanteen. Heillä on roolit, jotka liittyvät kiusaamiseen. Sitten lasten kanssa keskustellaan, mitä tapahtui ja oliko kaikki niin kuin pitäisi olla.*
- *Jos lapsi käyttäytyy huonosti otamme lapsen syliin. Muutenkin pidämme lapsia paljon sylissä.*

Ruutu 3. Kiusaamisen puuttumisen keinot

Tähän kohtaan kirjataan, miten akuutteihin kiusaamistilanteisiin puututaan. Tässä voidaan huomioida myös miten konflikteihin ja riitoihin puututaan, mikä ehkäisee sitä, että riidoista ei kehity ajan myötä kiusaamista.

Esimerkki: Kiusaamistilanne selvitetään ensin kiusatun lapsen kanssa. Aikuinen on empaattinen tilanteessa: Oli ikävä kuulla mitä sinulle tapahtui, kerrotko siitä vielä minulle? Keskustellaan myös kiusaajan kanssa. Jos kiusaaminen toistuu, keskustellaan myös vanhempien kanssa.

Ruutu 4. Suunnitelman arviointi

Tähän ruutuun kirjataan miten koko päiväkodin kiusaamisen vastaista työtä ja suunnitelmaa arvioidaan, kuka sitä arvioi ja milloin. On myös tärkeä sopia siitä, miten kiusaamislanteiden dokumentointi tapahtuu. Tähän kohtaan kirjataan myös suunnitelmasta tiedottaminen sekä uusien työntekijöiden perehdyttäminen.

Esimerkki: Suunnitelma käydään läpi vuosittain startti-illassa. Ryhmät laativat ryhmäkohtaiset suunnitelmansa ryhmäytämisen jälkeen syys-lokakuussa. Tiimit pitävät iltapalaverin kaksi kertaa toimintakaudessa, suunnitelma tarkistetaan ja käydään silloin läpi. Lisäksi tiimipalaverissa käydään keskustelua kiusaamisesta sekä suunnitelmasta.

5. Ryhmäkohtainen suunnitelma

Ryhmäkohtaisen suunnitelman laadinnassa otetaan huomioon niin koko lapsiryhmän ominaisuudet kuin lasten yksilölliset piirteet. Ryhmäkohtaiseen suunnitelmaan kirjataan ne konkreettiset ehkäisyn ja puuttumisen keinot, jotka toimivat parhaiten tässä ryhmässä ja tämän ryhmän jäsenten kanssa.

Ruutu 1: Kiusaamisen ehkäisy

Ruutu 2: Kiusaamiseen puuttuminen

LIITE 2: Kivistön toimintayksikkö/Maitorpan päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma

Vantaan Kivistön toimintayksikkö/ Maitorpan päiväkoti sekä Varvikon ryhmä Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma Toimintakausi 2010–2011

1. Yleistä

- Kivistön toimintayksikössä kiusaamiseen puuttumista ja sen ehkäisyä pidetään tärkeänä osana päiväkodin kasvatustyötä. Tavoitteenamme on turvallinen ympäristö, jossa positiivisiin vuorovaikutussuhteisiin kiinnitetään erityistä huomiota niin lasten kuin aikuistenkin kesken.
- Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman tulee olla osa päiväkodin varhaiskasvatuksen suunnitelmaa ja se liittyy kaikkeen pedagogiseen työhön. Kiusaamisen ehkäisy ei voi olla erillinen osa päiväkodissa tehtävää kasvatustyötä.
- Kiusaamisen ehkäisy päiväkodissamme perustuu kasvatuskumppanuuteen. Pyrimme löytämään yhteisen arvotaustan vanhempien kanssa sekä sitouttamaan vanhemmat kiusaamisen vastaiseen työhön.
- Päiväkodissamme vallitsee lapsilähtöinen lähestymistapa, jossa lapsi nähdään toimijana ja aikuinen toimii lasten tukena ja turvana.
- Päiväkodin yhteisen suunnitelman lisäksi kaikki Kivistön toimintayksikön ryhmät tekevät ryhmäkohtaisen suunnitelman, jossa huomioidaan kunkin ryhmän dynamiikka sekä lasten yksilölliset tarpeet.

2. Näkemyksemme kiusaamisesta

Kaikki riidat ja konfliktit eivät ole kiusaamista, mutta niistä saattaa tulla toistuessaan ja pitkään jatkuessaan kiusaamista. Kiusaamisen määrittelyssä tärkeää on huomioida lapsen oma kokemus kiusaamisesta. Huomiota kiinnitetään myös lapsen kykyyn arvioida tilannetta. Kiusaaminen voi olla epäsuoraa (poissulkeminen, selän kääntäminen, puhumatta jättäminen, pahan puhuminen, toisen kaverisuhteiden sotkeminen) tai suoraa (fyysinen väkivalta, tavaroiden rikkominen).

Kiusaamisen määrittelyssä tärkeää on myös lasten äänen kuuleminen ja kuuluminen. Olennaista on se, mitä lapset kertovat kokemuksistaan. Ne ohjaavat puuttumista sekä ennaltaehkäisevää työtä. Tärkeää on luottaa lasten moraaliiin ja ottaa lapsen kertomukset sekä kokemukset vakavasti.

3. Ennaltaehkäisevä toiminta

- Kiusaamisen ehkäisyssä olennaista on aikuisten asenteiden tarkistaminen. Tärkeää on ehkäisevän työn merkityksen tiedostaminen sekä johdonmukainen toiminta.
- Toimintayksikössämme kuuluu lapsen ääni ja se otetaan vakavasti. Lasten kanssa keskustellaan erilaisista tapahtumista, kiusaamisesta sekä kiusaamisen seurauksista.
- Päiväkodissamme painotetaan positiivisen vuorovaikutuksen ja palautteen vahvistamista sekä pyritään ennakoimaan niitä tilanteita, joissa joutuisi antamaan lapselle negatiivista palautetta. Aikuisen tulisi pystyä ennakoimaan, ettei lapsi joudu tilanteeseen, jossa hänen keinonsa eivät riitä.

- Erityistä huomiota kiinnitetään kiusaamisen huomaamiseen sekä siihen, mistä kiusaaminen johtuu, erityisesti yritetään huomata epäsuora kiusaaminen.
- Leikin havainnointia korostetaan koko toimintayksikössä kiusaamisen ennaltaehkäisyn tärkeänä muotona.
- Ehkäisevä toiminta aloitetaan lapsiryhmän hyvällä tuntemisella ja ryhmäyttämällä. Ryhmäyttämisen jälkeen aloitetaan ehkäisyn painopisteiden valinta. Kivistön toimintayksikössä tärkeänä pidetään ryhmän sosiaalisen olemuksen tuntemista. Näin voidaan opettaa sosiaalisia taitoja sekä vuorovaikutustaitoja lapsille heidän omat kyvyt ja taidot huomioiden.
- Aikuisten tehtävä on huomata kiusaamisen ehkäisemiseen liittyvät pedagogiset tilanteet arjen tilanteissa. Päiväkodissamme kiusaamista ehkäisevä työ perustuu pienryhmätoimintaan, jota toteutetaan arjessa koko ajan. Pienryhmässä aikuisella on mahdollisuus havainnoida, osallistua sekä ymmärtää lasten sosiaalisia suhteita siten, että kiusaamiseen on helpompi puuttua.
- Aikisen tehtävänä on opettaa lapsia hyväksymään erilaisia ihmissuhteita sekä sietämään pettymyksiä. Lapsia haastetaan kokeilemaan ja huomaamaan, että voi olla kivaaikin vaihtaa leikkikaveria.
- Konkreettiset ehkäisyn menetelmät ja tavat kukin tiimi valitsee itse ja kirjaa ne omiin suunnitelmiinsa. Tätä ennen käydään yhteinen keskustelu. Muista tiimeistä voidaan pyytää ja saadaan apua.
- Tiimit laativat syksyllä omat suunnitelmansa, joita täydennetään sitä mukaan kun lasten taidot karttuvat. Tiimikohtaisiin suunnitelmiin kirjataan kuvaukset vuorovaikutus- ja sosiaalisista tilanteista, ei vain kiusaamistilanteista.

4. Kiusaamistilanteiden selvittäminen

- Kiusaamistilanteisiin puututaan heti.
- Kiusaamistilanteeseen puuttuu se aikuinen, joka on paikalla.
- Jälkiselvittely tapahtuu aina omassa ryhmässä oman aikuisen kanssa.
- Epäsuoraan kiusaamiseen puuttuminen: puuttuminen heti, tapahtumien selvittäminen ja keskustelu, aikuisen esimerkki ja mukaan meneminen, auttaminen leikkiin mukaan.
- Suoraan kiusaamiseen puuttuminen: tilanteen rauhoittaminen, aikalisä.
- Oman ryhmän aikuiset harkitsevat tarvitaanko selvittelyyn vanhempia ja milloin vanhempia tiedotetaan tapahtumista.
- Seuraamuksen tulee olla tasapuolinen ja oikeudenmukainen.
- Aikuisen täytyy tietää mitä todella tapahtui ennekuin seuraamuksia voi seurata.
- Varmistetaan tapahtumien todellinen kulku ja tausta, ettei kyse ole väärinkäsityksestä.
- Seuraamukset ovat aina yksiköllisiä ja riippuvat lapsen temperamentista. Esimerkiksi jollekin lapselle riittää aikuisen ”tyytymätön” katse ja toinen tarvitsee aikalisän.
- Anteeksipyyntöön merkityksen ymmärtäminen.

5. Arviointi

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma laaditaan toimintakauden alussa yhdessä koko päiväkodin henkilökunnan kanssa. Sen jälkeen se käydään läpi vuosittain startti-illassa. Suunnitelman laadinta on prosessi, ja tärkeintä on se, että kaikki sitoutuvat ja ovat tietoisia suunnitelmasta ja saavat mahdollisuuden osallistua keskusteluun.

Ryhmät laativat ryhmäkohtaiset suunnitelmansa ryhmäyttämisen jälkeen syys-lokakuussa. Kivistön toimintayksikössä tiimit pitävät iltapalaverin kaksi kertaa toimintakaudessa, suunnitelma tarkistetaan ja käydään silloin läpi. Lisäksi tiimipalaverissa käydään keskustelua kiusaamisesta sekä suunnitelmasta.

Vanhempien kanssa käydään vasu-keskusteluissa läpi suunnitelmaa sekä avataan kunkin lapsen sosiaalisia suhteita. Päiväkodin kiusaamista ehkäisevästä työstä kerrotaan vanhemmille vasu-keskusteluissa. Vanhemmille annetaan mahdollisuus myös kertoa ja kysellä kiusaamisesta ja lapsen sosiaalisista suhteista ja vuorovaikutuksen laadusta.

Koko toimintayksikön yhteinen suunnitelma näytetään vanhemmille. Laitetaan ilmoitus-taululle.

Suunnitelma löytyy uusille työntekijöille myös perehdyskansiasta.

Varvikon ryhmän oma suunnitelma 2010

Ryhmän rakenne:

- kuusi 2006 syntynyttä lasta
- kolme 2007 syntynyttä lasta
- seitsemän 2008 syntynyttä lasta

Ryhmän tilanne?

- Ryhmässä ei ole havaittu tällä hetkellä johdonmukaista, tarkoituksenmukaista kiusaamista vaan se on impulssiivista ja liittyy toimintaan. Lasten ikäjakautuksen takia heidät on helppo sitouttaa yhteisöllisyyteen, he ovat hyvin kollektiivisia ja avoimia. He ovat myös hyvin aikuisriippuvaisia, joten aikuisen tiedostava rooli on tärkeä. Tiimi- ja iltapalaverissa aikaa käytetään paljon sosiaalisen ja tunneilmapiirin arvioimiseen sekä kehittämiseen. Aikuiset ovat "tuntosarvet pystyssä" arjen tilanteissa, ja arvokeskustelu on käyty toimintalinjojen määrittelyä varten.
- Negatiivisissa vuorovaikutustilanteissa asiaan puututaan heti. Aikuisen esimerkillä sekä aidolla läsnäololla on tärkeä merkitys. Kun aikuinen on sitoutunut, lapsellakin on tarve sitoutua ja kuulua yhteisöön, ja sitä kautta halu toimia oikein ja saada ryhmän hyväksyntä.
- Konfliktitilanteet johtuvat usein lasten kokemus- ja näkemyseroista (leikin kulku, lelut, mielipiteet), tämän ikäisen lapsen on vaikea asettua toisen asemaan ja tiedostaa toisen erilainen näkemys. Aikuisella on tässäkin tärkeä rooli, tarpeen vaatiessa, ohjata tilannetta.

Miten ryhmässämme ennaltaehkäistään kiusaamista?

- Aikuisten yhteinen arvopohja.
- Koemme vuorovaikutussuhteet sekä -tilanteet hyvin tärkeiksi ja keskeiksi välineiksi ryhmässämme, pääpaino on arjessa sosiaalisten suhteiden harjoittamisessa ja hyvän tunneilmapiirin ylläpitämisessä, mikä on edellytys kaikelle oppimisprosessille.
- Tuetaan ja annetaan positiivista kannustusta jokaiselle ryhmän jäsenelle, jolloin hän kokee itsensä tarpeelliseksi toimijaksi yhteisössä.
- Sosiaalisessa kanssakäymisessä selkiinnytetään yhteiset normit (miten toista kohdellaan, ryhmäytymistä painotetaan positiivisesti, luodaan me-henki), joiden sisällä on turvallista harjoitella vuorovaikutussuhteiden kirjoa.
- Tuetaan ja ohjataan lasta negatiivisten vuorovaikutustilanteiden käsittelyssä, eletään lapsen kanssa.
- Lupa erehtyä ja harjoitella, inhimillisuus ryhmän jäseniä kohtaan.

Miten ristiriitatilanteisiin ryhmässämme puututaan?

- Selkeät rajat.
- Suora palaute väärin toimisesta ja ohjaus tilanteen käsittelyyn.
- Selkeä lasta sitouttava seuraus toiminnasta.

Elokuussa kävimme iltapalaverissa läpi kaikki lapset ja havaintomme heistä sekä arvioimme alkutuntuman. Lokakuussa ryhmäytymisen jälkeen arvioimme lasten sosiaalisia suhteita tekemällä sosiogrammin. Tulevissa ilta- ja tiimipalavereissa arvioimme säännöllisin väliajoin vuorovaikutussuhteita.

1. Miksi kiusaamisen vastaista toimintasuunnitelmaa tarvitaan?

Perusopetuslaki (628/1998, 29 §) edellyttää, että koulut laativat suunnitelman kiusaamisen ehkäisemiseksi ja kiusaamistilanteisiin puuttumiseksi. Perusopetuslaki kattaa esiopetuksen, minkä vuoksi myös päiväkodeilta edellytetään kyseistä suunnitelmaa.

Mustasaaren kunnan laatiman varhaiskasvatussuunnitelman luvussa 2.4 korostetaan, että kaiken varhaiskasvatuksen perusta on lasten hyvinvointi ja heidän oikeutensa.

Päivähoidon turvallisuussuunnittelun oppaan (2008) liitteessä 8 ”Häiriötilanteiden kriisisuunnitelma” mainitaan lasten kiusaaminen.

2. Mitä kiusaaminen on?

Kiusaaminen on sitä, että lapsi joutuu toistuvasti yhden tai useamman lapsen kielteisten tekojen kohteeksi. Kiusaamisen vuoksi lapsi voi tuntea itsensä muita huonommaksi, uhatuksi, arvottomaksi, torjutuksi jne.

Kiusaamisen muodot:

Verbaalinen:

- Lapsi puhuu rumin sanoin tai ilkeästi, ärsyttää, juoruilee, kuiskuttelee jne.

Fyysinen:

- Lapsi puree, repii hiuksista, raapii, lyö, potkii, sylkee, irvistelee jne.

Psyykinen:

- Lapsi matkii, vähättelee, sulkee jonkun pois leikistä, elehtii jne.

Yksittäiset teot eivät ole kiusaamista, mutta niiden seurauksena lapsi voi tuntea itsensä uhatuksi. Päiväkodin henkilökunnan on tärkeää suhtautua tähän vakavasti.

3. Miten kiusaamista ehkäistään?

Aikuisten on oltava herkkävaistoisia ja tarkkaavaisia, ja koko henkilökunnan on osallistuttava kiusaamisen ehkäisyyn. Minkäänlaista kiusaamista ei tule hyväksyä.

Viihtymissäännöt koskevat kaikkia päiväkodissa toimivia, niin lapsia kuin aikuisiakin.

Henkilökunta

- Henkilökunta luo turvallisen ympäristön, jossa jokainen kokee tulevaisuutensa nähdynsä ja kuullunsa.

- Henkilökunta tekee jatkuvasti työtä myönteisen me-hengen luomiseksi ryhmässä.
- Henkilökunnalle annetaan mahdollisuus jatkokoulutukseen.
- Kun uusi työntekijä aloittaa työnsä, kyseisen osaston henkilökunta kertoo suunnitelmasta ja keskustelee siitä uuden työntekijän kanssa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Lasten kanssa

- Start- ja StegVis-opetusohjelmat, joissa sosiaalinen ja emotionaalinen oppiminen tapahtuu kuvin ja keskusteluin.
- Sadut, joiden teemana on ystävyys ja ulkopuolisuus.
- Satujen pohjalta käyty keskustelut.
- Toisen huomioimiseen ja toveruuteen liittyvät teemaviikot.
- Jakaminen pienryhmiin ystävyysiteiden vahvistamiseksi ja uusien ystävien löytämiseksi.
- Yhteyttä luovat leikit, joissa opitaan tuntemaan toinen aiempaa paremmin.
- Lasten ja kavereiden välinen hieronta sekä toisen koskettamista sisältävät leikit ja toiminnot, joiden avulla lapsi rohkaistuu antamaan ja vastaanottamaan ystävällistä kosketusta.

Vanhempien kanssa

- Vanhemmille kerrotaan ensimmäisessä vanhempainillassa päiväkodin viihtymissään-
nöistä ja kiusaamisen vastaisesta toimintasuunnitelmasta.
- Vanhemmat saavat kiusaamisen vastaisen toimintasuunnitelman kirjallisena, kun lapsi aloittaa päiväkodissa.
- Luottamuksellinen ja avoin yhteistyö vanhempien kanssa on tärkeää. Silloin on helpompaa keskustella mahdollisista ongelmista jo varhaisessa vaiheessa.

4. Miten kiusaaminen huomataan?

- Kiusaaminen voidaan huomata jo aikaisessa vaiheessa, silloin kun henkilökunta on tarkkaavainen ja herkkävaistoinen.
- Henkilökunta dokumentoi mahdolliset kiusaamistapaukset.
- Rohkaisemme lapsia kertomaan asiasta, jos jotakin tapahtuu.
- Kiusaaminen voidaan huomata myös lasten haastattelujen sekä syksyllä ja keväällä tehdävän sosiogrammin avulla.

5. Miten kiusaamista käsitellään?

- Kokoonumisissa keskustellaan yleisesti siitä, miten kohtelemme toisiamme.
- Yritämme ratkaista ongelmat keskustelemalla jokaisen asianosaisen kanssa erikseen.
- Koko henkilökunnalle kerrotaan, mitä on tapahtunut, ja se ryhmä, jota asia koskee, vastaa toimenpiteisiin ryhtymisestä.

- Keskustelemme heti niiden vanhempien kanssa, joita asia koskee ja kirjaamme esiin tulleet asiat. Myöhemmin käymme myös seurantakeskusteluja kaikkien asianosaisten kanssa.
- Päiväkodin johtajalle kerrotaan tapahtuneesta.
- Kaikki asiakirjat säilytetään lukitussa paikassa päiväkodin johtajan toimistossa.
- Jatkamme tarkkailua ja dokumentoimme tilanteen.
- Pyrimme vahvistamaan sekä kiusaamisen uhrin että kiusaajan itsetuntoa.
- Tarvittaessa otamme yhteyttä erityislastentarhanopettajaan sekä neuvolaan tai perheneuvontaan.
- Henkilökunnalla on vaitiolovelvollisuus.

6. Arviointi

Toimintasuunnitelma arvioidaan ja päivitetään joka syksy.

Lähteet:

Varhaiskasvatussuunnitelma. Mustasaaren kunta.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Helsinki: Stakes.

Saarsalmi, O. (toim.) 2008. Päivähoidon turvallisuussuunnittelu. Helsinki: Stakes ja sosiaali- ja terveysministeriö.

Stoor- Grenner, M. & Kirves, L. 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Folkhälsan ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Opetushallitus, 2000. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet.

LIITE 4: Bölen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma

Me sovellamme kunnan Varhaiskasvatussuunnitelmaa. Varhaiskasvatuksen arvopohjan mukaan jokaista lasta on kohdeltava tasavertaisesti ja jokaisen lapsen persoonallisuutta on kunnioitettava. Lapsille taataan ympäristö, jossa he voivat leikkiä ja toimia monipuolisesti. Lasten on voitava luottaa aikuisiin ja tuntea olonsa turvalliseksi päivähoitossa. Päivähoitohenkilöstön, lasten ja vanhempien välisessä yhteistyössä tärkeää on rehellisyys ja avoimuus.

Mitä on kiusaaminen?

Määritelmä: Kiusaamista on, kun lapsi joutuu toistuvasti ja pidemmän aikaa yhden tai useamman ihmisen kielteisten tekojen kohteeksi.

Kielteiset teot voivat olla:

- joku voi sanoa rumia tai ilkeitä asioita, joita muut eivät halua kuulla
- hiuksista repiminen
- pureminen
- sylkeminen
- kiinnipitäminen
- leikkikalujen ottaminen toiselta ja tavaroiden rikkominen tai rakennelmien rikkominen esimerkiksi legorakennelmat tai hiekkakakut
- matkiminen
- alistaminen
- välinpitämättömyys

Yksittäiset teot eivät ole kiusaamista, mutta voivat johtaa siihen, että lapsi tuntee itsensä uhatuksi.

Kuinka me käsittelemme kiusaamistilanteita?

- Henkilökunnan pitää olla tietoisia siitä, mitä kiusaaminen on
- Puututaan heti, jos herää epäily kiusaamisesta
- Päiväkodissa on sovitteluryhmä joka koostuu yhdestä aikuisesta per osasto
- Otetaan selville, mitä asia koskee, kaikilla voi olla eri näkemys tapahtumista ja siitä mitä asia koskee
- Aikuisella pitää olla tarpeeksi tietoa tapahtumista ennen kuin asia käsitellään
- Tapauksia kirjataan paperille tarkkailua ja seurantaa varten
- Jokaista lasta puhutellaan erikseen, tarpeen vaatiessa yhdessä
- Keskustelua erikseen perheiden kanssa

- Vanhempainkeskustelut kirjataan ja vanhemmat allekirjoittavat sen tarvittaessa
- Pidetään jatkoseurantakeskusteluja
- Tarvittaessa pyydetään apua asiantuntijoilta kuten kuraattori/psykologi tai erityislastentarhanopettajalta

Kuinka ennaltaehkäisemme kiusaamista?

- Hyvä ilmapiiri aikuisten kesken ja lasten kesken sekä hyvä ilmapiiri aikuisten ja lasten kesken
- Opetamme lapsia tunnistamaan kiusaamista
- Opetetaan lapset ymmärtämään kiusaamisen seuraukset
- Opetetaan lapsille hyviä käytöstapoja
- Rohkaisemme lapsia kertomaan aikuisille ja tuemme heitä ristiriitatilanteissa
- Henkilökunta on valppaana ja tietoinen siitä, mitä lapsiryhmässä tapahtuu
- Puutemme ajoissa lasten riitoihin ja ristiriitatilanteisiin
- Henkilökunnan tulee olla siellä, missä lapset ovat, ja aikuisten tulee olla tarkkaavaisia
- Luomme päiväkodistamme turvallisen ympäristön
- Henkilökunnalla pitää olla johdonmukaiset säännöt
- Rutiinit ja kärsivälliset aikuiset
- Teemat, esimerkiksi siitä, millainen on hyvä ystävä?
- Työvälineinä käytämme Start- ja Askeleittain- ohjelmia sekä satukirjoja
- Henkilökuntaa koulutetaan kiusaamisesta

Voit aina olla yhteydessä henkilökuntaan jos mietit jotain erityistä ja jos on kysyttävää!

LIITE 5: Menetelmä lapsen emotionaaliseen ohjaamiseen

John Gottmanin emotionaalinen opastus Start-materiaalista (Löwenborg & Gislason 2009)

Sillä, miten kasvattajat ja aikuiset suhtautuvat lapsen tunteisiin, on ratkaiseva merkitys lapsen opettellessa käsittelemään omia tunteitaan. John Gottmanin emotionaalisen opastuksen menetelmä on yksi väline kohdata lapsen tunteita, ohjata lapsi tunnistamaan ja nimeämään niitä sekä ohjata lapsi löytämään ratkaisuja. Emotionaalinen opastus koostuu viidestä vaiheesta:

1. Huomaa lapsen tunne (tunteiden kehitys)

Esimerkki:

Hoitaja näkee yksin pihalla seisoskelevan Elsan, joka katselee maahan ja murjottaa.

2. Anna lapsen tunteen olla mahdollisuus läheisyyteen ja opastukseen (yhteenkuuluvuuden kehitys)

Esimerkki:

Hoitaja menee Elsan luokse: "Seisot täällä ihan yksin, mitä on tapahtunut?"

3. Kuuntele lasta empaattisesti ja vahvista lapsen tunteita (tunteiden kehitys)

Esimerkki:

Elsa sanoo: "Haluan keinua, mutta Saara keinuu koko ajan".

4. Auta lasta nimeämään tunteitaan (tunteiden kehitys)

Esimerkki:

"Voi tulla sekä surulliseksi että vihaiseksi, jos joku keinuu koko ajan. Näen, että sinä olet sekä vihainen että surullinen."

5. Jos tunne oli esimerkiksi suuttumus, lapsi voi tarvita rajojen asettamista. Auta lasta löytämään ratkaisuja ongelmaan (yhteistoiminnan ja ongelmanratkaisun kehitys)

Esimerkki:

Elsa: "Mä lyön sitä!"

Hoitaja: "Voi olla, että vihaisena tekee mieli lyödä toista, mutta niin ei saa tehdä. Tiedän paremman keinon..."

Nassikkapaini kehittää ja kasvattaa

Nassikkapaini on kehittävä ja kasvattavaa liikuntaa lapsille. Sen avulla voidaan vaikuttaa myös suurempiin kasvatuksellisiin tavoitteisiin, kuten lapsen itsetunnon kehittymiseen ja toisten ihmisten kunnioittamiseen.

Nassikkapaini tukee oman vartalon hallintaa ja tuntemista ja sen avulla sekä tytöt että pojat voivat purkaa energiaa. Se kehittää voimaa, nopeutta ja ketteryyttä, auttaa selviämään pinnistämään tiukasta paikasta ja antaa tyydytystä kamppailunhalulle. Fyysinen kontakti toisten lasten kanssa on olennainen osa nassikkapainia.

Nassikkapaini on kisailua ja könyämistä yhteisesti hyväksytyjen sääntöjen puitteissa. Lapset haluavat toimia sekä yksin että yhdessä ja tulla ryhmän hyväksymäksi. Se kasvat-
taa myös sopeutumista ja toisen ihmisen hyväksymistä. Tavoitteena on oppia yhteistyötä ja sääntöjen noudattamista. Tavoitteena on myös oppia vastuun ottamista ja turvallisuutta, eli ei vahingoiteta edes vahingossa kaveria ja suhtaudutaan kisailukumppaneihin reilusti.

Nassikkapaini lisää ujojen ja arkojen lasten itseluottamusta ja on vilkkaammille ja energisimmille lapsille hyvä keino purkaa energiaa. Pareittain ja yhdessä toimiminen ohjaa ystävyyteen ja kasvattaa kaveruuteen. Parhaimmillaan nassikkapaini antaa ja luo vapautunutta rymytään yhdessä tunnetta.

Esimerkkituokio nassikkapainista

Painituokiot rakennetaan ja suunnitellaan lasten ikään sopiviksi. Ohjaajan tulee pitää huolta, että muistetaan oikea ja turvallinen suoritustapa. Kerrotaan lapsille säännöt ja toiminnan tarkoitus. Vaihdellaan ja edetään kohtalaisen ripeästi kisailusta toiseen. Kerrataan temppeja ja tehdään paljon toistoja. Nassikkapaini ei vaadi erikoisia välineitä. Alustaksi sopii patja tai jumppamatto, joita voidaan laittaa useampi peräkkäin ja päälle esimerkiksi lakana, jonka reunat taitetaan patjojen alle, jolloin saadaan isompi alusta.

Alkulämmittely

- Juostaan salissa ja pysähdytään merkistä, pysähdys myös etukäteen määrättyyn paikkaan tai asentoon. Voidaan juosta myös parin kanssa jolloin merkistä pysähdyttäessä laitetaan opettajan sanomat kehonosat vastakkain.
- Pyöritään matolla, kädet vartalon jatkeena ja jalat suorina.
- Noustaan merkistä seisomaan kädet vartalon vieressä ja jalat suorina mahdollisimman nopeasti. Seisomaan nousemisesta voi tehdä erilaisia variaatioita, esimerkiksi kädet selän takana, ristissä rinnanpäällä, silmät kiinni jne.
- Myös erilaiset hipat ja juoksuleikit sopivat hyvin alkulämmittelyksi.

Tasapainoilua

- Yhdellä jalalla seisonta, silmät auki/kiinni, päätä pyörittäen, kädet sivulla/selän takana yms.
- Vatsakeinu, ollaan vatsallaan, tartutaan nilkoista kiinni ja jännitetään selkä kaarelle ja keinutaan. Käännyttään kyljen kautta ympäri ja edelleen selälleen, jännitetään päätä/niskaa taaksepäin ja pidetään edelleen nilkoista kiinni, käännyttään takaisin vatsalleen.

Kamppailua, voimaa tahtoa

- Pallon ryöstö: Istutaan pareittain vastakkain polviseisonnassa. Lapset ottavat tasaver-
taisen otteen pallosta ja/tai muusta sopivasta välineestä. Merkin saatuaan pyrkivät
ryöstämään pallon toisella.
- Gatepillari (peruutuskisa): Istutaan pareittain selät vastakkain lattialla. Merkistä kumpi-
kin ryhtyy työntämään sekä käsillä että jaloilla taaksepäin. Takapuolen ja kämmenien
on pysyttävä lattiassa kiinni.
- Veto-työntökisa: Työnnetään/vedetään käsistä/olkapäistä, toinen merkityn alueen ul-
kopuolelle.
- Pantterin kaato: Toinen pareista menee nelinkontin pantteriasentoon alustalle. Toinen,
metsästäjä, menee hänen sivulleen polviasentoon ja pyrkii murtamaan pantteriasen-
non ja kaatamaan hänet alustalle. Murtaminen voi tapahtua horjuttamalla, painamalla,
työntämällä, tarttumalla ja vetämällä käsistä, jaloista ja vartalosta.
- Kilpikonnän kääntö: Toinen käy vatsalleen alustalle ja liimautuu siihen, toinen pyrkii
kääntämään hänet selälleen.

Lisätietoa Nassikkapainista saa osoitteesta www.nuorisuomi.fi

LIITE 7: Ryhmätheraplay

Mitä on ryhmätheraplay?

Ryhmätheraplay on yhteisen toiminnan menetelmä, joka tukee lapsen itsetuntoa, yhteenkuuluvuuden kokemusta sekä luottamusta itseensä ja muihin ihmisiin, hoivaavien ja yhteistyöpainotteisten leikkien avulla. Menetelmä on lapsikeskeinen ja sopii kaikille.

Ryhmätheraplay perustuu hoitomuotoon, jota kutsutaan nimellä *yksilötheraplay* tai *theraplay*. Theraplayn peruselementit ovat osallistuminen, rakenne, huolenpito, haasteet ja leikkimielisyys. Ryhmätheraplayn peruselementit ovat samat kuin theraplayn, mutta ryhmätheraplay on mukautettu päiväkotiryhmille, koululuokille tai vanhempi-lapsi-ryhmille. Ryhmätheraplayn tavoite ei ole tarjota hoitoa tai terapiaa, vaan tukea ja parantaa ryhmän yhteenkuuluvuutta ja sen sosiaalisia suhteita.

Ryhmätheraplayn teemoja ovat yhdessä pysyminen, toinen toisistaan huolehtiminen ja hauskan pitäminen yhdessä. Toiminnassa on myös tärkeää huomioida kunnioittava fyysinen kosketus. Kieli ei ole tärkeää, vaan kaiken keskipisteenä on se, että aikuinen näkee lapsen juuri tässä hetkessä. Useimpia tavallisia leikkejä voidaan leikkiä niin, että ne sopivat theraplayn ajatustapaan. Pääasia on, että kilpailu ei kuulu leikkeihin.

Ryhmätheraplayleikeissä on yksinkertaiset säännöt:

- Pysytään yhdessä
- Kavereista huolehditaan
- Pidetään hauskaa
- Aikuinen johtaa

Aikuinen on koko ajan vastuussa toiminnasta, sen sujumisesta ja lasten turvallisuudesta. Ryhmätheraplay on aikuisjohtoista, mutta samalla täysin lapsikeskeistä toimintaa.

Ryhmätheraplayssa on tärkeää, että kaikki saavat olla mukana omilla ehdoillaan ja että leikit mukautetaan niin, että niihin voivat osallistua kaikki, myös sellaiset lapset, joiden toimintakyky on alentunut. Ryhmän ohjaajalla on tärkeä rooli, sillä hänen vastuullaan on se, että kaikki lapset saavat riittävästi aikaa. Ohjaajalla on usein apunaan toinen aikuinen.

Lisätietoja ryhmätheraplayn käytöstä saa osoitteesta www.theraplay.fi.

Lähteet

- Alsaker, F. D. & Valkanover, S. 2001. Early diagnosis and prevention of victimization in kindergarten. Teoksessa J. Juvonen & S. Graham (toim.) Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized. New York. Guilford Press.
- Alsaker, F. & Nägle, C. 2008. Bullying in kindergarten and prevention. Teoksessa Pepler, D. & Craig, W. 2008. Understanding and addressing bullying: an international perspective.
- Björk, G. 1999. Mobbing – en fråga om makt? Lund: Studentlitteratur.
- Cacciatore, R. 2007. Aggression portaat. Helsinki: Opetushallitus.
- Cacciatore, C. 2008. Kiukkukirja. Aggressiokasvattajan käsikirja – vauvasta kouluikään. Helsinki: Väestöliitto.
- Crick, N., Casas, J.F. & Ku, H. 1999. Relational and physical forms of peer victimization in pre-school. *Developmental Psychology*, 35, 376-385.
- Folkman, M. 1998. Utåtagerande och inåtvända barn. Det pedagogiska samspelets möjligheter i förskolan. Stockholm: Runa.
- Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiönä: yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2006.
- Harrist, A., Zaia, A., Bates, J., Dodge, K. & Pettit, G. 1997. Subtypes of social withdrawal in early childhood. *Child Development* 68.
- Helgesen, M.B. 2006. Mobbing i barnehagen. En studie av mobbing som strategisk maktutøvelse blant førskolebarn. HIF-Rapport. Høgskolen i Finnmark.
- Helgesen, M.B. 2010. Relasjonell mobbing blant jenter i barnehagen. HIF-Rapport. Høgskolen i Finnmark.
- Henkel, K. 2006. En jämställd förskola -teori och praktik. Neljäs painos. Falun: Scandbook AB.
- Hermansson, E. 2007. Lapsiperheen oma kirja. Terveys syntymästä kouluikään. Helsinki: Duodecim
- Höistad, G. 2005. Mobbing och människovärde. Om förtryck, utanförskap och vad vi kan göra. 3. uusittu painos. Solna: Ekelunds.
- Johansson, E. 2001. Små barns etik. Stockholm: Liber.
- Kaskela, M. & Kekkonen, M. 2006. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta. Opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Helsinki: Stakes.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Folkhälsan. Saatavilla www.muodossa www.mll.fi tai www.folkhalsan.fi
- Kochenderfer, B. & Ladd, G. 1999. Friendship quality as a predictor of young children's early school adjustment. *Child Development*.
- Laine, K. & Neitola, M. (toim.) 2002. Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.

- Löfdahl, A. 2007. Kamratkulturer i förskolan – en lek på andras villkor. Stockholm: Liber.
- Löwenborg, L. & Gislason, B. 2009. Start. Livkunskap för de minsta. Herning: Special-pedagogisk forlag.
- Mäkelä, M. 2009. "Ei saa sotkee toisten leikkii" – esikouluikäisten lasten käsityksiä säännöistä ja moraalaisesta toiminnasta. Helsingin yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Nordhagen, R., Nielsen, A., Stigum, H. & Köhler, L. 2005. Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study. *Child: Care Health and Development*, 31, 693-701.
- Olweus, D. 1973. Hackkycklingar och översittare. Forskning om skolmobbing. Göteborg: Almqvist & Wiksell.
- Olweus, D. 2006. Mobbing i skolan. Stockholm:Liber.
- Pape, K. 2001. Social kompetens i förskolan-att bygga broar mellan teori och praktik. Stockholm: Liber.
- Pikas, A. 1987. Irti kouluväkivallasta. Suomentanut ruotsinkielisestä alkuteoksesta Så bekämpar vi mobbing i skolan E. Salminen. 1990. Imatra.
- Pepler, D., Craig, W., & Connolly, J. 1997. Bullying and Victimization: The Problems and Solutions for School-aged Children. Fact Sheet Prepared for the National Crime Prevention Council of Canada
- Perren, S. 2000. Kindergarten children involved in bullying: social behavior, peer relationships, and social status. Doctoral dissertation, Department of Psychology, University of Berne.
- Perren, S. & Alsaker, F. 2006. Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 47.
- Puzallah, M. & Wasserman, A. 1990. Children's entry behavior. Teoksessa R. Asher & J. Coie (toim.) Peer rejection in early childhood. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pörhölä, M. 2006. Turvallisten kehityspolkujen tukeminen oppilaiden vuorovaikutussuhteissa. Koulukiusaaminen terveystiedon opetuksen haasteena. Helsinki: Opetushallitus. http://www.edu.fi/lukiokoulutus/terveystieto/koulukiusaaminen_terveystiedon_opetuksen_haasteena
- Pörhölä, M. 2008. Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä –Miten käy kiusaajan ja kiusatun vertaissuhteille? Teoksessa M. Autio, K. Eräranta & S. Myllyniemi. (toim.) Polarivoitua nuoruus? Nuorten elinolot – vuosikirja 2008, 94-104. Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoesiainneuvottelukunta & Stakes.
- Saarsalmi, O. 2008. (toim.) Päivähoidon turvallisuussuunnittelu. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Stakes.
- Salmivalli, C. 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen: kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Smith, P.K., Pepler, D., & Rigby, K. 2004.
(edit.) Bullying in schools: how successful
can interventions be? Cambridge :
Cambridge University Press.

Sourander, A., Ronning, J., Brunstein-
Klomek, A., Gyllenberg, D., Kumpulainen,
K., Niemelä, S., Helenius, H., Sillanmäki, L.,
Ristikari, T., Tamminen, T., Moilanen, I., Piha,
J. & Ahlqvist, F. 2009. Saatavilla [www-
muodossa](http://www.muodossa) <Childhood bullying behavior
and later psychiatric hospital and
psychopharmacologic treatment: findings
from the Finnish 1981 birth cohort study>
Arch Gen Psychiatry. Sep; 66(9).

Esiopetuksen opetussuunnitelman
perusteet. 2010. Opetushallituksen
määräys /51/011/2010.

Perusopetuslaki 628/1998, 29 §

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet.
2005. Stakes. Oppaita 56. Vaajakoski:
Gummerus.

YK (1989/2010). YK:n yleissopimus lapsen
oikeuksista. Verkojulkaisu [http://www.
unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf](http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf).

MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

 folkhälsan

ISBN 978-952-5641-29-5